

ЕДИЦИЈА
 КЛАРА
ЦЕТКИН

MARGARETA BAŠARAGIN

**PRILOG ISTORIJI
ŽENSKIH STUDIJA
U VOJVODINI:
ŽENSKE STUDIJE
U SUBOTICI**

KNJIGA

8

Margareta Bašaragin

**PRILOG ISTORIJI ŽENSKIH STUDIJA
U VOJVODINI:**

ŽENSKE STUDIJE U SUBOTICI

Novi Sad, 2023.

Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici
priredila Margareta Bašaragin

Edicija:
Klara Cetkin

Izdavač:
Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
Bulevar Mihajla Pupina 6, Novi Sad
www.ravnopravnost.org.rs

Za izdavača:
Ivana Krsmanović

Recenzije:
Uglješa Belić, Silvia Dražić, Svenka Savić

Lektura i korektura:
Nataša Belić
Zavod za ravnopravnost polova

Dizajn korica:
Darko Vuković
(Detalj sa Trgovačke banke subotičke regije (1907)
arhitekte Marcela Komora (1868-1944) i Deže Jakaba (1864-1932)
(danas zgrada "Putnik"-a u Subotici, Korzo broj 4))

Fotografije/Dokumentacija:
Ženske studije i stvaralaštvo / Centar za ženske studije, Subotica / Ženske studije i istraživanja

Prelom:
Kulturni centar LAB, Novi Sad

Štampa:
INTERGRAF, Novi Sad

Tiraž: 300 primeraka

Novi Sad, 2023

Sredstva za objavljivanje knjige obezbedena su u budžetu AP Vojvodine.
Sadržaj, analize, tumačenja i zaključci izneti u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove izdavača.
Izdavač ne snosi odgovornost za sav autorski materijal koji je korišćen u ovoj publikaciji. Korišćenje, kopiranje
i distribucija sadržaja ove publikacije dozvoljena je u neprofitne svrhe i uz odgovarajuće navođenje imena,
odnosno priznavanja autorskih prava i izdavača.

SADRŽAJ

1. UVOD	9
1.1. Ženske studije kao visokoškolski obrazovni program u svetu i kod nas	9
1.2. Udruženje „Ženske studije i istraživanja“, Novi Sad	17
1.2.1. Od Ženskih studija do Centra za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu	18
1.3. Ženske studije u Subotici: poslednja decenija 20. veka	18
2. ŽENSKE STUDIJE I STVARALAŠTVO / CENTAR ZA ŽENSKE STUDIJE SUBOTICA (1997-2004)	22
2.1. Osnivanje Udruženja u Subotici i prva predavanja (1997)	23
2.2. Obrazovni program Ženskih studija u Subotici (1998-2004)	27
2.2.1. Jednogodišnji program Ženskih studija (1998)	28
2.2.2. Ženske studije: Vox Feminae (1999)	32
2.2.3. Ženske studije (2000)	36
2.2.4. Ženske studije u Subotici: prva Letnja škola (2001)	40
2.2.5. Ženske studije „Religija, religioznost i tradicionalna uloga žene: druga Letnja škola“ (2002)	46
2.2.6. Ženske studije: treća Letnja škola Miriam: Changing the World Together (2004)	49
2.3. Projekti i istraživanja	51
2.4. Zagovaranje: tribine, okrugli stolovi i konferencije (1998-2003)	61
2.5. Biblioteka i izdavaštvo ŽSS/CŽS Subotica	64
2.6. Usavršavanje i umrežavanje članica ŽSS/CŽS Subotica	65
2.7. Prestanak Ženskih studija u Subotica: 2004	69
3. ŽENSKE STUDIJE DANAS U SUBOTICI: 2022-2023.	74
3.1. Prvi ciklus „Ženske studije posle 25 godina“: maj-jul 2022.	75
3.1.1. Pripremne aktivnosti za ponovni program	75
3.1.2. Ostvarivanje programa Ženskih studija	76
3.1.2.1. Sažeci predavanja	82
3.1.2.2. Izlaganja polaznica	99
3.1.2.3. Završni radovi polaznica	102

3.1.3. Završni događaj: dodela sertifikata	107
3.1.3.1. Evaluacija	108
3.1.4. Medijska reprezentacija „Ženske studije posle 25 godina“ (maj - jul 2022)	109
3.2. Drugi ciklus „Ženske studije u Subotici“: oktobar - decembar 2022.	111
3.2.1. Pripremne aktivnosti	111
3.2.2. Izvođenje programa Ženskih studija	112
3.2.2.1. Teme i sažeci predavanja	117
3.2.2.2. Izlaganja polaznica	141
3.2.2.3. Završni radovi polaznica	142
3.2.3. Završni događaj: dodela sertifikata	147
3.2.3.1. Evaluacija	147
3.2.4. Medijska reprezentacija Ženske studije u Subotici (2022)	150
4. ZAKLJUČAK	152
5. PREPORUKE	156
6. LITERATURA I DOKUMENTACIJA	157
7. PRILOZI	163
Prilog 1. Spisak knjiga Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI)	163
Prilog 2. Konkurs na Ženske studije u Subotici (maj 2022)	165
Prilog 3. Podeljena literatura Ženske studije posle 25 godina, Subotica (maj – jul 2022)	166
Prilog 4. Uputstvo za tehničku pripremu teksta	168
Prilog 5. Uputstvo za pisanje sažetka	171
Prilog 6. Uputstvo za pisanje prikaza knjiga	172
Prilog 7. Konkurs za Ženske studije u Subotici (septembar 2022)	175
Prilog 8. Podeljena literatura Ženske studije u Subotici, Subotica (oktobar - decembar 2022)	176
ABSTRACT	179
O AUTORKI	181
O IZDAVAČU	182

U radu koristim podatke iz sačuvane dokumentacije dr Jasminke Dulić i dr Mirjane Dokmanović, i iz tekstova dr Mirjane Dokmanović (2020a i 2020b), Slavice Mamužić (2001), kao i iz svedočenja akterki koje je zabeležila prof. dr Svenka Savić. Zahvalujem im na dokumentaciji i sugestijama za prethodnu verziju teksta ove knjige.

Zahvalujem recenzentkinjama dr Silviji Dražić i prof. emeriti Svenki Savić, Savremenoj galeriji Subotica, svim polaznicama, predavačicama na Ženskim studijama: dr Mirjani Dokmanović, dr Jasminki Dulić, dr Jasni Jovićević, prof. emeriti Katalin Kaič, mr Tatjani Kiš Čegar, dr Sanji Kojić Mladenov, prof. dr Maji Korać, Dejanu Mrkiću, dr Zorici Mršević, dr Dragani Pejović, dr Maji Rakočević Cvijanov, dr Sari Savić, msr Neli Tonković, Radmili Zečirović, Staši Zajović i doc. dr Mileni Žikić na predavanjima, literaturi i ljudskoj toplini, kao i Magločistaču, TV Subotici i Dragutinu Bećaru za medijsku podršku tokom realizacije projekta; Rekonstrukciji Ženski fond Beograd za donatorsku podršku tokom realizacije projekta „Ženske studije posle 25 godina“ i „Ženske studije u Subotici“.

1. UVOD

1.1. Ženske studije kao visokoškolski obrazovni program u svetu i kod nas

Do sada je o ženskim studijama kao novom, interdisciplinarnom visokoškolskom obrazovnom programu pisano u domaćoj literaturi i u regionu jugoslovenskog prostora tokom poslednje tri decenije, mada ne i dovoljno.

Daša Duhaček u udžbeniku naslovljenom *Rodne studije: od Deklaracije o pravima žene i građanke do drugog pola* (2014: 17-18) navodi (podvukla M. B.) da su ženske studije „u okviru istorije humanističkih disciplina i društvenih nauka **mlada** oblast istraživanja, nastala tek krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. veka i to na prostorima pre svega – mada ne isključivo – Severne Amerike i zapadne Evrope.“

Svenka Savić je u više tekstova insistirala na činjenici da su ženske studije **interdisciplinarno** područje i otuda pitanja vezana za žene, rod i pol imaju široku naučnu mrežu područja u kojima se prepliću i rešavaju (Savić, 1995, 1999, 2006, 2009, 2014, 2020; Savić i Mitro 1997, 1998a, 1998b i dr). Autorka je u više navrata pisala o pitanjima drugih interdisciplina u humanističkim naukama (kao što su psiholingvistika, Savić 1976, 1980; kognitivna lingvistika, Savić, 1985; diskurs analiza Savić i Polovina, 1989; Savić 1993, a u novije vreme gerontolingvistika Savić 2021, 2023) da pokaže specifičnost novog usmerenja nauke u svetu ka dijalogu monodisciplina, jer su teme o kojima one daju podatke nove. Za razliku od domaćeg terena u kojem ta intenzivna saradnja nauka uglavnom izostaje.

„Danas su u različitim oblicima i različitom obimu zastupljene ženske studije na svim kontinentima i u svim razvijenim visokoškolskim programima“, zaključuje Duhaček (2014: 18) i ukazuje na **društvene uslove** u kojima su se ove visokoškol-

ske studije pojavile, podsećajući na intelektualna previranja u navedenom periodu u svetu, koja su se odrazila i na jugoslovenski prostor.

Kako to obično biva kada su društveni pokreti u pitanju, univerzitetska sredina je mesto okupljanja, gde su mlade osobe uspevale da komuniciraju svoje zahteve i nove ideje. Duhaček objašnjava (2014: 19) da su „mlade, buntovne, obrazovane žene – takođe deo srednjeg i višeg sloja, pa prema tome društveno privilegovane – jasno uočavale da u tim političkim borbama, a posebno u javnom prostoru, nemaju istu poziciju odlučivanja kao i muškarci, ne dele s njima društvenu moć, već su im u svim zbijanjima samo bile podrška i uvek im je pripadala manje značajna uloga“.

U vreme kada su različiti pokreti nastajali u svetu tokom 20. veka, profesorce sa raznih univerziteta u Srbiji bile su na usavršavanju u zemljama u kojima su centri upravo novoformiranih akademskih jedinica (odseka) afirmisali svoje programe: Anđelka Milić sa Odeljenja za sociologiju Filozofskog fakulteta UB (Berkli, SAD, 1990/91), Vera Smiljanić sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta UB (Berkli, SAD, 1967/68), Svenka Savić sa Odseka za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta UNS (Berkli, SAD, 1979/1980). One su i prve predavačice u prvom alternativnom programu ženskih studija u Beogradu (Dojčinović-Nešić i Popović, 2002). Nadalje, neke su studentkinje upravo u tim zemljama završavale svoje redovne ili magistrske odnosno doktorske studije (da pomenem da je upravo autorka navedenog udžbenika, Daša Duhaček bila na studijama u SAD, a potom početkom devedesetih, zajedno sa saradnicama, otpočela visokoškolski alternativni obrazovni program Ženske studije u Beogradu (1992); nekoliko godina kasnije Svenka Savić sa saradnicama u Novom Sadu (1997), a iste godine je program počeo da radi u Zagrebu u okviru udruženja istog naslova). Ono što je različito u našim uslovima u Srbiji, kada je edukativni program Ženskih studija u pitanju, jeste činjenica da je on nastao i ostao u domenu ***alternativnog akademskog*** programa, van univerzitetskih programa, ali uz učešće profesorki zaposlenih u stalnom radnom odnosu na raznim univerzitetima u zemlji.

Program Ženskih studija je konstruisan sa ciljem da nauči studentkinje kritičkom načinu mišljenja o različitim aspektima društva i da ih podstakne i osposebi za grupni i aktivistički rad u svom okruženju. Po tome je ovaj program različit od drugih univerzitetskih programa kod nas i u svetu.

Publikacija „Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici“ nastala je sa namerom da zabeležimo segemente ženske istorije i istorije ženskog pokreta u lokalnoj zajednici u Subotici u poslednjoj deceniji 20. veka i prvih dveju decenija 21. veka, u saradnji nekoliko generacija žena u Subotici: Jasminke Dulić, Mirjane Dokmanović i Margarete Bašaragin, uz svesrdnu pomoć i motivaciju Svenke Savić.

Dr Mirjana Dokmanović je suosnivačica i koordinatorka Udruženja „Ženski centar za demokratiju i ljudska prava“ u Subotici (2000-2006). Ona se usmerila, kao i Jasmina Dulić daljem usavršavanju u domenu rodnih studija: bila je članica Saveta za rodnu ravnopravnost AP Vojvodine (2006), a na Centru za rodne studije, ACIM-SI, UNS odbranila doktorsku disertaciju (2007)¹.

Dr Jasmina Dulić, sociološkinja, doktorirala 2012. godine na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Radi kao novinarka (2003-2021, 2021-) i glavna urednica (2007-2021) novina „Hrvatska riječ“ u Subotici. Članica je Hrvatskog akademskog društva u Subotici, koautorica knjiga *Urbana Kultura: osnova održive multikulturalnosti* (Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja, Specijalističke akademske studije, Novi Sad, 2003) i *Žene i politika* (Centar za ženske studije, Subotica, 2004), i urednica je publikacije *Fragmenti. Izbor intervjuja 2003-2022.* (Hrvatska riječ, Subotica, 2023). Koordinatorka je nekoliko naučnoistraživačkih projekata i autorka više naučnih radova.

Dr Margareta Bašaragin je doktorirala 2017. u Centru za rodne studije ACIM-SI UNS. Usavršavala se (u okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta školske 2015/16) u Centru za transdisciplinarne studije roda na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu, Nemačka. Autorka i priređivačica četiri knjige o znamenitim ženama iz

¹ Potom je postala naučna saradnica Centra za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu (2016-2022) i koordinatorka institutske Studijsko-istraživačke mreže za rodnu ravnopravnost i javne politike, predavačica je na Centru za rodne studije, ACIMSI, UNS (2008-2016). Kao međunarodna ekspertkinja angažuje se na poslovima u vezi sa pitanjima ljudskih prava, ženskih prava, rodne ravnopravnosti, rodne analize javnih politika i unapređenja antidiskriminacionih politika od strane međunarodnih i evropskih organizacija (UNDP, UNIFEM/UN Women, UNPFA, SEESAC, Savet Evrope i dr.). Bila je članica više nacionalnih, međunarodnih i globalnih tela, odbora, radnih grupa i mreža značajnih za unapređivanje rodne ravnopravnosti, ženskih prava i položaja žena: Saveta za rodnu ravnopravnost Pokrajinske valde AP Vojvodina (2006-2010), međunarodnog upravnog odbora međunarodne mreže Network East-West Women (2004-2010), počasna članica mreže KARAT Coalition, članica mreže Women in Development Europe (WIDE) i radnih grupa ove mreže za finansiranje za rodnu ravnopravnost i za feminističke alternative za socijalnu pravdu (2008-2010) i globalne mreže Women's Working Core Group for Financing for Gender Equality (2008-2010). Objavila je samostalno i u koautorstvu desetak publikacija i preko 70 naučnih i stručnih radova iz oblasti ljudskih prava, ženskih prava, feminističke ekonomije, rodno zasnovanog nasilja i viktimalogije. Članica je International Association for Feminist Economics i Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije. Zamenica je glavne i odgovorne urednice nacionalnog časopisa sa međunarodnim značajem *Temida*. Dobitnica je nagrade Sekcije za feministička istraživanja i kritičke studije maskuliniteta SEFEM „Andelka Milic“ u 2022. godini za izuzetan doprinos u stvaranju znanja iz oblasti rodnih i feminističkih studija i njihove primene u ženskom pokretu i afirmaciji politika rodne ravnopravnosti.

Subotice (Vojvodine) i diskriminaciji starijih žena. Poverenica je ogranka novosadskog Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Subotici od 2020. godine. Dobitnica nagrade „Andelka Milić 2022“ SeFema Beograd (2022) i „Bring The Noise“ BeFema Beograd (2023).

O ženskim studijama možemo govoriti u okviru feminističke epistemologije. Prema autorki Lončarević (2012: 45) „cilj feminističke epistemologije nije samo da se iznesu kritike maskulinističkih teorija saznanja, tradicionalnih ili savremenih, već da se proizvedu i razviju alternativni epistemološki prikazi i teorije u množini, u kojima žene nisu samo objekti, već pre svega subjekti saznanja“. Bilo je potrebno u novoj, mladoj nauci, interdisciplinarnog karaktera, „neodvojivu od politike“ (Lončarević, 2012: 48), kakve su Ženske studije, razviti metodologije zasnovane na feminističkim principima, ustanoviti terminologiju, što je bio i još uvek jeste veliki zadatak i izazov.

Status Ženskih studija na tzv. ‘poluperiferiji’² – u Subotici - nudi bogatsvo i jedinstvenost pristupa, iskustava i znanja u procesu istraživanja o ženama i obrazovanju žena radi postizanja pozitivne društvene promene kada je u pitanju njihov položaj i uloga u našem društvu.

Istorijski kontekst. Promenljivi političko-društveni konteksti utiču na načine i oblike borbe žena za dostizanje punih političkih, obrazovnih, radnih i drugih prava.³

Subotica kao tradicionalno multietnički, višejezički i višekonfesionalni grad menjao je svoju državnu pripadnost tokom 20. veka: najpre u sastavu Austro-Ugarske monarhije (do 1918), pa sa Kneževinom Srbijom ulazi u sastav Kraljevine Srba, Hr-

² Tumačenje stvarnosti po modelu odnosa 'periferije i centra' prisutno je u raznim društvenim naukama u drugoj polovini 20. veka. U sociološkom pristupu piše nemački sociolog Stefan Bec (Stefan Beetz, 2008). Autor uvodi novo poimanje *periferije* kroz relacione, dinamičke i analitičke strukturne odnose i dovodi u pitanje primenu vladajućih modela društvenog poretku na konkretnе prostore. Tako se objašnjavaju, između ostalog, i odnosi centra prema periferiji, mogući sukobi među njima i sl. Kod nas ga razrađuje sociološkinja Marina Blagojević (2015) i primenjuje na postojeće rodne režime. U drugim naukama, kao što su psihologija, psiholingvistika, naratologija i diskurs analiza (Savić razrađuje na pitanju pripovedanja dece, 1985, 1993) teorija o centru i periferiji odnosi se na načine percipiranja stvarnosti i pretakanje iskustva u znakovni sistem tj. formu teksta (teorija o pripovedanju Valasa Čeifa). Od toga kako je iskustvo sticano zavisi i način njegove refleksije u naraciji. Iskustvo može biti/stiće se na osnovu pola, uzrasta, kulture i jezika. Uz to, sistem vrednosti je uvek eksplicitno ili implicitno utkan u svaku vrstu naracije: osoba koja pripoveda (govori) bira stvari koje su po njenoj proceni bitne za auditorijum, ali u podsvesti pulsiraju sopstveni vrednosni stavovi i kulturni obrasci (up. Savić, 1985, 1993).

³ Istoriju i razvoj Ženskog pokreta vezujemo za organizovanje žena i njihove borbe za emancipaciju (up. Božinović, 1996; Isić i Gudac Dodić, 2011; Jorgić, 2022, Kecman, 1978, Pantelić 2011a, 2011b, 2014, 2020; Perović, 1998; Stefanović, 2000; Stojaković, 2001, 2007, 2012 i dr.).

vata i Slovenaca/Jugoslavije (do 1941), potom je u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (do 1963), Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (do 1992), Saveznoj Republici Jugoslaviji (do 2003), Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora (do 2006).

Faze pomenutih istorijskih perioda u odnosu na žene u Subotici su sledeće (up. Bašaragin 2021: 15).

I faza – 19. i početak 20. veka.

Žene se organizuju i ulaze u javnu sferu prvo u udruženjima sa nacionalnim i verskim predznakom. Najpre Jevreijke osnivaju svoju Žensku sekciju (1852) (Petrović, 1928: 89), a zatim se pokreću i ostala ženska dobrotvorna udruženja („Szeretet“ Subotička ženska zadruga 1872, Dobrotvorna zajednica Srpskinja 1878, Udruženje evangeliističkih žena 1897, Prva subotička ženska zadruga 1910, Katoličko devojačko društvo 1911, Dobrotvorna zajednica Bunjevka 1919, Katoličko devojačko društvo Sv. Roke 1921, Patronaža Sv. Roke 1922, Hrvatska katolička Orlica 1925) (up. Petrović, 1928).

Počinje i političko angažovanje žena. Naime, na Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. novembra 1918. glasalo je i sedam žena poslanica⁴ (zajedno sa ostalih 757 poslanika), da se delovi Austrougarske – Banat, Bačka i Baranja – pripoe Kraljevini Srbiji i, zajedno sa njom, budućoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (up. Radosavljević 2021). U pitanju je sedam uglednih i obrazovnih građanki: Novosadanka Milica Tomić (Novi Sad, 1859 – Beograd, 1944), Pančevka Marija Jovanović (Begeč, 1853 – Pančevo, 1939) i pet Subotičanki: Mara Đorđević Malagurski (Subotica, 1894 – Beograd, 1971), Manda Sudarević (Subotica, 1882 – ?, 1977), Katica Rajčić (Subotica, 1889 – Subotica, 1967), Olga Stanković (Subotica, 1865 – Subotica, 1957) i Anastazija Taza Manojlović (Subotica, 1889 – Palić, 1974) (up. Spasović, 2018, Kujundžić Ostojić, 2018, Vuletić, 2018).

II faza – druga decenija 20. veka.

Prve organizacije žena sa jasnim feminističkim programom, kakvo je Društvo za prosvećivanje žene i zaštitu njenih prava, građanskog karaktera (od 1927. Alijansa ženskih pokreta u Kraljevini SHS, a od 1929. godine Alijansa ženskih pokreta u Kra-

⁴ Pravo glasa na izborima za prisajedinjenje Vojvodine Kneževini Srbiji imali/e su svi/e građani i građanke stariji/e od 20 godina (Kujundžić Ostojić, 2018: 31). Ovo privremeno pravo glasa koje su neke žene u Vojvodini kratko imale „nije postalo zakonodavna regulativa i praksa u novoformiranoj državi, što dovodi do zaključka da se i ovde radilo o političkoj (zlo)upotrebi žena za više, nacionalne ciljeve“ (Bašaragin, 2021: 23). Poslanice su imale simboličnu funkciju pošto „njima nije bila poverena dužnost da svojim potpisom overi zapisnik o radu Skupštine“ (Šimunović-Bešlin, 2018: 65) niti im je poverena bilo koja javna funkcija.

ljevini Jugoslaviji) (up. Barać, 2015, Božinović, 1996, Pantelić, 2011, Stojaković, 2012 i dr.). U Subotici se osniva i deluje Omladinska sekcija (1935) (Bašaragin, 2021, 35).

III faza – 1918-1941.

Između dva svetska rata žene u Ženskom pokretu između dve (ideološke) struje - „građanski i radnički ženski pokret“ (Božinović, 1996: 105) - u nekim aktivnostima postoji saradnja, naročito u pogledu sticanja prava glasa, obrazovanja i radnih prava žena; zajedno se zalažu za mir i ističu ulogu žena u njegovom uspostavljanju kroz ravnopravno učešće žena u kreiranju politika mira.

U Subotici se radnice udružuju u sindikalnim organizacijama, kao i u ostalim delovima Kraljevine (Sekcija žena u okviru nezavisnih sindikata 1927, Sekcija mlađih radnika i radnica 1928, Esperanto klub 1928, Radnička samopomoć 1928, Podružnica kućnih pomoćnica 1936) (up. Petrović, 1928).

IV faza – 1941-1944.

Žene se angažuju politički (u partizanskom pokretu, u manjem broju Ravnogorskem i pokretu Združena borbena organizacija rada (ZBOR)) i učestvuju u Narodno-oslobodilačkoj borbi) (up. Božinović, 1996, Cvetić, 1975, Pantelić, 2011a, 2011b, Škodrić, 2015, 2020. i dr.). Osnivaju Antifašistički front žena (AFŽ) (1942); u Subotici ilegalni odbor AFŽ-a za grad Suboticu oformljen je u maju 1944. (Dubajić, 1984: 495).

V faza – Nakon 1945.

Po završetku Drugog svetskog rata žene deluju i rade u okviru AFŽ (do 1953) u koji su uključene i neke aktivistkinje iz međuratnog perioda okupljene u Omladinskoj sekciji Ženskog pokreta; istovremeno postoji i proces isključivanja žena u javnoj sferi koje su delovale van okvira AFŽ-a (up. Bašaragin, 2021; Božinović, 1996; Pantelić, 2020; Stojaković, 2012. i dr.).

Prestankom rada AFŽ-a tzv. ‘ženskom pitanju’ se ne pridaje *zaslužna* pažnja u akademskoj i društvenoj javnosti sve do sedamdesetih godina 20. veka, na šta ukazuju mnoge domaće istraživačice (Duhaček, 2004, Zaharijević, 2015; Savić, 1995 i dr.).

U zvaničnoj političkoj i društvenoj stvarnosti socijalističkog perioda vladao je stav da je društveni položaj i uloga žena deo klasne strukture i prakse i da su žene izjednačene sa muškarcima, kada su u pitanju radna, politička, kulturna i obrazovna prava (up. Božinović 1996). Nasuprot tom narativu danas imamo potvrde da je žena bila i te kako ugnjetavana, zaboravljana, neuvažavana i omalovažavana i pored zakonodavnog okvira koji je garantovao ravnopravnost žena i muškaraca (up. Jerončić, 2015).

Ženske studije proučavaju navedene faze društvenih i političkih promena kod nas (Bašaragin, 2021; Simin Bošan, 2009; Stojaković, 2001, 2002, 2012; Stojaković i Isakov, 2007 i dr.), od samog početka, jer taj feministički poduhvat (u smislu alternativnog visokoškolskog obrazovnog programa interdisciplinarnog karaktera od

žena za žene) deo je Ženskog pokreta od šezdesetih i sedamdesetih godina 20. veka u jugoslovenskom prostoru.⁵

Za razliku od situacije u svetu, u Srbiji mogućnosti za institucionalno i akademsko umeštanje interdisciplinarnih Ženskih studija nije bilo, nego su se elementi izvodili najpre u alternativnom prostoru izvan institucija, u okviru nevladinih organizacija i to počev od poslednje decenije 20. veka, kada počinje sa radom Centar za ženske studije i komunikaciju, kasnije Centar za ženske studije u Beogradu (1992) (up. Duhaček, 1998, 2004; Dojčinović-Nešić i Popović 2002, Popović 2012). Ubrzo se osnivaju i ostale ženske organizacije i inicijative u Srbiji (up. Božinović, 1996: 225-226), a kada je Vojvodina u pitanju, onda najpre u Novom Sadu Svenka Savić sa saradnicama pokreće Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ (1997) (up. Savić i Mitro, 1997) i osniva i druge nevladine ženske organizacije u Somboru, Zrenjaninu, Subotici i ostalim gradovima.

Vojvodanski prostor specifičan je u odnosu na Beograd kao centar. Ne samo da postoji jasan odnos centra i periferije, koji često zalaže u provincialističko poimanje svega što je van centra, već je ta periferija izrazito višejezična i nasleđivana interkulturnost okvir u kom se kreću konteksti svakodnevice, ali i kulturni, politički i naučni život.

Beleženje istorije ostvarivanja programa Ženskih studija važan je deo našeg nastojanja danas da razbijemo diskontinuitet sećanja i doprinesemo boljem razumevanju nastanka i razvoja Ženskog pokreta nekada. Time povezujemo različite generacije žena i osiguravamo utemeljene izdanke novih inicijativa i organizovanja žena danas i u budućnosti.

Publikacija svedoči o interakciji dva vremenska perioda u kojem su se Ženske studije u Subotici ostvarivale: 1998-2004. u Udruženju „Ženske studije i stvaralaštvo“ (Poglavlje 2) i danas (2022-) u Podružnici Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad u Subotici (Poglavlje 3).

Nju ostvaruju akterke Svenka Savić (ŽSI), Jasminka Dulić (ŽSS), Mirjana Dokmanović (ŽSS) i Margareta Bašaragin (ŽSI) i povezuju tekovine prošlosti sa sadašnjosti i zajedno oblikuju viziju budućnosti ženskih studija i ženskog pokreta.

Do sada je o radu ženskih studija u Subotici fragmentarno izveštavano, uglavnom u obliku izveštaja ili usmenih predavanja, izveštaja donatorima ili medijskim i

⁵ U Dubrovniku je u okviru Interuniverzitetskog centra za postdiplomske studije od 1. do 12. decembra 1976. godine održan seminar, prvi takve vrste na jugoslovenskom prostoru, pod nazivom „Ženske studije“. Seminar je bio posvećen razmatranju problema položaja žena u društvu (Papić, 1977: 32).

drugim prezentacijama⁶. Na primer, za potrebe evaluacije ženskog programa u Fondu za otvoreno društvo, Svenka Savić vodi razgovor sa akterkama različitih udruženja, između ostalih i sa članicama, osnivačicama ženskih studija u Subotici (2000).

Da li se smatrate delom ženskog pokreta?

– *Naravno da smo deo ženskog pokreta. Kroz naše aktivnosti obrazovne i istraživačke i našim prisustvom u javnosti (medija) ženska problematika postaje vidljiva. Najviše smo učinile u lokalnoj sredini u smislu da je ova tema uopšte postala prisutna, jer je nije bilo. Mi smo prva ženska organizacija, pokrenuli smo mnoge teme u lokalnoj zajednici, sad ima još jedna ženska organizacija, mislim. (Jasminka, 2000).*

– *Ja smatram i organizaciju i sebe lično delom ženskog pokreta u zemlji, jer smo prve osnovale ovakvu organizaciju, što je u to vreme bilo veoma provokativno, to je bila strašna novina za ovu sredinu. Odmah u startu postale smo vidljive za javnost, a kasnije pokretanjem raznih aktivnosti, inicijativa i programa. Organizovanjem i prisustvom na raznim nacionalnim i međunarodnim skupovima i konferencijama pokretale smo razne teme i inicijative koje su druge žene i druge ženske organizacije prihvatile i tako smo se implementirale u postojeći ženski pokret. Mislim da smo dosta uradile na tom jačanju ženskog pokreta. Od početka radimo na zagovaranju ostvarivanja Pekinške platforme za akciju, znači svih tih suštinskih stvari, onih ključnih tema, koje se tiču i položaja žene u društvu i samoga društva, demokratizacije društva, tako da u saradnji sa drugim organizacijama otvaramo tu osnovu za jedno lobiranje prema kreatorima opšte politike u ovoj zemlji. (Mirjana, 2000).*

– *S obzirom na to da sam rad počela u ovoj organizaciji kao novinarka, jako me je zanimalo šta se radi i u drugim gradovima, šta se radi u susednim državama. Zanimala me je čitava ta tema o kojoj se pisalo i govorilo, pošto sam i sama pisala o tome, naravno da se osećam kao delom ženskih pokreta. (Slavica, 2000).*

Namena knjige je da doprinesemo procesu beleženja istorije Ženskih studija u Vojvodini (ali i Srbiji i regionu) u smislu alternativnog visokoškolskog obrazovnog programa kao tekovini Ženskog pokreta. Pri tom ističemo saradnju, umrežavanje, solidarnost, posvećenost i podršku pojedinku i ženskih organizacija kao konstante njihovog nastanka i razvoja.

⁶ Dokumentacija o radu ŽSS/CŽS Subotica (elektronski i štampani oblik) nalazi se u privatnoj arhivi Jasminke Dulić, pojedini delovi kod Mirjane Dokmanović i Margarete Bašaragin (elektronski).

1.2. Udruženje „Ženske studije i istraživanja“, Novi Sad

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (ŽSI) u 2022. godini obeležilo je 25 godina postojanja (1997–2022)⁷.

ŽSI je interdisciplinarni visokoškolski obrazovni program, alternativni akademskom programu u Srbiji, koji objedinjuje nastavu, istraživanje, izdavaštvo i dokumentaciju o ženama u jedinstveni program za žene (i muškarce), sa ciljem poboljšanja položaja žena iz različitih nacionalnih zajednica (pre svega u Vojvodini), sa posebnim akcentom na grupe sa manje društvene moći.

U Udruženju „Ženske studije i istraživanja“ (u daljem tekstu: ŽSI) danas postoje četiri osnovna programa: naučnoistraživački, obrazovni, izdavački i dokumentacioni program. Ono što ovaj program razlikuje od ostalih ženskih studija u zemlji jeste intenzivan istraživački rad na dugoročnim projektima, po kojima je udruženje prepoznato kao specifično u širem doprinosu društvu: Životne priče žena iz nacionalnih zajednica u Vojvodini, Rod i jezik, Feministička teologija i Romologija. A projekat *Znamenite žene Novog Sada* postao je inspiracija mnogim udruženjima u kojima su članice organizovale posebne aktivnosti u raznim gradovima Pokrajine (jedan od gradova je i grad Subotica).

Istraživački rezultati su sakupljeni i predstavljeni javnosti u pisanoj formi – ukupno 34 knjige tokom 25 godina studioznog rada (1997–2022) (Prilog 1).

Nastava se u ŽSI odvijala tokom prve dekade (1997–2008): prvo kao dvogodišnji (četvorosemestralni), pa jednogodišnji (dvosemestralni), kasnije jednosemestralni, program alternativan akademskom na Univerzitetu u Novom Sadu, sa naglašenom aktivističkom dimenzijom. Nastava je realizovana kroz obavezna predavanja i izborne aktivnosti (radionice, tribine, ulične i druge aktivističke akcije). Tokom navedenog perioda, ukupno je održano više od osam stotina nastavnih jedinica nastave kroz raznovrsne tematske cikluse: žene i mediji, feministička teologija, teorije roda, ginokritika, jezik i rod, feministička ekonomija, ženski pokreti, ljudska prava i nasilje nad ženama, žensko zdravlje, lezbejska egzistencija, nenasilna komunikacija, žene u politici, životne priče savremenica različitih profesija i feminističkog iskustva (monografije: Neda Božinović, Jelica Rajačić Čapaković, Sonja Licht, Svenka Savić, Erika Marjaš i druge).

⁷ <http://www.zenskestudije.org.rs>

1.2.1. Od Ženskih studija do Centra za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu

Uspele smo da jedan alternativni visokoškolski program za žene i o ženama ‘umestimo’ u redovno visokoškolsko obrazovanje na Univerzitetu u Novom Sadu, u okviru ACIMSI Centra za rodne studije (CRS) (od školske 2004/05. do 31. 1. 2020. godine). Ovde se najpre realizuju magistarske i specijalističke studije iz oblasti rodnih studija, a kasnije (od 2008) realizuju se i master i doktorske studije (detaljnije u tekstu S. Savić, 2023).

Koordinatorke Centra za rodne studije tokom navedenog perioda bile su: Svenka Savić (2003-2008; 2012-2016), Slobodanka Markov (2008-2010), Vera Vasić (2010-2012), Vladislava Gordić Petković (2016-2021).

Polaznice i polaznici. Centar za rodne studije je otvorio vrata zainteresovanim iz raznih jugoslovenskih univerzitetskih centara (Sarajevo, Banja Luka, Podgorica), pa se ovaj program može smatrati regionalnim, a naravno da su u njemu diplome ostvarile i studentkinje iz Subotice: Mirjana Dokmanović (2007) i Margareta Bašaragin (2017), od kojih je prva bila aktivna u formiraju prvih predavanja Ženskih studija u Subotici u poslednjoj deceniji 20. veka, dok je druga to nastavila u početku treće decenije 21. veka. Povezanost osnivačica, predavačica i programa u Novom Sadu i u Subotici je u dugom vremenskom periodu.

1.3. Ženske studije u Subotici: poslednja decenija 20. veka

Bilo je dovoljno razloga da započne akademski alternativni interdisciplinarni program o ženama i za žene u Subotici, budući da se u njemu polako formirala akademska elita. Već su uspešno radili pojedinačni fakulteti Univerziteta u Novom Sadu čiji studentski potencijal, a i nastavni mogu biti zainteresovani za teme Ženskih studija: Ekonomski fakultet (od 1960) i Građevinski fakultet (od 1974), zatim nekoliko visokih strukovnih škola: Visoka tehnička škola strukovnih studija (od 1960) i Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača i trenera (od 1973), na kojima je dominantna ženska studentska populacija i koja bi potencijalno mogla biti zainteresovana i za pitanja kojima se bave Ženske studije. Na tim akademskim institucijama su predavale profesorke koje su se već interesovale za pitanja žena u akademskoj zajednici.

Kraj 20. veka. Tokom tri decenije postojanja ovog visokoškolskog programa, Ženske studije u regionu se danas u praksi realizuju kao mreža obrazovnih progra-

ma u nekoliko gradova jugoslovenskog prostora i Republike Srbije, koju su aktivno gradile predavačice zajedno sa polaznicama u Beogradu, Zagrebu, Novom Sadu i Subotici.

Svenka Savić (up. Savić, 2006) u poslednjoj deceniji 20. veka, uz finansijsku podršku Fonda za otvoreno društvo i OXFAM-a osniva nevladine ženske organizacije (NGO) u Vojvodini, među kojima najpre Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ u Novom Sadu, a zatim motiviše žene da osnuju Udruženje „Ženske studije i stvaralaštvo“ (ŽSS) u Subotici – Jasminku Dulić sa saradnicama.

Pomenuto Udruženje u Subotici (kasnije Centar za ženske studije (CŽS) radi osam godina (1997-2004) i vodi ga Jasminka Dulić sa saradnicama (Mirjanom Dokmanović i Slavicom Mamužić), sa ciljem da kroz aktivnosti – kakav je edukativni visokoškolski obrazovni program – realizuju i naučna istraživanja (Poglavlje 2).

Slavica Mamužić, Jasminka Dulić i Mirjana Dokmanović u kancelariji ŽSI/CŽS (dokumentacija ŽSI)

Treća decenija 21. veka. Preduslovi za postojanje visokoškolskog programa za žene i o ženama, alternativnog akademskom, ostaju isti. Akademski prostor u Subotici se proširio i na Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku Univerziteta u Novom Sadu (Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, od 2006). I na njemu se u najvećem broju obrazuju studentkinje.

Tokom 2020. godine započinje novi period (opet na inicijativu Svenke Savić, koordinatorke ŽSI u Novom Sadu) – Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ proširuje organizacionu strukturu, uvođenjem podružnica u pojedinim gradovima Vojvodine. Prva podružnica udruženja osniva se u Subotici – dr Margareta Bašaragin koordinira Podružnicom i ostvaruje različit inventar aktivnosti. Ona je u Podružnici do danas realizovala tri istraživačka projekta – javnosti predstavljena štampanim publikacijama čije su teme vezane za lokalnu problematiku grada Subotice. Teorijski

okviri istraživanja i projekata vezani su za svetske tokove ženskih i rodnih studija, na kojima je M. Bašaragin uspešno doktorirala 2016. godine:

- „Znamenite Jevrejke Subotice“ (2020)
Finansijska podrška: Grad Subotica, Republika Srbija.
- „Znamenite Jevrejke Subotice – životna priča Sonje Licht“ (2021)
Finansijska podrška: Savez jevrejskih opština Srbije, Beograd, Republika Srbija.
- „Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke, afežeovke“ (2021)
Finansijska podrška: Rekonstrukcija Ženski fond, Beograd.

Za navedene uspešne aktivnosti Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ predložilo je dr Margaretu Bašaragin za nagradu „Andelka Milić“ (2022), koju dodeljuje Sekcija za feministička istraživanja i kritičke studije maskuliniteta (SeFem) u Beogradu „za podršku razvoju stvaranja znanja iz oblasti feminističkih i rodnih studija u Srbiji (teorija i istraživanja)“ kao autorku (*Antifašistkinje Subotice*) i urednicu knjiga (*Životna priča Sonje Licht, Starost i rod u vremenu i prostoru*), sve objavljene 2021. godine, u izdanju ŽSI i Futura publikacija, Novi Sad. U 2023. godini dobitnica je i priznanja za feminističku i žensku borbu *Bring The Noize* Feminističkog kulturnog centra BeFem, Beograd „za doprinos očuvanju sećanja, za feminističko znanje i obrazovanje — Margareta Bašaragin“.

Osim istraživačko-izdavačke delatnosti rad Podružnice je uvek aktivistički – obeležavanje značajnih datuma iz istorije žena (godišnjice stradanja u Žutoj kući⁸, 8.

⁸ Fašistička okupatorska vlast u Subotici 1941. godine započela je masovna hapšenja komunista i komunistkinja, skojevki i skojevac. Veliki broj njih zatvoren je u Žutoj kući - zloglasnom mučilištvu. Među njima je bilo i stotinak žena čija je imena zabeležila Magda Simin. Žuta kuća bila je sedište Gestapoa i mučilište sve do kraja Drugog svetskog rata. Prebijanja i vešanja bila su svakodnevica. U spomen na nastrandale žrtve 1967. godine je postavljena spomen-ploča desno od ulaza sa natpisom: „Žuta kuća – svedok tvojih sećanja, deo tvoje svesti 1941–1944“. Danas je u toj zgradi smešten Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku Univerziteta u Novom Sadu (Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, od 2006). U znak sećanja na žrtve fašističkog progona, Podružnica od 2021. godine svakog septembra polaže venac na spomen-ploču (<http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/344-polaganje-venca-na-zutu-kucu-u-subotici> <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti?start=32>).

mart⁹), održavanje predavanja u vezi sa znamenitim ženama (Roza Luksemburg¹⁰), zagovaranje za upotrebu rodno osjetljivog jezika, promocije knjiga i sl. u Subotici.

Podružnica sarađuje sa lokalnim medijima (sajt Magločistač, Subotičke novice, sajt Grad Subotica, TV Subotica, TV Yu Eco i dr.) koji najavljuju aktivnosti i izveštavaju.

Uspostavljena je stabilna saradnja i sa lokalnim institucijama (Istorijski arhiv Subotica, Gradska biblioteka Subotica, Savremena galerija Subotica) i udruženjima (Jevrejska opština Subotica).

U 2022. godini Podružnica obnavlja obrazovni program Ženskih studija (Poglavlje 3).

⁹ U povodu Osmog marta - Međunarodnog dana žena, Poverenica u centru Subotice deli prolaznicama letke kojima podseća na ovaj važan praznik za sve žene (<http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/370-srecan-8-mart>, <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/436-ziveo-osmi-mart-medunarodni-dan-zena>). Podružnica takođe organizuje i tribine u istom povodu (Tribina „Zašto je važan osmi mart - Međunarodni praznik žena“, 2023, <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/438-najava-tribine-zasto-je-vazav-osmi-mart-medunarodni-praznik-zena>).

¹⁰ Svenka Savić i Margareta Bašaragin „Sto godina od ubistva Roze Luksemburg u Berlinu“, *Autonomija*, 15. 01. 2019. (<https://autonomija.info/sto-godina-od-ubistva-roze-luksemburg-u-berlinu/>), „Tribina Znamenite žene XX veka - našli smo Rozu Luksemburg“, 2020.

(<https://www.subotica.com/desavanja/24.januar.2020.tribina-znamenite-zene-xx-veka-nasli-smo-rozu-luksemburg-id36173.html>, <http://www.zenskestudije.org.rs/aktivnosti/8-tribina-znamenite-zene-xx-veka-nasli-smo-rozu-luksemburg>).

Više podataka o životu i delu Roze Luksemburg, literaturi i aktivnostima ŽSI posvećenim Rozi Luksemburg (2018-2019) na sajtu ŽSI: http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/materijal/nasli_smo_Rozu_Luksmeburg.pdf.

2. ŽENSKE STUDIJE I STVARALAŠTVO / CENTAR ZA ŽENSKE STUDIJE SUBOTICA (1997-2004)

Istorija ženskih studija u Subotici vezana je za istoriju ženskih studija u Vojvodini i Srbiji, tačnije za istoriju nastanka *mreže ženskih studija* kod nas. Do sada nisu sakupljeni na jednom mestu niti objavljeni postojeći podaci o tome kako su osnovane i realizovane ženske studije u Subotici, a rasuti su bogati podaci po svedočenjima akterki ovih procesa i sačuvanoj dokumentaciji.

Društveni kontekst. Poslednja dekada 20. veka bila je turbulentna za ceo region, posebno za Srbiju u kojoj je, pored opšte pojave (visoke inflacije), imala i specifične teškoće kao što je isključenost Srbije iz društvenih tokova (embargo, sankcije). U takvoj situaciji donatori iz inostranstva pomažu ženske organizacije u nastojanju da se formira demokratsko društvo u kojem će se poštovati jednak prava i ravnopravnost polova, žena posebno.

Svenka Savić krajem 20. veka (1997. i 1998. godine) pokreće inicijativu osnivanja nevladinih ženskih organizacija u Vojvodini (uz finansijsku podršku OXFAM-a i Fonda za otvoreno društvo - Jugoslavija), među kojima najpre Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI) u Novom Sadu, a potom motiviše žene da osnuju Udruženje „Ženske studije i stvaralaštvo“ (ŽSS) u Subotici – Jasminku Dulić sa saradnicama.

Pomenuto Udruženje (kasnije Centar za ženske studije, CŽS) tokom osam godina postojanja ostvaruje različite oblike obrazovnih, istraživačkih, projektnih i zagonvaračkih aktivnosti, međusobno isprepletenih i tesno povezanih, a koji nastaju kao potreba lokalne zajednice:

(prema Dokmanović, 2020a).

Rad ŽSS/CŽS u Subotici karakteriše umreženost i aktivistička saradnja sa drugim ženskim organizacijama i udruženjima iz Vojvodine, Srbije, regionala i Evrope, kao i sa lokalnim udruženjima koje su se ostvarivale kroz zajedničko programsko osmišljavanje, organizaciju i izvođenje projekata, edukacije, istraživanja i promocije.

2.1. Osnivanje Udruženja u Subotici i prva predavanja (1997)

U Subotici se **13. aprila 1997.** godine održava prvi konsultativni sastanak i to na inicijativu Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (ŽSI), kada je koordinatorka Svenka Savić održala predavanje „Šta su Ženske studije“. Tada je formiran i inicijativni odbor u sastavu: Jasminka Dulić, Milanka Basarić-Kočić (danasa Stankić) i Slavica Mamužić. Ubrzo se grupa proširila na dvanaest članica i istovremeno i polaznica prvog ciklusa predavanja (Mamužić 2001: Izabel Lanji Hnis, Vesela Lalos, Mirjana Dokmanović, Ružica Rudić Vranić, Milanka Basarić Kočić, Jasminka Dulić, Gordana Adamov, Stanislava Acin Sigulinski, Jasna Bogešić, Snežana Prčić Dudaš, Erika Pap i Slavica Mamužić).

Godine 1997. u letnjem semestru (aprili-jul) formirani tim su organizuje sa ŽSI iz Novog Sada predavanja u okviru programa Ženskih studija u prostoru Velike većnice gradske kuće (ukupno 12) i u prostoru Otvorenog univerziteta (Tabela 1). Postojala je konstantna podrška ŽSI u organizaciji i izvođenju programa, s jedne strane, i motivisanju predavačica iz Subotice da se uključe u novi program. Program predavanja je formiran u zavisnosti od interesovanja u lokalnoj zajednici.

Tabela 1. Program predavanja Ženskih studija, april-jul 1997, Subotica

Datum	Tema predavanja/radionice	Predavačica
13. 04. 1997.	Šta su Ženske studije	Svenka Savić, ŽSI
03. 05. 1997.	Žene i mediji	Dubravka Valić Nedeljković, ŽSI
16. 05. 1997.	Žene, solidarnost i privatno preduzetništvo u turizmu	Gordana Stojaković, ŽSI
26. 05. 1997.	Žene i preduzetništvo	Stanislava Acin Sigulinski, ŽSS
30. 05. 1997.	Žena i crkva	Svenka Savić, ŽSI
06. 06. 1997.	Jezik i pol	Dubravka Valić Nedeljković, ŽSI
13. 06. 1997.	Razgovor o Platformi za akciju IV svetske konferencije Ujedinjenih nacija o ženama (radionica)	Jasminka Dulić, ŽSS
20. 06. 1997.	Žena u menadžmentu	Slobodanka Markov, ŽSI
27. 06. 1997.	Poslovna žena nije muškarac (razgovor o knjizi)	Stanislava Acin Sigulinski, ŽSS
03. 07. 1997.	Kuda dalje? Profilisanje Ženskih studija u Subotici (radionica)	Jasminka Dulić, ŽSS
11. 07. 1997.	Elitizam u društvu	Svenka Savić, ŽSI
18. 07. 1997.	Diskusija članica o Programu i ciljevima Ženskih studija u Subotici (radionica)	Jasminka Dulić, ŽSS

Izvor: Mamužić, 2001: 1.

S. Acin Sigulinski, L. Ivić,
J. Dulić, S. Savić (?), S.
Mamužić, K. Mihalji,
Subotica, 30. maj 1997.
(dokumentacija ŽSI)

U zimskom semestru **1997. godine (8. novembra)** je održana osnivačka Skupština na kojoj se usvaja Statut, a 26. novembra 1997. je registrovano Udruženje građana „Ženske studije i stvaralaštvo“ (ŽSS) Subotica¹¹¹² kojim rukovodi Jasmina Dulić, dok finansijsku podršku obezbeđuje Fond za otvoreno društvo iz Beograda.

Ciljevi udruženja, prema Statutu, su da:

- proučava i istražuje društveni status žena da bi se učinilo vidljivo njihovo prisustvo u društvu, posebno u umetnosti, kulturi, nauci, privredi i sl;
- artikuliše interes, stavove i specifičnosti žena;
- unapređuje i produbljuje stručnu i pedagošku aktivnost vezanu za društveni status žena;
- identificiše, definiše, utvrđuje, afirmiše i društveno promovira snagu ženskih sposobnosti, kreativnosti i ponos zbog toga;
- obrazuje i edukacijom doprinosi društvenoj afirmaciji žena. (Statut ŽSS 1997, član 8).

Shodno Statutu, Udruženje planira da ciljeve realizuje organizovanjem:

- tematskih predavanja prema utvrđenom programu rada;
- simpozijuma, konferencija, javnih tribina, edukativnih vežbi i drugih oblika razmene iskustava koje u organizaciju donose polaznice;
- istraživanja društvenog položaja žena;
- informaciono-dokumentacione građe i knjižno-časopisnog fonda i izdavanjem publikacija vezanih za ostvarenje ciljeva i zadataka.

ŽSS u skladu sa ciljevima obrazuje **5 odeljenja:**

- za ženske studije sa edukativnom funkcijom,
- za istraživanje,
- za ženski aktivizam,
- za dokumentacione i izdavačke poslove,
- za administrativno-tehničke poslove.

Za kancelariju Udruženja lokalna samouprava ustupila je na korišćenje prostor bez naknade (Đure Đakovića 23, Subotica).

¹¹ Prema sačuvanoj dokumentaciji ŽSS 12 je osnivačica: Izabel Lanji Hnis, Vesela Laloš, Mirjana Dokmanović, Ružica Rudić Vranić, Milanka Basarić Kočić, Jasmina Dulić, Gordana Adamov, Stanislava Acin Sigulinski, Jasna Bogešić, Snežana Prčić Dudaš, Erika Papp i Slavica Mamužić. Predsednica Skupštine je Stanislava Acin Sigulinski.

¹² Na redovnoj godišnjoj skupštini Udruženja 16. decembra 2000. godine na predlog Jasminke Dulić naziv udruženja se menja u Centar za ženske studije Subotica.

Svenka Savić tokom 2001. godine za potrebne eksterne evaluacije Fonda za otvoreno društvo iz Beograda, intervjuše Jasminku Dulić, tada predsednicu Saveta i koordinatorku istraživačkog programa, Mirjanu Dokmanović, koordinatorku obrazovnog programa i Slavicu Mamuzić, administratorku.

Sagovornice se sećaju kako su se priključile mreži ženskih studija i aktivirale u ŽSS:

– Za ovu vrstu programa doznala sam od Svenke Savić, koordinatorke „Ženskih studija i istraživanja“ iz Novog Sada, koja me je pozvala da organizujemo predavanja ženskih studija u Subotici 1997. godine, u aprilu mesecu. U toj eksperimentalnoj fazi uglavnom su predavanja držale predavačice iz Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu: Svenka Savić, Dubravka Valić Nedeljković, Slobodanka Markov, Gordana Vuksanović, Gordana Stojaković o turizmu ali i neke predavačice koje smo u Subotici animirale - Stanislava Acin Sigulinski, i ja sam držala pojedine radionice, predavanja. Sav ovaj eksperimentalni deo se uglavnom odvijao uz podršku i resurse, finansijske i druge ljudske, Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu. Onda smo konstituisale organizaciju, registracija je bila u novembru 1997. godine. Napravile smo svoj program i konkursale za sredstva za program i za predavanja koja su počela od januara 1998. kod Fonda za otvoreno društvo. Kancelariju smo dobile od opštine na korišćenje, a Fond je omogućio osnovnu opremu kao što je kupovina i uvođenje telefona, a nameštaj smo dobili od lokalnih firmi.

(Jasmina, 2000).

– Za Ženske studije sam saznala od Jasminke Dulić kada me je na jesen 1997. godine pozvala da održim predavanje na Ženskim studijama o ulozi žena u izgradnji civilnog društva, s obzirom na to da sam u septembru 1997. godine učestvovala na svetskoj konferenciji CIVICUS-a¹³ u Budimpešti. Nakon toga sam se jednostavno priključila radu organizacije koja je upravo tih dana bila u osnivanju. Pre nego što sam došla u Ženske studije bila sam članica Evropskog pokreta u Srbiji. Došla je registracija, osnivačka skupština i tako sam postala članica-osnivačica Ženskih studija. Uopšte, misija i program je za mene bio vrlo privlačan, jer se radilo o pokretanju žena za većim učešćem u demokratizaciji društva, a to je u vezi sa mojim profesionalnim interesovanjem, s obzirom na to da sam se specijalizovala za ljudska prava i počela baviti posebnim ženskim pravima.

(Mirjana, 2000).

¹³ CIVICUS je globalna alijansa organizacija civilnog društva sa sedištem u Južnoafričkoj Republici.

– Meni je za program i za Jasminku rekao Tomislav Žigmanov. Upoznala sam se sa Jasminkom i prvi put dolazila sam u funkciji novinarke, posmatrala sam sve medijski, a onda sam shvatila da pripadam unutra. I ja sam jedna od osnivačica, ali jedan duži period sam dolazila uglavnom kao novinarka i pisala u novinama o tome, a tek od maja ove godine sam ovde angažovana i imam jedan mali projekat i učestvujem u projektu.

(Slavica).

Tokom prve godine postojanja Udruženja, koordinatorke iz Subotice su redovno prisustovale sastancima i predavanjima u ŽSI u Novom Sadu i sarađivale na istraživačkom projektu ŽSI „Seksizam u reklami mas-medija”.

Medijska vidljivost. Predavanja prvog ciklusa Ženskih studija su u kontinuitetu najavljuvana u lokalnim medijima: *Subotičke novine*, *Radio Subotica* (u programima na srpskom, mađarskom i hrvatskom jeziku), *Magyar Szó* (dnevne novine na mađarskom jeziku) i povremeno *Családi kör* (nedeljnik na mađarskom jeziku) i *Yu-eko radiju*.

Oblici komunikacije sa javnošću. Na Međunarodnom sajmu preduzetništva BIS '97, u okviru programa YU-INVENT, ŽSS su održale međunarodni *okrugli sto* na temu: „Inovacije i pronalasci u funkciji razvoja sa posebnim naglaskom na ulogu žena u inovacionim procesima”. Predavačice Slobodanka Markov i Stanislava Acin Sigulinski su svojim radovima skrenule pažnju na specifičan položaj žene u preduzetništvu, menadžmentu i inovacionim procesima (Mamužić, 2001: 1).

Biblioteka. Tim je od samog početka sakupljao potrebnu literaturu za edukativni rad polaznica. Najviše knjiga su bili pokloni drugih ženskih organizacija iz Srbije i regionala. Za potrebe različitih programa Vesna Matijaca iz Subotice je pored sekretarskih poslova preuzela odgovornost vođenja biblioteke, što je podrazumevalo i oblike dežurstva (po potrebi) u prostorijama Udruženja i diskusiju sa polaznicama (poslove su zatim nastavile Slavica Mamužić i Ruža Kovačević).

2.2. Obrazovni program Ženskih studija u Subotici (1998-2004)

ŽSS/CŽS su tokom osam godina postojanja realizovale više oblika obrazovnog programa Ženskih studija, različitog trajanja i često u okviru drugih istraživačkih ili zagovaračkih projekata Udruženja:

1. osnovni jednogodišnji program Ženskih studija (1998),
2. Vox Feminae '99 (1999),

3. kurs „Ženska ljudska prava u novom milenijumu“ (2000),
4. prva Letnja škola ženskih studija (2001),
5. druga Letnja škola ženskih studija „Religija, religioznost i tradicionalna uloga žene“ (2002),
6. treća Letnja škola Ženskih studija „Mirijam: zajedno menjamo svet“ (eng. Miriam: Changing the World Together) (2004).

Oblici edukativnog programa su: predavanja, radionice i promocije knjiga.

Mreža. Postojala je kontinuirana saradnja sa ŽSI iz Novog Sada, a pojedini programi ostvareni su u saradnji i sa drugim organizacijama iz zemlje i inostranstva (Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad, Centar za ženske studije Beograd i dr.).

Predavačice i predavači, njih oko 50 ukupno, su bile/i većinom iz Subotice, Novog Sada i Beograda, a kasnije i iz inostranstva (Rumunije, Bugarske, Škotske).

Polaznice su bile žene koje na dobar način predstavljaju Suboticu kao višenacionalnu, višekonfesionalnu i višejezičnu zajednicu. Predavanja su bila na srpskohrvatskom jeziku, pojedine radionice i na mađarskom jeziku, a Treća letnja škola ženskih studija na engleskom jeziku (2004).

Prvih godina su Ženske studije pohađale polaznice iz Subotice, da bi tokom druge Letnje škole dolazile iz cele Srbije i Crne Gore (2002), a tokom treće Letnje škole iz Istočne Evrope (2004).

Sertifikat. Polaznice su dobijale sertifikat samo za neke obrazovne programe (2001) koje je pohađalo više stotine polaznica, a stotinjak je uspešno završilo program i steklo sertifikat.

Donatorsku podršku obrazovnom programu dao je Fond za otvoreno društvo u Beogradu (1998, 1999, 2000, 2001, 2002) i Lydia projekat (2004).

2.2.1. Jednogodišnji program Ženskih studija (1998)

Posle zvanične registracije ŽSS organizacioni tim intenzivno radi na realizaciji svojih projekata, a pre svega na jednogodišnjem programu edukacije koji se odvijao tokom 1998. godine od 10. januara do 27. juna (I semestar) i od 6. septembra do 27. decembra (II semestar). Predavanja se održavaju jedanput nedeljno, subotom u 10 časova, u prostorijama ŽSS (Đure Đakovića 23, Subotica).

ŽSS je u početku bez neophodnih finansijskih sredstava za rad, pa su aktivnosti usmerene pre svega na projekte na kojima se mogu angažovati članice ŽSS, ili saradnici/saradnice kojima se za rad ne isplaćuju honorari. Zahvaljujući razumevanju

i solidarnosti članica iz drugih centara za ženske studije (ŽSI, Novi Sad i CŽS, Beograd), kao i nekih predavača/predavačica iz Subotice, kurs Ženskih studija nesmetano teče (Mamužić, 2001: 2).

Fond za otvoreno društvo Jugoslavija pomogao je održavanje kursa Ženskih studija u 1998. godini (od marta 1998), što je omogućilo opremanje kancelarije neophodnom opremom (telefonskom linijom i kancelarijskim materijalom). Tokom cele 1998. godine redovno se održavaju nedeljna predavanja (Mamužić, 2001: 2).

Prvi semestar imao je ukupno 27 (Tabela 2), a drugi ukupno 14 (Tabela 3) susreta: predavanja, radionica, promocija knjiga i okruglih stolova. Projekat je nazvan *Vox Feminae*.

Tabela 2. Program predavanja Ženskih studija, januar-jul 1998, Subotica

Datum	Tema predavanja/radionice	Predavač/ica
10. 01. 1998.	Ženska ljudska prava i nasilje nad ženama	Zorica Mršević, CŽS, Beograd
17. 01. 1998.	Pekinška deklaracija i platforma za akciju Četvrte svetske konferencije o ženama u Pekingu	Mirjana Dokmanović, ŽSS
24. 01. 1998.	Žensko pitanje u filozofiji	Tomislav Žigmanov, Subotica
07. 02. 1998.	Angažiranje u zajednici (radionica)	Jasminka Dulić, ŽSS
14. 02. 1998.	XXI vek - vek komunikacije	Vesela Laloš, ŽSS
21. 02. 1998.	O dimenzijama depresivnosti i agresivnosti na području Subotice (prezentacija istraživanja)	Jasminka Dulić, ŽSS i Zlatko Šram, Centar za društvena istraživanja, Subotica
28. 02. 1998.	Žene u preduzetništvu	Stanislava Acin Sigulinski, ŽSS
07. 03. 1998.	Kooperativnost kao faktor uspešnosti projekta	Jasminka Dulić, ŽSS
21. 03. 1998.	Položaj žena u Kikindi i žensko pitanje	Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV), ŽSI
28. 03. 1998.	Uloga koordinatorke u realizaciji projekta	Jasminka Dulić, ŽSS
18. 04. 1998.	Menadžment u NVO	Mirjana Dokmanović, ŽSS

25. 04. 1998.	Pozitivno istraživanje - novi pristup ostvarivanju društvenih promena	Mirjana Dokmanović, ŽSS
02. 05. 1998.	Metodologija <i>Appreciative Inquiry</i> u cilju jačanja sposobnosti organizacije	Mirjana Dokmanović, ŽSS
09. 05. 1998.	Put do kuće (porodični odnosi povratnika sa rada u inostranstvu)	Gordana Vuksanović, ŽSI
16. 05. 1998.	Elementi koji daju život organizaciji	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
23. 05. 1998.	Nova filozofija menadžmenta	Izabela Lanji Hnis, ŽSS
06. 06. 1998.	Konflikti pri donošenju i sprovođenju odluka	Nebojša Carić
13. 06. 1998.	Projekat – konstitutivni elementi i funkcije	Suzana Đurić
20. 06. 1998.	Korporativni imidž i odnosi sa javnošću	Snežana Prćić Dudaš, ŽSS
23. 06. 1998.	Saradnja i partnerstvo u NVO sektoru u Subotici	Mirjana Dokmanović, ŽSS
27. 06. 1998.	Projekat – konstitutivni elementi i funkcije	Gordana Adamov, ŽSS
30. 06. 1998.	Žene u indijskoj filozofiji – Ramajana	Vesna Krmpotić, ŽSS
01. 07. 1998.	Žene u indijskoj filozofiji – Mahabharata	Vesna Krmpotić, ŽSS
14. 07. 1998.	Okrugli sto: Vrednosne orijentacije mladih – uticaj pola, školskog uspeha i nacionalnosti na usvajanje vrednosnih orijentacija srednjoškolaca u Subotici	Jasminka Dulić, ŽSS, Zlatko Šram i Dujo Runje
21. 07. 1998.	Vizuelna prezentacija projekta	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
25. 07. 1998.	Protokol u organizaciji i na konferenciji	Vesna Matijaca, ŽSS
28. 07. 1998.	Kreativno stvaranje koalicije	Milanka Basarić Kočić, ŽSS

Izvor: Mamužić 2001: 2-3.

Tabela 3. Program predavanja Ženskih studija, oktobar-decembar 1998, Subotica

Datum	Tema predavanja/radionice	Predavačica
01. 10. 1998.	Ženske studije u Subotici	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
16. 10. 1998.	Ženska situacija na kraju 20. veka	Marina Blagojević, CŽS, Beograd
16. 10. 1998.	Žene, rad i karijera	Marina Blagojević, CŽS, Beograd
17. 10. 1998.	Ženske grupe	Marina Blagojević, CŽS, Beograd
22. 10. 1998.	Ideologija u jeziku – jezik ideologije	Svenka Savić, ŽSI
29. 10. 1998.	Pol i jezik	Svenka Savić, ŽSI
05. 11. 1998.	Žena i mediji	Dubravka Valić Nedeljković, ŽSI
12. 11. 1998.	Agresivnost u jeziku	Svenka Savić, ŽSI
17. 11. 1998.	Public relations – odnosi sa javnošću u modernim organizacijama	Vesela Laloš, ŽSS
26. 11. 1998.	Ekofeminizam	Sonja Prodanović, CŽS, Beograd
10. 12. 1998.	Ženska prava u međunarodnom pravu (promocija knjige)	Zorica Mršević, CŽS, Beograd
10. 12. 1998.	Bajka o Meliti (promocija knjige)	Marija Ivanić
15. 12. 1998.	Humana ekologija i ekonomija tanatosa	Ivana Buzov
22. 12. 1998.	Budućnost ženskih studija	Jasminka Dulić, ŽSS

Izvor: Mamužić, 2001: 2-3.

Polaznice. Predavanja su izazvala izuzetno veliko interesovanje pa se na konkurs objavljen u septembru u svim lokalnim medijima prijavilo čak 70 polaznica. Predavanja je redovno pohađalo 15 polaznica.

Umrežavanje. ŽSS održava stalne kontakte sa drugim ženskim udruženjima i organizacijama, naročito sa Udruženjem „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad i Centrom za ženske studije, Beograd. Dobar kontakt je ostvaren sa Dištriktom iz Kikinde na promociji Inkubacionih centara za razvoj preduzetništva, na kojoj je do-

govorena saradnja sa Poslovnom školom Ekonomskog fakulteta iz Podgorice u vezi sa seminarom Žene u biznisu.

Medijska vidljivost. Sva predavanja i radionice su najavljuvana i oglašavana u lokalnim medijima, a novinari i novinarke izveštavali/e su sa pojedinih predavanja i ostalih aktivnosti (okrugli sto). Članice Ženskih studija su bile gošće dve jednočasovne radio-emisije na Radio Subotici i dve emisije na lokalnoj televiziji. U emisijama su promovisale misije, ciljeve i aktivnosti ŽSS što je izazvalo veliko interesovanje u lokalnoj zajednici. O predavanjima je takođe redovno izveštavano na Radio Subotici.

Uspešnost realizovanog programa. Slavica Mamužić (2001, 4) beleži da je interesovanje za pohađanje predavanja raslo tokom godine i da se sve veći broj žena uključivalo u aktivnosti ŽSS. Pojedina predavanja su rezultirala konkretnim akcijama: nakon predavanja o Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju usvojenim na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama ŽSS pokreće inicijativu da se nadležnim saveznim i republičkim organima SR Jugoslavije uputi zahtev za informisanje javnosti šta je kod nas preduzeto u pogledu realizacije strateških ciljeva unapređivanja položaja žena do 2000. godine definisanih u Platformi za akciju usvojene na konferenciji u Pekingu 1995. godine.

2.2.2. Ženske studije: Vox Feminae (1999)

Aktivnosti se nastavljaju u letu 1999. godine, nakon prekida u proleće 1999. nastalog zbog vanrednog stanja u državi (NATO agresija na SR Jugoslaviju).¹⁴

U novonastaloj situaciji članice su „smatralе da je važno da u teškim vremenima dajemo jedna drugoj podršku i radimo i dalje na razvoju naših programa.“¹⁵

Obrazovni program Ženskih studija pod nazivom Vox Feminae '99. obuhvatao je dva kursa („Pet koraka do Vašeg biznis-plana - Obrazovanje žena za preduzetništvo“ i „Pozitivnom vizijom do pozitivne akcije“), dve radionice („Pokret za minimalne pozitivne promene“ i radionica engleskog jezika) i obuku za korišćenje računara.

¹⁴ NATO agresija i bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije trajalo je od 24. marta do 10. juna 1999. godine.

¹⁵ Iz Izveštaja o radu Ženskih studija i stvaralaštvo za 1999/2000. godinu, usvojenog na Redovnoj godišnjoj skupštini ŽSS 16. 12. 2000.

Tabela 4. Program „Vox Feminae '99“, jun-decembar 1999, Subotica¹⁶

Predavanje/Radionica	Voditeljica/Predavačica
Potencijali grupe za podršku i samopomoć	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
Mogućnosti ženskih grupa da „leče“ socijalne i psihološke posledice rata	Mirjana Dokmanović, ŽSS
Obrazovanje za preduzetništvo: mapiranje potreba	Jasminka Dulić, ŽSS
Civilno društvo - osnovni pojmovi	Erika Papp, ŽSS
Uslovi za preduzetništvo u Srbiji	Jasminka Dulić, ŽSS Ruža Rudić Vranić, ŽSS
Promocija projekta Centra za preduzeće, preduzetništvo i menadžment: Vojvođanska inicijativa za samozapošljavanje žena	Fuada Stanković, Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad Jasminka Dulić, ŽSS
Iskustva žena u sindikalnom angažovanju	Mirjana Dokmanović, ŽSS Erika Papp, ŽSS
Religioznost i tradicionalne uloge među spolovima u sklopu autoritarnog sindroma	Jasminka Dulić, ŽSS Mirjana Dokmanović, ŽSS
Kako žensko stvaralaštvo učiniti vidljivim i priznatim?	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
Komunikacija sa tržištem i javnošću u funkciji promocije ženskog rada i stvaralaštva	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
Pozitivnom vizijom do pozitivne akcije	Mirjana Dokmanović, ŽSS
Strategije efikasnog umrežavanja - stvaranje grupe za ličnu i biznis podršku	Ruža Rudić Vranić, ŽSS
Naša ekonomski i socijalna prava – zakonska rešenja i mogućnosti ostvarivanja prava	Mirjana Dokmanović, ŽSS
Vizija Vašeg biznisa – biznis ideja i njena realizacija	Fuada Stanković, Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad
Komunikološka radionica 1	Sandra Janić, Medicinski centar, Subotica

¹⁶ U Izveštaju ne stoje datumi održavanja susreta.

Marketing za Vaš biznis	Fuada Stanković, Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad
Oblikovanje sredstava za komuniciranje sa javnošću	Ruža Rudić Vranić, ŽSS Erika Papp, ŽSS
Finansije za Vaš biznis	Fuada Stanković, Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad
Komunikološka radionica 2	Sandra Janić
3. 11. 1999. Obezbeđivanje sredstava za Vaše projekte: <i>Fundraising</i>	Erika Papp, ŽSS Jasminka Dulić, ŽSS
Načini zagovaranja pojedinačnih i grupnih interesa u javnosti	Mirjana Dokmanović, ŽSS Ruža Rudić Vranić, ŽSS
Pravni aspekti otpočinjanja vlastitog biznisa	Enikó Vég
Komunikološka radionica 3	Sandra Janić, Medicinski centar, Subotica
Kreativno građenje koalicija	Mirjana Dokmanović, ŽSS Jasminka Dulić, ŽSS
Evaluacija	Erika Papp, ŽSS
Pisanje biznis plana	Fuada Stanković, Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad
Komunikološka radionica 4	Sandra Janić, Medicinski centar, Subotica

Izvor: Mamužić, 2001: 6.

Kursevi.

- Kurs „Pet koraka do Vašeg biznis-plana - Obrazovanje žena za preduzetništvo“ (20 časova) ŽSS realizovale su u saradnji sa Centrom za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad, a sklopu projekta „Vojvođanska inicijativa za samozapošljavanje žena“. Voditeljica: Fuada Stanković, ekonomistkinja (Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad).
- Kurs „Pozitivnom vizijom do pozitivne akcije“ (20 časova) sastojao se od niza radionica sa ciljem da polaznice samostalno mapiraju uticaje na socijalni položaj žene, te da artikulišu ulogu žena u civilnim inicijativama i stvaraju

prepostavku za širu participaciju žena u javnom životu zajednice. Voditeljica: Mirjana Dokmanović, pravnica (ŽSS).

Radionice.

- „Pokret za minimalne pozitivne promene“ ŽSS su ostvarile kao ciklus komunikoloških radionica (8 časova). Cilj im je bio da pruže psihološko osnaživanje polaznica kroz introspekciju, razmenu iskustava i komunikaciju. Voditeljica: Sandra Janić, psihološkinja (Medicinski centar, Subotica).
- Radionice engleskog jezika (30 radionica). Cilj ovih radionica bio je prvenstveno poboljšanje komunikacijskih sposobnosti i usvajanje terminologije iz oblasti Ženskih studija i civilnog društva.
- Voditeljice: Erika Papp (ŽSS), Suzana Rukavina, Marika Krpež.
- Obuka za korišćenje računara u organizaciji Internet učionice i VIFO (Vajdasági Ifjusági Fórum, VIFO) Subotica održavala se dva puta u internet učionici, a cilj je bio praktična upotreba alatki za Windows 95/98, Word. Voditelj: Šandor Marton, informatičar (Internet učionica, Subotica).

Polaznice. Nakon objavljenog konkursa u medijima prijavilo se 26 novih polaznica. Sve zainteresovane su popunjavale anketu u vezi sa njihovim potrebama, interesovanjima, volontiranjem i angažovanjem u ŽSS. Formirane su grupe od 10 do 15 polaznica za različita predavanja, a osam žena je pohađalo sve kurseve i radionice. Oko polovine polaznica se izjasnilo da želi da se angažuje volonterski u radu organizacije.

Medijska vidljivost. Informacije o programu Ženskih studija objavljivane su redovno u nedeljniku *Subotičke Novine* i na Radio Subotici u programima na srpskom, hrvatskom i mađarskom jeziku, povremeno u dnevnim novinama *Magyar Szó*, kao i putem štampanih flajera. Pored lokalnih medija o aktivnostima Ženskih studija Subotice pisale su i nacionalne dnevne novine (*Blic*, *Danas* i dr.). Članice ŽSS učestovale su u Radio i TV emisijama dajući intervju o raznim temama.

Uspesnost izvođenja programa. Kao rezultat pohađanja Kursa za žene u preduzetništvu i Konferencije istraživanja budućnosti „Ostvarimo našu budućnost - Položaj žene u Jugoslaviji u 2020. godini“ (up. deo 2.3), 12 polaznica je formiralo Udruženje poslovnih žena Subotice koje će raditi u okviru Udruženja Ženske studije i stvaralaštvo i istovremeno razvijati sopstvene programe. Koordinatorka udruženja je bila Ruža Rudić Vranić.

Evaluacija programa je višestruka: kroz kontinuirane diskusije članica Saveta, kroz analizu kompletног programa, kroz kritičke primedbe i evaluaciju samih polaznica. Evaluaciji kompletног semestra bila je posvećena jedna od završnih radionica na kraju semestra.

Neke od sačuvanih evaluacija polaznica:

„„osećam se dobro u ženskoj grupi,” „„dolazak u ŽS su mi jedina svetla tačka u 99. godini, dolaziću i dalje” „„skripte za kurs su veoma dobre” „„shvatila sam da ima jedna nova oblast o čemu do sada nisam ni razmišljala” „„ovako nešto je ženama zaista potrebno, da shvate svoje vrednosti i mogućnosti” „„na ovim psihološkim radionicama sam se preporodila, otkrivam nešto o sebi i drugima a pri tome nikoga ne opterećujem i ne gnjavim...”¹⁷

Već u 1999. godini pokazalo se da su žene u Subotici bile sposobljene za dalji rad na pitanjima žena u preduzetništvu, kao što je pisanje biznis plana, sa ciljem ekonomskog osnaživanja i samostaljivanja, za razliku, na primer od Beograda gde i nadalje ostaje posvećenost teorijskim temama, ili u Novom Sadu gde se širi projekat životnih priča žena (znamenitih i onih koje to nisu), ili u Nišu gde je akcenat na nasilju u porodici i pravnom položaju žena. Vidno je već da su se u poslednjoj godini 20. veka visokoškolske alternativne studije u raznim lokalnim sredinama različito usmeravale i to je jedan od najvažniji doprinos toj temi. Nisu sve ženske studije imale isti program, ali su sve ženske studije u raznim gradovima imale istu namenu i nameru – da se poboljša položaj žena u društvu.

2.2.3. Ženske studije (2000)

Edukativni program Ženskih studija u Subotici na pragu 21. veka, u 2000. godini, ne predstavlja samostalnu, izolovanu aktivnost, već se po pravilu vezuje za

¹⁷ U Izveštaju o radu UG „Ženske studije i stvaralaštvo“ za 1999/2000. godinu.

projektno-istraživačke i/ili zagovarčke delatnosti ŽSS/CŽS. U ovoj godini ostvaruju se dva oblika obrazovnih aktivnosti.

1.

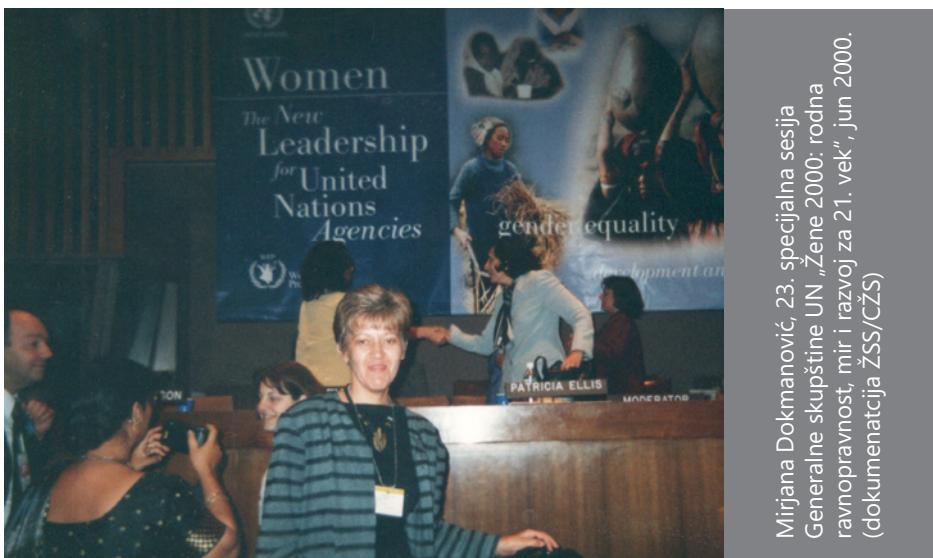
U prvom polugodištu 2000. godine Mirjana Dokmanović, Jasmina Dulić i Slavica Mamužić su održale tri jednodnevna seminara u okviru programa Grupe za promociju ženskih političkih prava.

Učesnice seminara su bile lokalne političarke, sindikalne radnica, novinarke, stručnjakinje i aktivistkinje.¹⁸

2.

„Ženska ljudska prava u novom milenijumu (2000)“

U okviru projekta „Ženska ljudska prava u novom milenijumu: istraživanje, obrazovanje, zagovaranje“ realizovanog pod pokroviteljstvom Fonda za otvoreno društvo (oktobar- decembar 2000) su održale kurs pod istim imenom.

Mirjana Dokmanović, 23. specijalna sesija Generalne skupštine UN „Žene 2000: rodna ravnopravnost, mir i razvoj za 21. vek“, jun 2000. (dokumentacija ŽSS/CŽS)

¹⁸ Dorottya Szilágyi i Ildikó Bokor (VMSZ – Savez vojvodanskih Mađara), Marija Sekulić (HNS), Svetlana Stanisavljević i Ljiljana Stanisavljević (Srbija zajedno), Olivera Ljubušić, Rozalija Čehak Korhecz (Skupština opštine Subotica), Svetlana Beljanski, Jelica Santrač, Aida Šabić (Ujedinjeni granski sindikati UGS - Nezavisni sindikat prosvetnih radnika Vojvodine), Aleksandra Arančić (Hrvatsko akademsko društvo HAD), Marija Bašić Palković, Jasna Ćopić, Tinde Tosenberger, Marija Vujković Lamić (ŽSS), Tünde Dencs, Andrea Kikić (Vajdasági Ifjúsági Fórum/VIFO – Vojvodanski omladinski forum), Iren Gabrić Molnar (Naučno društvo za hungarološka istraživanja), Mirjana Poljaković, (International Council of Jewish Women/Jevrejska Opština Subotica), Ildikó Arpási (Radio Subotica, redakcija na mađarskom jeziku), Slavica Daković (Radio Subotica, redakcija na srpskom jeziku), Dušica Jurić (Radio Subotica, redakcija na hrvatskom jeziku), Katalin Mihályi (Magyar Szó).

Cilj kursa bio je upoznavanje sa ženskim ljudskim pravima i međunarodnim dokumentima koji regulišu ovu oblast (Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Pekinškom platformom za akciju, aktivnostima Peking +5, odnosno zaključnim dokumentima specijalne sesije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija „Žene 2000: Rodna ravnopravnost, razvoj i mir za 21. vek“ i dr.), kao i sa strategijama zaštite i unapređenja ženskih ljudskih prava u lokalnoj zajednici i na nivou države.

Koordinatorka i voditeljica kursa bila je Mirjana Dokmanović, a na mađarskom jeziku predavanja je vodila Agneš Kartag Odri iz Novosadskog ženskog centra.

Teme: (na srpskom jeziku)

1. Žene i siromaštvo;
2. Žene i ekonomija;
3. Žensko ljudsko pravo na zaštitu od nasilja;
4. Žensko ljudsko pravo na zdravlje i reproduktivna prava;
5. Ženska ljudska prava na radu i pravo na obrazovanje;
6. Ženska ljudska prava u političkom i javnom životu;
7. Ljudska prava žena izbeglica i raseljenih lica;
8. Žensko ljudsko pravo na potpunu pravnu sposobnost;
9. Međunarodno-pravna zaštita ženskih ljudskih prava i načini zagovaranja u javnosti ostvarivanja i zaštite ženskih prava.

Teme (na mađarskom jeziku):

1. Ženska ljudska prava u kontekstu manjinskih i kulturnih prava;
2. Reproduktivna prava.

Polaznice kursa bile su odbornice SO Subotica¹⁹, sindikalne aktivistkinje²⁰, novinarke²¹, i ostale zainteresovane.²²

Literatura. Polaznice kursa su imale privilegiju da na poklon dobiju sledeće materijale:

- Pekinška deklaracija i Platforma za akciju,
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena,

¹⁹ Jelena Bernat, Aida Šabić, dr Rozalija Korhec Čehak.

²⁰ Edit Petrekanić Bačić, Svetlana Beljanski.

²¹ Katalin Mihályi, Mónika Barabás, Vjekoslava Mraz.

²² Ruža Palotaš, Tinde Tosenberger, Ruža Mesaroš, Marija Bašić Palković, Edita Rončak, Olivera Radnić, Ana Koza, Suzana Rukavina, Ružica Biber, Nevenka Obradović, Kornel Koras, Judit Labanji, Tamara Đendinović, Valerija Seneš, Zorica Nikolić, Violeta Damjanović i Andrea Kikić.

- Konvencija protiv torture i drugih oblika surovog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana,
- Najrobijska pravila o poboljšanju budućeg položaja žena,
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima,
- Evropska povelja o osnovnim pravima,
- Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama,
- Rezolucije Ekonomskog i socijalnog saveta UN 1991/18 i 1992/18 o nasilju nad ženama u svim njegovim formama,
- Deklaracija o politici uspostavljanja nasilja prema ženama u demokratskoj Evropi,
- Konvencija i Protokol o statusu izbeglica,
- Bečka deklaracija i Program za akciju 1993.

Pored toga polaznice su do bile materijale sačinjene na osnovu Završnog dokumenta Generalne skupštine UN „Žene 2000: rodna ravnopravnost, mir i razvoj za 21. vek“ koji se odnose na teme obrađene na kursu, kao i prevedene materijale koji je sačinio UNDP, a koji se odnose na položaj žena u politici i na mestima odlučivanja.

Uspešnost ostvarenog programa.

Prema izveštaju Mirjane Dokmanović²³ kurs o ženskim pravima je:

- [...] podstakao polaznice da se zainteresuju za problematiku roda i da više saznaju o položaju žena kod nas i kakva je naša pravna regulativa u ovoj oblasti, te šta se čini radi poboljšanja ekonomsko-socijalnog, društvenog i pravnog statusa žena. Karakteristično je da su mahom sve polaznice istakle da ranije o ovoj tematiki nisu razmišljale, ili nisu razmišljale na ovakav način, kroz prizmu ‘roda’, a pojedine su se prvi put susrele sa konceptom ženskih ljudskih prava. Polaznice su iskazale interesovanje da prodube svoja saznanja u ovoj oblasti, a jedan broj se učlanio u Centar za ženske studije, izrazivši želju da aktivno rade na unapređenju položaja žena. Jedna od inicijativa za koju će se zalagati jeste osnivanje Komisije za status žena pri Skupštini opštine. (Dokmanović, 2001).

Evaluacija.

- Opšta je ocena da je edukacija za ženska prava korisna i da treba da se nastavi, te da bi trebalo da obuhvati mnogo veći broj žena, naročito devojaka. Iskustvo sa

²³ U Programskom izveštaju ŽSS/CŽS Subotica Fondu za otvoreno društvo Jugoslavija, Beograd „50 % - 50 % DO 2005.“ (31. 07. 2000. - 31. 01. 2001).

ovim kursom pokazuje da bi trebalo organizovati takav vid edukacije koji više odgovara ciljnoj grupi – umesto predavanja svake nedelje što iziskuje izvestan napor i disciplinu polaznica da redovno posećuju predavanja i usklađuju sa ovom obavezom svoje kućne i druge obaveze, pogodniji oblik bi bio celodnevni kurs jedanput mesečno ili trodnevni kurs. Time bi se istovremeno pružila prilika da polaznice detaljnije i dublje analiziraju nova saznanja i da osmisle načine za efektivno javno zagovaranje za ostvarivanje i zaštitu ženskih prava u lokalnoj i široj zajednici. (Dokmanović, 2001²⁴).

O ženskim ljudskim pravima u periodu početka novog milenijuma tek počinje da se govori u javnom prostoru tadašnje države. Ova inovativna tema od suštinske važnosti za Ženski pokret podstiče naročito Mirjanu Dokmanović da se u periodu koji sledi obrazuje, specijalizuje i to novostećeno znanje uvrsti u program rada ŽSS/CŽS. Subotičanke su, dakle, bile među prvima kod nas koje su saznavale i učile o akcijama, inicijativama i strateškim dokumentima na međunarodnom planu za suzbijanje diskriminacije žena i promenama koje žene u svetu nastoje da ostvare kada je u pitanju njihov položaj.

2.2.4. Ženske studije u Subotici: prva Letnja škola (2001)

Ukupno je bilo tri obrazovna oblika Letnje škole. Od 2001. godine obrazovni program ŽSS u Subotici ostvaruje se kroz organizovanje Letnjih škola ženskih studija sa polaznicama i predavačicama iz zemlje i inostranstva. Prve godine polaznice su bile iz Subotice, druge godine iz cele Srbije a treće godine iz Istočne Evrope.

Prvom letnjom školom Ženskih studija (avgust-septembar, 2021) u Subotici koordinirala je Jasmina Dulić, a donatorsku podršku pružio je Fond za otvoreno društvo - Jugoslavija, Beograd.

Osnovni cilj prve Letnje škole ženskih studija bio je da polaznice ispituju i promišljaju položaj žene u javnom i političkom životu u multietničkim zajednicama, kaka je Subotica, i da se osposebe za samostalno proučavanje literature, na maternjem i na engleskom jeziku, i za pisanje radova u oblasti Rodnih/Ženskih studija.

Vreme i mesto izvođenja programa. Jednodnevni seminari su se održavali u prostorima galerije Likovni susret (danas Savremena galerija Subotica, Park Rajhl Feranca 5), a seminar engleskog jezika u prostorijama Centra za ženske studije (u periodu 4. 08. - 22. 09. 2001).

²⁴ U Programskom izveštaju ŽSS/CŽS Subotica Fondu za otvoreno društvo Jugoslavija, Beograd „50 % - 50 % DO 2005.“ (31. 07. 2000. - 31. 01. 2001).

Nastava (ukupno 62 nastavna časa) se odvijala u različitim oblicima: predavanja, prezentacije rezultata istraživanja, diskusije, rad u malim grupama, video-prezentacije, individualni rad uz pomoć mentorke, izrada završnog samostalnog rada.

Kurs se sastojao od pet jednodnevnih seminara iz pet tematski oblasti: I Rodni, nacionalni i klasni identiteti, II Žene i religija, III Ženska ljudska prava, IV Rodne uloge i politička participacija, V Nasilje u porodici, nasilje u društvu i seminara engleskog jezika (Tabela 5). O jednoj temi govorilo je više predavača (u proseku četiri) iz aspekta vlastite naučne discipline i sprovedenih istraživanja. Održane su i dve radionice, sa radom u malim grupama, a nakon predavanja vodile su se diskusije.

Tabela 5. Program predavanja prve Letnje škole Ženskih studija,
avgust - septembar 2001, Subotica

Datum	Predavanje/Radionica	Voditelj/ica / Predavač/ica
04. 08. 2001.	I Seksizam u bilbordovima	Svenka Savić, Filozofski fakultet, ŽSI, Novi Sad
04. 08. 2001.	I Rodni identitet u društvu i nauci	Božo Milošević, Filozofski fakultet, Novi Sad
04. 08. 2001.	I Urbana multikulturalnost i rodni identitet: Empirijski pokazatelji	Božo Milošević, Filozofski fakultet, Novi Sad
04. 08. 2001.	I Violence against Women and Children in Conflict and Peace, LL.M.,	Ann-Charlotte Nilsson, Washington, SAD
04. 08. 2001.	I Rod i građanski identitet	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica
04. 08. 2001.	I Uticaj pola, dobi, obrazovanja i nacionalne pripadnosti na internalizaciju tradicionalne uloge među polovima (seksizma)	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
18. 08. 2001.	II Žena i muškarac u religiji i realnom životu	Zorica Kuburić, Filozofski fakultet, Novi Sad, ŽSI
18. 08. 2001.	II Religija i žene	Iren Gabrić Molnar, Ekonomski fakultet, Novi Sad, Subotica

18. 08. 2001.	II Tradicionalne uloge među polovima (seksizam) i religioznost: komparacija etničkih skupina	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
18. 08. 2001.	II Međunarodno-pravna zaštita slobode veroispovesti	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica
01. 09. 2001.	III Pravo na pokretanje građanske inicijative u lokalnim okvirima kao podsticaj rešavanju lokalnih problema	Marijana Pajvančić, Pravni fakultet, Novi Sad
01. 09. 2001.	III Sociodemografske karakteristike i percepcija ženskih ljudskih prava	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
01. 09. 2001.	III Ženska ljudska prava	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica
01. 09. 2001.	III Ženska prava – manjinska prava	Ágnes Kartag Ódri, Savezno ministarstvo za nacionalne i etničke zajednice, Beograd
15. 09. 2001.	IV Radionica: upoznavanje sa procedurama odlučivanja koje prethode odlučivanju u skupštini, a naročito sa tokom odlučivanja u skupštini lokalne zajednice (forma predloga, postupak odlučivanja, tok debate, tok odlučivanja)	Marijana Pajvančić, Pravni fakultet, Novi Sad
15. 09. 2001.	IV Civilno društvo i samoorganizovanje žena	Božo Milošević, Filozofski fakultet, Novi Sad
15. 09. 2001.	IV Seksualno zlostavljanje u građanskom ratu - neki rezultati istraživanja	Gordana Vuksanović, Filozofski fakultet, Novi Sad
15. 09. 2001.	IV Uticaj pola, dobi, obrazovanja, i nacionalne pripadnosti na dimenzije političke involviranosti	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
15. 09. 2001.	IV Politička participacija žena – odgovornost i obaveze države	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica

22. 09. 2001.	V Aktivnosti UN na eliminisanju nasilja nad ženama	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica
22. 09. 2001.	V Domestic violence	Teodora Tsanovska, Bulgarian Gender Research Foundation, Sofija, Bugarska
22. 09. 2001.	V Nasilje u porodici	Erika Rončak, Centar za ženske studije Subotica

Izvor: Izveštaj ŽSS/CŽS, 2001.

U okviru Letnje škole održana je i *promocija knjige Vojvođanke: 1917-1930: Životne priče žena* (priredila S. Savić, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad, 2001) 21. septembra 2021. godine u Plavoj većnici Gradske kuće, na kojoj su učestvovali Svenka Savić, priredivačica, Tatjana Perić i Slavica Mamužić, a moderatorka je bila Jasminka Dulić.

6. novembra 2001. godine u Likovnom susretu, Slavica Mamužić je predstavila Evropske ženske studije i prikazala video-film o održanom modulu EWC u Ženevi, na kojem je učestvovala.

Seminar engleskog jezika u okviru Letnje škole ženskih studija (3. 08 - 25. 09. 2001) vodila je Suzana Rukavina. Cilj kursa je bio upoznavanje sa stručnom literaturom na engleskom jeziku koja obrađuje problematiku ženskih pitanja, zatim pisanje CV-a na engleskom, pisma motivacije (*Letter of Motivation*) i popratno pismo (*Cover Letter*). Osam polaznica je završilo kurs.

Polaznice. Predviđen broj učesnica Letnje škole bio je petnaest, ali je objavljanje oglasa privuklo veliku pažnju, pa se prijavilo čak trideset. „Nismo vršili selekciju niti odbili ikoga jer smo iz iskustva znale da će doći do osipanja polaznica, što se i pokazalo tačnim.“ (Dulić 2001). ²⁵

Završni radovi polaznica. Polaznice su se prema sopstvenim interesovanjima opredelile za tematsku oblast obuhvaćenu predavanjima iz koje žele da pišu završni rad, uz konsultacije sa odabranom mentorkom. Ukupno osam polaznica su prisustvovale na više od polovine programa i napisale samostalni rad. Time su uspešno završile Letnju školu ženskih studija i dobile sertifikat (Tabela 6). Šest završnih rada su na srpskom (hrvatskom) jeziku i po jedan na engleskom i mađarskom jeziku. Mentorke završnih radova bile su predavačice, ekspertkinje za odbaranu temu.

²⁵ U Izveštaju o Letnjoj školi ženskih studija u Subotici (jul-oktobar 2001) FOD Jugoslavija, Beograd, 2001.

Za izradu završnih radova polaznicama je na raspolaganju bila literatura u biblioteci Centra za ženske studije u Subotici kao i biblioteci Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu.

Tabela 6. Završni radovi polaznica prve Letnje škole, avgust-oktobar 2001, Subotica

Tematska celina	Tema	Mentorka
Rodne uloge i politička participacija	Milka Gabrić Pravni aspekti participacije žena u politici	M. Dokmanović
Ženska ljudska prava	Sandra Iršević Ekofeminizam: bezbednost žena u gradu (Subotica)	S. Savić
Rodni, nacionalni i klasni identiteti	Ana Jurkov Relativizam klasnog, nacionalnog, religijskog, partijskog i rodnog identiteta	J. Dulić
Ženska ljudska prava	Maja Milovanović Women's Rights History	Ann-Charlotte Nilsson
Nasilje u porodici, nasilje u društvu	Nevenka Obradović Karen Horney: The Problem of Feminine Masochism, Psycho-analytic Review, July, 1935, Vol. XXII, No. 3, pp. 241–257. (O ženskom mazohizmu, prevod sa engleskog)	J. Dulić
Ženska ljudska prava	Ilona Pisanić Nasilje u porodici	E. Rončak Petrović
Nasilje u porodici, nasilje u društvu	Tatjana Suknović Kerekeš Ženske studije kao vid obrazovanja odraslih	J. Dulić
	Az alkohol okozta problémák gazdasági hatása (Ekonomski uticaj problema povezanih sa alkoholom)	I. Gabrić Molnár

Izvor: Izveštaj ŽSS/CŽS, 2001.

Evaluacija. Jasmina Dulić u svom Izveštaju o realizovanoj prvoj Letnjoj školi Ženskih studija (2001) ističe:

– Naročito značajnim iz aspekta daljeg razvoja Ženskih studija u Subotici jeste to da su polaznice, birajući temu, u svom radu izrazile kako svoja interesovanja za određenu problematiku u okviru obrađivanih tema, tako i motivaciju da u daljem radu povežu vlastitu struku ili lična interesovanja sa problematikom koja se obrađuje u okviru ženskih studija. U gradu, kao što je Subotica, a koji nije univerzitetski centar, postojanje Centra za ženske studije i različitih obrazovnih oblika se tako pokazalo kao dobar podsticaj za dalje obrazovanje i stručno usavršavanje te kreativan intelektualni rad žena.

Tatjana Suknović Kerekeš, apsolventkinja andragogije i polaznica prve Letnje škole u svom završnom radu „Ženske studije kao vid obrazovanja odraslih“ govori o razlozima osipanja polaznica²⁶:

– Atmosfera među polaznicama je (nakon početnih ustručavanja) bila opuštena, te se (kako su predavanja odmicala) počinjala formirati grupa. Vremenom su se slobodnije iznosili stavovi i mišljenja, glasno izgovarale nedoumice, te su polaznice sve aktivnije učestvovale u nastavnom procesu. Nažalost, ono što najviše ometa i usporava ovakve neformalne vidove obrazovanja je prilično velika fluktuacija polaznica kao i ‘tipičan ženski’ odnos prema svojim interesovanjima i potrebama – gde su sve druge obaveze bitnije od toga da se žena posveti sebi (u ovom slučaju da se posveti temama koje je interesuju). Zanimljivo je da je više polaznica postavljalo pitanje korisnosti obrazovanja sa ovakvom temom, te je primetna bila i nejasnoća o tome šta su zapravo ženske studije (neke od njih su imale maglovitu potrebu da saznaju nešto više o ženama uopšte, neke su kurs shvatile kao psihoterapiju, neke su razmišljale da li će im saznanja koja budu dobine pomoći u rešavanju svakodnevnih problema...). Sve to ukazuje na to da se obrazovanje žena o njima samima i za njih još nije dovoljno nametnulo u javnosti, u svakodnevici Subotice i njenih žena, te da žene imaju još uvek teškoća u detektovanju sopstvenih obrazovnih potreba.

Saradnja. Ostvarena je uspešna saradnja između ŽSI i Bulgarian Gender Research Foundation, Sofija, Bugarska čije su predavačice učestvovale u prvoj Letnjoj školi.

Udruženje ŽSS/CŽS Subotica u 2001. godini je već prepoznatljivo u subotičkoj javnosti po obrazovnom programu Ženskih studija, formiran je tim saradnica, uspostavljena je stabilna saradnja sa predavačicama i predavačima iz Vojvodine i Srbije i inostranstva (Bugarska).

²⁶ U Izveštaju o Letnjoj školi ženskih studija u Subotici (jul-oktobar 2001) FOD Jugoslavija, Beograd, 2001.

2.2.5. Ženske studije „Religija, religioznost i tradicionalna uloga žene: druga Letnja škola“ (2002)

Drugom Letnjom školom „Religija, religioznost i tradicionalna uloga žene“ (Domus Pacis, Horgoš 9-18. 09. 2002) koordinirala je Jasmina Dulić, a donatorsku podršku pružio je Fond za otvoreno društvo - Jugoslavija, Beograd.

Vreme i mesto izvođenja programa. Izbor mesta održavanja letnje škole bio je uslovjen kako finansijskim sredstvima, tako i temom. Dom mira (Domus Pacis) nalazi se izdvojen od naseljenih mesta što je u nekim praktičnim stvarima otežavalo odvijanje nastave (dolazak predavačica, komunikacija telefonom, fotokopiranje materijala), ali je s druge strane u velikoj meri doprinelo da učesnice, pojedine predavačice/predavači, tim Ženskih studija i Domus Pacisa ostvare veoma prisnu komunikaciju, što su mnoge učesnice ocenile u svojoj evaluaciji kao posebnu vrednost.

Pripremne aktivnosti. Pripreme za održavanje druge letnje škole počele su u proleće 2002. godine, kada su započete konsultacije o budućem programu sa Svenkom Savić, koordinatoricom ŽSI i sa Fionom Vilijams Hulbert (Fiona Williams Hulbert), koordinatoricom Lidija projekta (Lydia Project) iz Edinburga, Škotska. Tokom leta uspostavljeni su kontakti sa predavačicama i formiran je preliminarni program. Uz podršku Lidija projekta obezbeđeno je učešće Meri Fil Korsak (Mary Phil Korsak), članice Evropske mreže žena teologa (Women Theologians of Europe Network).

Izvođenje programa. Program se odvijao kroz predavanja, prezentaciju rezultata istraživanja, diskusije, rad u malim grupama, i prezentacije preko video-bima (Tabela 7). Nastavak Letnje škole podrazumevao je individualni rad mentorki i polaznica i izradu završnog rada.

Tabela 7. Program predavanja Letnje škole Ženskih studija,
avgust-septembar 2002, Horgoš

Datum	Predavanje/Radionica	Voditeljica/Predavačica
10. 09. 2002.	Muškarac i žena u religiji i svakidašnjem životu	Zorica Kuburić, Centar za empirijska istraživanja religije, ŽSI, N. Sad
10. 09. 2002.	Empirijska istraživanja religioznosti	Zorica Kuburić, Centar za empirijska istraživanja religije, ŽSI, N. Sad
10. 09. 2002.	Istraživanja religioznosti, društvene svesti i ličnosti	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
11. 09. 2002.	Feministička teologija	Svenka Savić, Filozofski fakultet, ŽSI, Novi Sad

11. 09. 2002.	Analiza biblijskih tekstova iz feminističke perspektive	Svenka Savić, Filozofski fakultet, ŽSI, Novi Sad
11. 09. 2002.	Radionica	Svenka Savić, Filozofski fakultet, ŽSI, Novi Sad
12. 09. 2002.	Eve: guilty or not guilty	Mary Phil Korsak, Women Theologians of Europe Network
12. 09. 2002.	Analiza biblijskih tekstova	Mary Phil Korsak, Women Theologians of Europe Network
12. 09. 2002.	Lik Bogorodice u kršćanskoj ikonografiji	Olga Šram, Likovni susret, Subotica
13. 09. 2002.	Religija i ljudska prava	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica
13. 09. 2002.	Radionica	Mirjana Dokmanović, Centar za ženske studije Subotica
13. 09. 2002.	Seminarska diskusija	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
14. 09. 2002.	Kršćanstvo i antižidovstvo	Tomislav Žigmanov, Subotica
14. 09. 2002.	Seminarska diskusija	Tomislav Žigmanov, Subotica
14. 09. 2002.	Uticaj religije na arhitekturu, urbani razvoj i prostorni razmeštaj stanovništva	Szabo Zsombor, Subotica, Udruženje arhitekata
16. 09. 2002.	God, Laughter, Life: a biblical approach	Mary Phil Korsak, Women Theologians of Europe Network
16. 09. 2002.	Analiza biblijskih tekstova	Mary Phil Korsak, Women Theologians of Europe Network
16. 09. 2002.	Seminarska diskusija	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
17. 09. 2002.	Religioznost i duševno zdravlje	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
17. 09. 2002.	Seminarska diskusija	Jasminka Dulić, Centar za ženske studije Subotica
18. 09. 2002.	Gender program u OSCE u procesu demokratizacije	Zorica Mršević, OEBS, Beograd

Izvor: Programske zvezštaje ŽSS /CŽS, 2022.

Promocija knjige Žene sa Kosova Elizabet Kestli (Elisabeth Kaestli), prevod na srpski jezik, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad, 2002), održana je 17. 09. 2002. u plavoj većnici Gradske kuće uz učešće autorke Elizabet Kestli, Svenke Savić, Jasminke Dulić i Snežane Miljković.

Polaznice. Za Letnju školu prijavilo se petnaest učesnica iz Srbije i Crne Gore (Kotor, Brus, Novi Beograd, Kruševac, Požarevac, Novi Sad, Seleuš i Subotica) manom iz ženskih nevladinih organizacija. Polaznice su bile različitih zanimanja, nacionalnosti, religijskih uverenja, obrazovanja i dobi.

Polaznice Druge Letnje škole,
Horgoš, 2002. (dokumentacija
ŽSS(ČZS Subotica))

Završni radovi polaznica. Polaznice su uz podršku mentorke formirale temu svog seminarskog rada²⁷.

- Dragica Plećaš „Polnost i religioznost u programu SPEKTA“
- Anka Gogić Mitić „Multietničnost, multikonfesionalnost - razlog za sukob – razlog za toleranciju i mir! (među ženama iz različitih sredina)“
- Maja Stefanović „Ekumenski forum žena Srbije“
- Snežana Miljković „Religija i žena u Srbiji na početku milenijuma“
- Vesna Matijaca „Seksizam i diskriminacija žene u Svetome pismu“
- Nataša Vavan „Poređenje priče o Adamu i Evi u (standardnoj) Bibliji i pre-vodu Meri Fil Korsak“
- Marija Stupar „Religijski čovek – žena u mogućnosti i zbilji“
- Kosana Nikolić „Religioznost kod Roma“
- Margarita Biuk „Ženska istorija (ženske ličnosti koje su se posebno istakle svojim religioznim i kulturnim životom u različitim razdobljima istorije Boke)“

²⁷ U sačuvanoj dokumentaciji, odnosno Programskom izveštaju o Letnjoj školi Ženskih studija „Religija, religioznost i tradicionalna uloga žene“ (Subotica - Horgoš, 9-18. septembar 2002), nema podataka o mentorima.

Literatura. Tokom kursa polaznice su na raspolaganju imale literaturu iz biblioteke Centra za ženske studije, Subotica, a takođe je svaka dobila zbornik radova *Feministička teologija* (ur. Svenka Savić, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije Novi Sad, 1999). Predstavnice nevladinih organizacija koje u tom periodu formiraju ili već imaju vlastitu biblioteku na poklon su doatile primerak knjige Meri Fil Korsak *At the Start Genesis Made New* (Doubleday, New York, 1993) – ukupno šest. Razmena literature je bila presudna za dalje širenje znanja među polaznicama, budući da je u tom periodu relativno mali broj stizao i u Srbiju.

2.2.6. Ženske studije: treća Letnja škola Miriam: Changing the World Together (2004)

U okviru programa razmene Lidija projekta iz Velike Britanije, održana je treća Letnja škola ženskih studija „Mirijam: zajedno menjamo svet“ (*Miriam: Changing the World Together*). Inicijatorka održavanja Letnje škole bila je Fiona Vilijams Hulbert (iz Škotske) u ime Lidija projekta, a za ukupnu organizaciju, sastavljanje i izvođenje programa bio je zadužen ŽSS/SŽS Subotica²⁸.

Vreme i mesto izvođenja programa. Većina programa izvodila se u Subotici (23. 03), na Paliću (od 21. do 27. 09. i u Novom Sadu (24. 09.) tokom 2004. godine.

Cilj programa. Prema svedočenju Jasminke Dulić, ova Letnja škola nije imala prevashodno obrazovni karakter u smislu Ženskih studija, već je njen glavni cilj bio povezivanje žena Zapadne i Istočne Evrope i osnaživanje i motivisanje Istočnoevropljanki za realizaciju projekata, kao i obuka za pisanje projekata i prikupljanje finansijskih sredstava.

Izvođenje programa. Program se izvodio na engleskom jeziku i nije imao klasični oblik predavanja, niti su polaznice bile u obavezi da pišu završni rad, pa je deljenje sertifikata izostalo. Radioničarski tip programa, uz učešće ženskih organizacija iz Srbije: Ženska sekcija Jevrejske opštine u Subotici, ŽSI, Novi Sad, Ekumenska humanitarna organizacija (EHO), Novi Sad, Centar za ženske studije, Beograd, Misija OEBS-a u SCG, Žene u crnom, Beograd.

Polaznice Letnje škole bile su žene iz Istočne Evrope (Bugarske, Rumunije, Gružije, SCG i dr.).

²⁸ Lidija projekt je škotska ekumenska dobrotvorna organizacija (osnovana 1994) sa ciljem pomaganja ženama Centralne i Istočne Evrope u pokretanju i razvijanju projekata vezanih za ugrožene grupacije stanovništva, kao razvijanja jake mreže saradnje i razumevanja, koja nadilazi državne granice. Nastala je po ideji Fione Vilijams Hulbert, teološkinje iz Edinburga koja je bila i koordinatorka do 2007. kada se projekat gasi. Naziv projekta je prema hrišćanskoj novozavetnoj svetiteljki Sveta Lidija iz Tijatire, Lidija Makedonka Lidiya iz Filipa, prvoj Evropljanki koja je primila hrišćanstvo (Wikipedia, 2023a).

Tabela 8. Program predavanja/radionica Letnje škole Ženskih studija,
septembar 2004, Palić²⁹

Datum	Predavanje/Radionica	Voditeljica/Predavačica
22. 09. 2004.	Priča o ženskim centrima u Subotici i Novom Sadu: kako su počeli i razvili različite programe	Svenka Savić, ŽSI, Novi Sad Jasminka Dulić, CŽS, Subotica
22. 09. 2004.	Zanati, grupe žena koje uče hrvatsku umjetnost od slame za zaradu itd.	Jozefina Skenderović, Subotica
22. 09. 2004.	Pravno savetovalište i ženska prava	Mirjana Dokmanović, CŽS, Subotica Milka Gabrić, CŽS, Subotica
22. 09. 2004.	Pomoć pri zapošljavanju	Veronika Molnar, CŽS, Subotica
22. 09. 2004.	Osnaživanje žena kroz ženske studije - Letnje škole. Istraživački projekat o uticaju religije na žene u društvu koje se menja	Jasminka Dulić, CŽS, Subotica
22. 09. 2004.	Istorijska umetnost i hrišćanska tradicija	Olga Šram, Likovni susret, Subotica
23. 09. 2004.	Razgovor sa Ženskom sekcijom JO Subotica	Ženska sekcija, JO Subotica
23. 09. 2004.	Istorijski škotski ženi i „Vašti“	Lesley Orr Macdonald
24. 09. 2004.	Ženska istorija i rad ŽSI	Svenka Savić, ŽSI, Novi Sad
24. 09. 2004.	Predstavljanje rada Ekumenske humanitarne organizacije, Novi Sad	EHO, Novi Sad
25. 09. 2004.	Otvorene perspektive i Agencija lokalne demokratije - priča o polarizaciji, sukobu i lokalnom pristupu isceljivanju podela među kulturama	

²⁹ Završni izveštaj o ostvarenom sačinila je Fiona Vilijams Hulbert i danas ne postoji u sačuvanoj dokumentaciji ŽSS/CŽS Subotica. Ostao je samo program na engleskom jeziku, a prevod programa radionica i predavanja dajem u Tabeli 7.

25. 09. 2004.	Nulta tolerancija na Balkanu	
25. 09. 2004.	Program rodne ravnopravnosti OEBS u Srbiji i Crnoj Gori	Misija OEBS u Beogradu
25. 09. 2004.	Mirovno delovanje suočeno sa ekstremnom opozicijom	Žene u crnom, Beograd
25. 09. 2004.	Predstavljanje programa rada CŽS, Beograd	Centar za ženske studije, Beograd
26. 09. 2004.	Evaluacija	

2.3. Projekti i istraživanja

Projekti i istraživanja ŽSS/CŽS Subotica tokom postojanja i delovanja Udruženja organizovani su oko različitih tema. Osnovna im je karakteristika da su nastojala da doprinesu promeni društvenog položaja žena i mapiraju pitanja važna za žene u lokalnoj (multikulturalnoj) zajednici. U vezi su i sa saradnjom sa drugim, ženskim organizacijama iz Vojvodine, zatim Srbije, pa Evrope i sveta u nastojanju da aktiviraju veliki broj učesnica.

Podaci koji slede organizovala sam hronološki (u zavisnosti od raspoloživih podataka iz sačuvane dokumentacije). Iz njih iščitavamo da su projekti i istraživanja međusobno isprepletani i da je postojala horizontalna organizacija unutar samog ŽSS/CŽS jer je postojala sloboda u izboru tema, ciljeva, ideja i ostalih elemenata njihovog sprovođenja.

1998.

1.

U saradnji sa Centrom za društvena istraživanja Subotica (u okviru Istraživačke sekcije Udruženja) ŽSS sprovodi istraživanje o uticaju pola, dobi i obrazovanja na manifestaciju sindroma depresivnosti, agresivnosti i autoritarnosti, Zlatko Šram i Jasminka Dulić donose podatke iz obimnijeg istraživanja „Ličnost i društvena svest“, 1997). Rezultati ovih istraživanja saopštavani su na naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu.

2.

„ZAmisli Suboticu“ („Imagine Subotica“) i ZAmisli Vojvodinu“ („Imagine Vojvodina“) su projekti koji su ŽSS pokrenule „sa željom da aktivno učestvujemo u

kreiranju vizije budućnosti naših gradova i regije³⁰. U okviru ovog projekta formirana je vojvođanska mreža nevladinih organizacija *Imagine Vojvodina* koju su činili Umetničko-kulturna asocijacija „Apostrof” (Novi Sad), Centar za kulturu (Pančevo), Galerija Nova (Pančevo), Urbana radionica (Vršac), ITAKA (Bečeј), Umetnička radionica „Kanjiški krug” (Kanjiža), Dom mladosti (Zrenjanin), Centar za razvoj civilnog društva (Zrenjanin), Dištrikt 0230 (Kikinda), Klub Ljubitelja Umetnosti i Nauke KLJUN (Subotica), Palić-Forum (Subotica) i ŽSS (Subotica).

Od organizacija iz Mreže jedino subotičke danas ne postoje, što je dokaz koliko su fragilne NGO bile i tada (a i sada), što je od velike važnosti kada je u pitanju kontinuitet. Realizaciju osmišljenih aktivnosti omela je NATO agresija na SR Jugoslaviju (koja je počela 24. marta 1999. godine i trajala do 10. juna iste godine) ali i odsustvo finansijskih sredstava. Po završetku agresije mreža se više nije sastala.

Cilj projekta je bio da se građani i građanke podstaknu na aktivno učešće u formiranju svoje lokalne zajednice koja će odgovarati njihovim vizijama, interesa i potrebama. Kao metod pokretanja pozitivnih društvenih promena korišćeno je pozitivno istraživanje (engl. *appreciative inquiry*).³¹ Inspiracija za ove projekte bio je primer uspešne primene ovog metoda u razvoju lokalne zajednice *Imagine Chicago* (Zamislili Čikago) kojeg je pokrenula Blis Braun (Bliss Brown).

U okviru ovog projekta održana su dva seminara, „Zamislili Vojvodinu – Konferencija nade, vizije i kreativnog povezivanja” u organizaciji ŽSS, Palić-Foruma i KLJUN-a u Novom Sadu (11. i 12. 12. 1998) i Paliću (Paliću 6. i 7. 02. 1999).

Učesnici/e: Na prvom seminaru učestvovalo je 28³², žena i muškaraca iz sedam vojvođanskih gradova (članice/ovi Mreže Zamislili Vojvodinu). Pokretačica projekta *Imagine Chicago* i njena saradnica Barbara Radner bile su gošće i voditeljke prvog seminara, u vođenju programa seminara asistirale su Mirjana Dokmanović i Sanja Pečujlić Mastilović, a gosti skupa bili su Vuk Stambolović, Laslo Vegel i Sarita Matijević (Fond za otvoreno društvo – Jugoslavija, Beograd).

³⁰ Izveštaj o radu UG Ženske studije i stvaralaštvo za 1999/2000. godinu.

³¹ *Appreciative inquiry* je inovativni pristup pokretanju pozitivnih društvenih promena u organizacijama i lokalnim zajednicama osmišljen od strane profesora *Weatherschool of Management* Univerziteta *Case Western Reserve* u Klivlendu, SAD. Mirjana Dokmanović je 1988. godine završila certifikovanu obuku za primenu pozitivnog istraživanja.

³² Branko Komadina, Jovan Gvero, Tibor Nemet (Kikinda), Aleksandar Mačašev, Andrea Govedarica, Sever Džigurski, Tanja Drapšin (Bečeј), Svetlana Mladenov, Sanja Mladenov, Dragan Jelenković, Aleksandra Duždević (Pančevo), Ljubomir Đukić, Lorant Agošton, Vilmoš Tot, Karolj Poša (Kanjiža), Vesna Zlatičanin, Milorad Đurić, Branislav Jovanović, Mirjana Milutinović (Vršac), Stipan Milovanović, Ištvan Valihora, Đorđe Dragojlović, Ruža Rudić Vranić (Subotica) i Bela Muhi, Aleksandar Radulović, Vesna Rajčić, Danica Stefanović i Dužan Marinković (Novi Sad).

Na drugom seminaru je učestvovalo 25³³ muškaraca i žena, vodila ga je Mirjana Dokmanović, uz assistenciju Jasminke Dulić i Ištvana Valihore, prisustvuju kao gosti: Vuk Stambolović, Fond za otvoreno društvo, Beograd i Gordana Popović iz Beogradske otvorene škole.

Učesnici/e seminara „Zamisli Vojvodinu“,
Palić, 6-7.02.1999.
(dokumentacija ŽSS)

Ishod: izrađeni su plan i strategija aktivnosti na projektu „ZAmisli...“ za narednih godinu dana u pogledu rada svog udruženja, u radu u lokalnoj zajednici i na nivou Vojvodine na zajedničkim aktivnostima Mreže na projektu „ZAmisli Vojvodinu“. Pored toga Erika Papp, Jasminka Dulić, Ruža Rudić Vranić i Ruža Kovačević održale su treninge za mlade u okviru ovog projekta u pet gradova Vojvodine.

1999.

1.

Projekat „Femina Creativa - Kako od dobre ideje ili veštine stvoriti uslove za samozapošljavanje?“ pokrenut je u saradnji sa Centrom za preduzeće, preduzetništvo i menadžment iz Novog Sada.

Cilj je bio da se okupe veštice, kreativne i stručne žene i da se kroz seriju predavanja i radionica druže i razmene iskustva, steknu saznanja koja su potrebna da se od dobre ideje ili veštine stvore uslovi za kvalitetno samozapošljavanje i mikropreduzetništvo.

³³ Ruža Rudić Vranić, Viktorija Aladžić, Boris Čegar, Stipan Milovanović, Katalin Mihalji (Subotica), Danica Stefanović, Muhi Bela, Gordana Mihailović (Novi Sad), Tatjana Drapšin, Aleksandar Maćašev, Larisa Blažić, Sever Džigurinski (Bečeј), Božidar Šević, Branislav Komadina, Nemet Tibor, Jovan Gvero (Kikinda), Lorant Agošton, Vilmoš Tot, Karolj Poša, Ljubomir Đukić (Kanjiža) i Vesna Zlatičanin, Milorad Đurić, Branislav Jovanović, Mirjana Milutinović (Vršac).

Program Femina Creativa zamišljen je kao pilot-projekat pod vođstvom Ruže Rudić Vranić u ŽSS i finansijsku podršku Fondacije OXFAM.

Nakon završenog Kursa za žene u preduzetništvu projekat je prerastao u novu, osamostaljenu žensku organizaciju koja je registrovana kao „Asocijacija za žensku ekonomsku inicijativu Femina Creativa“, Subotica.

2.

Projekat: „Ostvarimo našu budućnost - Položaj žene u Jugoslaviji u 2020. godini“ (4-7. 11. 1999, Subotica) u stvari je bila konferencija u saradnji sa Ženskim centrom za akciju, Beograd.³⁴

Cilj projekta je bio da aktivistkinje u ženskim udruženjima, sindikalnim organizacijama i političkim strankama zajednički utvrde strategije za realizaciju zamišljenih vizija željene budućnosti radi unapređivanja ekonomskog i socijalnog položaja žena, zaštite ženskih ljudskih prava i razvoja društva.

Program je osmišljen korišćenjem metoda pozitivnog istraživanja (eng. *appreciative inquiry*) i konferencije istraživanja budućnosti (eng. *future search conference*), metoda rada velikih grupa u kojima učesnici/e analiziraju i izvlače najbolje iz prošlosti i sadašnjosti, otkrivaju svoje vizije za budućnost i sredstva za ostvarivanje željene budućnosti zasnovane na realnosti. Upravo zbog inovativnog metoda rada sa učesnicima, ovaj je projekat značajan (nažalost nije se ustalio u radu Ženskih studija u narednom periodu ni u Subotici, ni u Novom Sadu, ni u Beogradu).

Moto skupa je bio „Mi istražujemo i ostvarujemo našu budućnost! Naša budućnost će biti takva kakvu je zamislimo i ostvarimo!“.

Skup se sastojao iz niza radionica sa ciljem zamišljavanja željene budućnosti, osmišljavanja efikasne strategije za realizaciju te budućnosti i umrežavanja grupa za realizaciju osmišljene strategije u oblastima:

1. ekonomskog i socijalnog položaja žena
2. žene na položajima moći i odlučivanja
3. eliminisanje nasilja prema ženama
4. doprinos žena građenju tolerancije u multietničkim sredinama
5. unapređivanje ženskih prava.

³⁴ Svi podaci su iz Izveštaja sa projekta Konferencija „Ostvarimo našu budućnost - Položaj žene u Jugoslaviji u 2020. godini“ (4-7. 11. 1999, Subotica), 1999.

Učesnice: U radu skupa učestvovale su predstavnice 18 ženskih udruženja i sindikata iz Srbije i Crne Gore,³⁵ a kao gošće Fuada Stanković (Centar za preduzetništvo, preduzeće i menadžment, Novi Sad) i Vuk Stambolović (Fond za otvoreno društvo, Beograd).

Inicijatorka i voditeljica: Mirjana Dokmanović (ŽSS i Ženski centar za akciju), facilitatorke: Ruža Rudić Vranić (ŽSS), Erika Papp (ŽSS) i Jasminka Dulić (ŽSS), sekretarka Ruža Kovačević (ŽSS).

Učesnice konferencije „Ostvarimo našu budućnost – Položaj žene u Jugoslaviji u 2020. godini“
(4-7. 11. 1999, Subotica) (dokumentacija ŽSS/
CŽS)

Ishodi: Učesnice su formirale MREŽU 2020 radi obezbeđivanja podrške zajedničkoj viziji – unapređivanju položaja žene u društvu i osmisile planove aktivnosti i projekte sa ciljem realizacije željenih vizija budućnosti po pojedinim oblastima:

³⁵ Gordana Perunović Fijat (Ženska alternativna radionica, Kikinda), Jovanka Brkić (Ujedinjeni granski sindikati Nezavisnost, Velika Plana), Emilija Ilić (Romski informativni centar, Kragujevac), Jelica Milutinović (Ženske građanske inicijative, Kraljevo), Zulfije Duraku (ANIMA, Ulcinj), Sonja Drljević (Asocijacija za žensku inicijativu, Beograd), Marija Peternel (Koalicija žena Demokratske stranke, Niš), Biljana Stanković (Ženske studije i istraživanja, Novi Sad), Biljana Zeković (SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Podgorica), Nevenka Đurišić (Centar za devojke, Podgorica), Jasna Trifunović (Ženski centar za akciju, Beograd), Nataša Milenković (Beograd), Vesna Poznanić (Ujedinjeni granski sindikati Nezavisnost, Zemun), Milena Kikić (Udruženje poslovnih žena, Beograd), Dubravka Pešić (Udruženje zaposlenih žena Crne Gore, Podgorica), Sanja Popović (Udruženje poslovnih žena, Beograd), Katalin Mihalyi (Palić-Forum, Subotica), Dragana Kazić (Organizacija žena Crne Gore, Podgorica) i članice ŽSS Subotica Edita Petrekanić-Baćić, Jozefina Skenderović, Jasna Čopić, Zorica Mamužić Kukić, Marija Bašić Pavković i Nedeljka A. Šarčević.

- Grupa „**Ženska ljudska prava**“ – projekat „Prva nit“ radi povezivanja sa drugim organizacijama za zaštitu ljudskih prava, mapiranju potreba na lokalnom nivou i izradu zakona o ženskim pravima. Koordinatorka: Erika Papp, ŽSS, Subotica
- Grupa „**Nasilje nad ženama**“ – projekat „Korak do uspeha“ radi animiranja lokalne zajednice, uticaja na zakonodavstvo, prezentacije ženskih inicijativa i edukaciju žena. Koordinatorka: Biljana Zeković, Podgorica.
- Grupa „**Ekonomski i socijalni položaj žena**“ – projekat „Ženska biznis mreža 2020“ radi povezivanja preduzetnica, promovisanja poslovnih interesa žena, formiranje baze podataka, obuke početnica i uključivanje medija i lokalne zajednice. Koordinatorke: Ruža Rudić Vranić, ŽSS Subotica i Jovanka Brkić, Velika Plana, za povezivanje sa sindikatom.
- Grupa „**Žene na položajima moći i odlučivanja**“ – projekat „Da – žene mogu“ radi podsticanja učešća žena na političkoj sceni, u sferama moći i odlučivanja. Koordinatorka Jelica Milutinović, Kraljevo.
- Grupa „**Žene u multietničkim sredinama**“ – projekat „Čujem te dobro - Ndi-gjohej mire - Értem amit mondasz“ radi podsticanja međusobnog upoznavanja pripadnika/ca različitih nacionalnih manjina kako bi se bolje razumeli i podsticanja ženskog stvaralaštva. Koordinatorka Emilia Ilić, Kragujevac.

2000.

1.

Ženski forum, koordinatorka: Ruža Rudić Vranić, učesnice u realizaciji Izabel Lanji Hnis i Erika Papp, sve iz ŽSS (Mamužić, 2001: 7).

2.

Ženska ljudska prava u novom milenijumu: istraživanje, obrazovanje, zagovaranje.³⁶

Dugoročni cilj ovog projekta jeste podsticanje većeg učešća žena u javnom životu u lokalnoj zajednici i u političkom životu Srbije.

Aktivnosti se vode u okviru globalne kampanje „50% - 50% By 2005: Get the Balance Right!“ koja je pokrenuta na Peking +5 pratećoj manifestaciji uz specijalnu sesiju Generalne skupštine UN „Žene 2000: rodna ravnopravnost, mir i razvoj za 21. vek“ u junu 2000. godine u Njujorku, SAD, a na kojoj su učestvovale članice ŽSS Mirjana Dokmanović i Erika Papp.

³⁶ Svi podaci su iz Programskog izveštaj ŽSS/CŽS o projektu „50 % - 50 % DO 2005.“ (31. 07. 2000. - 31. 01. 2001), 2001.

Prva faza ovog projekta sprovodila se kroz kurs o ženskim ljudskim pravima (up. deo 2.0) i empirijsko istraživanje o prihvatljivosti i upotrebljivosti jezika i koncepta ženskih ljudskih prava za poboljšanje položaja žene u našem društvu.

Posebni ciljevi su:

1. putem edukacije (na srpskom i mađarskom jeziku) senzibilisati jedan broj žena u Subotici koje su već prisutne u javnom životu za ženska ljudska prava i osposobiti ih za zagovaranje i lobiranje
2. putem istraživanja saznati stavove, mišljenja, potrebe i vrednosti žena koje nisu aktivne u ženskim grupama na osnovu čega će se zatim kreirati strategija zagovaranja ženskih ljudskih prava sa formiranom i edukovanom grupom žena
3. izraditi strategiju zagovaranja ženskih ljudskih prava u lokalnoj zajednici – multietničkoj sredini sa ciljem povećanja učešća žena u političkom i javnom životu
4. formirati istraživačke grupe u okviru ŽSS koja će se baviti istraživanjima relevantnim za položaj žene u društvu i ostvarivanje ženskih ljudskih prava.

Prvih šest meseci (avgust 2000 - januar 2001) bilo je posvećeno edukaciji i istraživanju i izradi strategije, a drugih šest meseci sproveđenju kampanje i specifičnim treninzima za učesnice ove kampanje.

Istraživanje je koordinirala Jasmina Dulić, uz učešće Gordane Vuksanović (ŽSI, Novi Sad), Nevene Petrušić (Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš), Iren Gabrić Molnar, Slavice Mamižić, Ildikó Árpási, Katalin Mihályi, Aleksandre Arančić, Snežane Ljubinković i Dragane Hajduk (sve iz ŽSS, Subotica). Izrađen je i odštampan upitnik, a anketiranjem je obuhvaćeno: u Subotici (600 ispitnika/ca), Novom Sadu (100) i Nišu (100). Nakon anketiranja i unosa podataka sprovedena je obrada i interpretacija rezultata u januaru 2001. godine. Plan je bio da članice istraživačke grupe izrade samostalne ili zajedničke radove na temu učešća žena u politici i javnom životu kao i njihovoj spremnosti da se zalažu za ženska ljudska prava.

3.

Projekat: Pravno savetovalište realizovan je u okviru projekta Novosadskog ženskog centra u kancelariji ŽSS jun-decembar 2000. godine³⁷. U njemu su učestvovale iz Subotice advokatica Marija Harangozo i Slavica Mamužić, kao asistentkinja projekta.

³⁷ Svi podaci su iz Izveštaja ŽSS/CŽS Subotica o projektu Pravno savetovalište, 2000.

Cilj projekta je bio pružanje besplatnih pravnih saveta i pravne pomoći ženama siromašnijeg materijalnog stanja, a takođe je težio osnaživanju i osvećivanju žena u vezi sa svojim pravima.

Preko 100 žena iz Sente, Srbobrane, Kanjiže, Čoke i drugih mesta iz Vojvodine se obratilo savetovalištu i pružena im je besplatna pravna pomoć iz oblasti radnog i porodičnog prava na srpskom i na mađarskom jeziku.

Pravne savete pružala je advokatica u prostorijama Centra za ženske studije, dva puta nedeljno po tri sata uz intervencije kod nadležnih institucija za potrebe klijentkinja (sud, katastar, inspekcija rada, MUP, Medicinski centar), kao i pisanje tužbi i zahteva.

Pored toga u okviru drugog dela projekta, koji je finansirao Balkan Community Initiatives Fund (BCIF), štampani su plakati i leci radi obaveštavanja o radu savetovališta, a u okviru brošure koja se bavi temom nasilja objavljeni su rezultati socio-loškog istraživanja o uticaju pola, dobi i obrazovanja na agresivnost i depresivnost građana Subotice, kao i iskustva i autentične priče iz savetovališne prakse.

4.

Projekat: Konferencija istraživanja budućnosti „Ekonomsko-socijalni položaj žene u Srbiji - Od očekivanja do vizije“³⁸(10-12. 11. 2000, Bečej) u saradnji sa Ženskim centrom za akciju, Beograd. Skup je održan u okviru šireg projekta „Unapređenje ekonomske sigurnosti žena žrtava nasilja u posleratnoj Jugoslaviji putem zalaganja za ljudska prava“ Ženskog centra za akciju i ŽSS.

Cilj projekta je bio iznalaženje inovativnih načina da se mobilisu država, institucije, organizacije i lokalne zajednice radi ostvarivanja i zaštite ekonomsko-socijalnih prava žena i osmišljavanja pozitivnih promena i aktivnosti u ovoj oblasti. Program se sastojao od niza radionica osmišljenih primenom metode konferencija istraživanja budućnosti (eng. *future search conference*). Ova metoda podrazumeva rad velikih grupa u kojima učesnici/e analiziraju i izvlače najbolje iz prošlosti i sadašnjosti, otkrivaju svoje vizije za budućnost i sredstva za ostvarivanje željene i vizionizirane budućnosti zasnovane na realnosti.

³⁸ Svi podaci su iz Izveštaja sa projekta Konferencija istraživanja budućnosti „Ekonomsko-socijalni položaj žene u Srbiji - Od očekivanja do vizije“ (10-12. 11. 2000, Bečej).

Učesnice su bile predstavnice ženskih grupa, nezavisnih sindikata, lokalnih samouprava, političkih stranaka, medija i ekonomistkinja iz cele zemlje³⁹. U radu skupa učestvovala je i Jelica Rajačić Čapaković, tada članica Izvršnog veća AP Vojvodine i sekretarka za rodnu ravnopravnost AP Vojvodine.

Ishodi: Skup je završen izradom dugoročnih i kratkoročnih planova aktivnosti u oblasti razvoja ženskog preduzetništva i osnaživanja žena u politici i u sindikatu. Dato je niz inicijativa i predloga za zakonske i društvene promene u cilju poboljšanja ekonomskog i socijalnog položaja žena. Učesnice su sastavile zajedničko saopštenje za javnost u kojem zahtevaju da žene ravnopravno i u punoj meri učestvuju u doноšenju odluka i kreiranju ekonomske politike zemlje, i da se prilikom osmišljavanja mera ekonomske i socijalne politike vodi računa o specifičnostima i potrebama žena, naročito socijalno najugroženijih grupa. Saopštenje je objavljeno u medijima širom zemlje.

Inicijatorka i voditeljka je Mirjana Dokmanović (ŽSS i Ženski centar za akciju), asistentkinje Jasmina Dulić (ŽSS) i Dragica Pigl (Ujedinjeni granski sindikati Nezavisnost, Bečeј).

5.

Istraživanje: Društvena svest žena i njihova spremnost za političko angažovanje

Ciljevi istraživanja su bili:

1. da se organizuje istraživanje i sprovede anketiranje sa ciljem stvaranja iskuštvene osnove za kreiranje strategije zagovaranja ženskih ljudskih prava u multietničkoj sredini kao što je Subotica, i populacije mlađih i
2. da se uključe stručnjakinje različitih profila iz oblasti društvenih i humanističkih nauka u istraživačke projekte koji su relevantni za rodnu/žensku problematiku.

³⁹ Članice Ujedinjenih granskih sindikata (UGS) Nezavisnost: Radmila Srećković (Beograd), Branka Krljanac (Požega), Ljubica Pribić Jovičić (Sombor), Svetlana Beljanski (Subotica), Dragica Pigl (Bečeј), Gordana Aleksić (Pančevo), Natalija Kovačević (Bor), Vera Milovanović (Užice), Slobodanka Markov i Teodora Vlahović (Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad), Ljubica Micin (Udruženje poslovnih žena, Novi Sad), Andelka Miroslavljev (Centar za prava deteta, Vršac), Smilja Vukelić (Vojvođanka – Regionalna ženska inicijativa, Novi Sad), Snežana Vuković (Asocijacija samostalnih nezavisnih sindikata ASNS, Kraljevo), Anita Beretić (Demokratska stranka, Sombor), Žaklina Šoldoši (Vojvođanka, Novi Sad), Jelena Bernat (Savez vojvođanskih Mađara, odbornica Skupštine opštine Subotica), Aida Šabić (Liga socijaldemokrata Vojvodine, odbornica Skupštine Subotica), Vesna Zlatičanin (Građanski savez Srbije, Vršac), Julija Teleki (odbornica Skupštine opštine Bečeј) i Violeta Damjanović (G17+, Subotica).

U ovoj, prvoj fazi projekta, koji je trajao šest meseci od 1. avgusta 2000. do 31. januara 2000, realizovani su sledeći zadaci:

1. Mobilizirana je i formirana grupa stručnjakinja (sociološkinje, psihološkinje, politikološkinje, pravnice i pedagoškinje) i održavani su sastanci sa ciljem problemskog definisanja istraživačkog projekta i dogovora oko realizacije. Grupu čine Gordana Vuksanović (ŽSI), Iren Gabrić Molnar (ŽSS/CŽS), Nevena Petrušić (Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš), Mirjana Dokmanović (ŽSS/CŽS), Jasmina Dulić (ŽSS/CŽS), Aleksandra Arančić (ŽSS/CŽS), Snežana Ljubinković (ŽSS/CŽS), Árpási Ildikó (ŽSS/CŽS), Mihályi Katalin (ŽSS/CŽS), Andrea Kikić (ŽSS/CŽS) i Slavica Mamužić (ŽSS/CŽS).
2. Zatim su izabrani i konstruisani merni instrumenti u saradnji sa Centrom za društvena istraživanja iz Subotice, projektovan je upitnik i uzorak. Uzorkom su obuhvaćeni i ženski i muški ispitanici radi mogućnosti komparacije i sagledavanja eventualnih razlika između muškaraca i žena u pogledu političkog aktivizma i motivacije za učešće u političkom i javnom životu. Upitnik je obuhvatio društvenu svest, politički aktivizam kao i pojedine crte ličnosti koje smo smatrali relevantnim za političku aktivnost žena.
3. Upitnik je zatim preveden i na mađarski jezik. Potom su štampani upitnici na srpskom i mađarskom jeziku i anketirano je i ispitan ukupno 825 osobe. U Subotici je anketirano 625 ispitanika – opšta populacija, istraživanje je sprovedeno u saradnji sa Centrom za društvena istraživanja (terenskim radom koordinirala je Jasmina Dulić). U Novom Sadu je anketiranje sprovedeno na studentskoj populaciji ($N=100$), u saradnji sa organizacijom Ženske studije i istraživanja, koordinirala je Gordana Vuksanović, a u Nišu, takođe na studentskoj populaciji ($N=100$) anketiranje je sprovedeno u saradnji sa Ženskim istraživačkim centrom za edukaciju i komunikaciju, koordinirala je Nevena Petrušić. Veći broj ispitanika/ca u Subotici bio je predviđen zbog multietničkog sastava (na dva jezika).

Rezultati istraživanja stavljeni su u funkciju kreiranja strategije zagovaranja Ženskih ljudskih prava, a u cilju promovisanja jednakih šansi za sve, uz uvažavanje postojećih različitosti (polnih, etničkih, kulturnih i dr.) i različitosti potreba koje proizlaze iz tih razlika.

Mirjana Dokmanović (2020a, 2) pored toga beleži spisak naziva istraživanja, ali bez bližih informacija. Na žalost, izostaje i dokumentacija o njima.

- a. Struktura političkih orijentacija kod žena i muškaraca;
- b. Nationalism and Gender, Values and Gender, Gender and Sexuality, Depression and Anxiety;

- c. International Lydia Project: Empowering Women in Central & Eastern Europe: to Set up & Run Self-determined Projects;
- d. Cross-cultural research project: Religiosity, Values and Attitudes toward Role of Women
- e. Religion and Traditional Gender Roles in the Authoritarian Syndrome;
- f. Impact of Sex, Age and Ethnicity on Internalization of the Value Orientations;
- g. Impact of Age, Sex, and Schooling on Latent Dimensions of Depression and Aggressivity;
- h. Impact of Age, Sex, Schooling and Ethnicity on Latent Structure of Ethnocentrism;
- i. Religiosity, Authoritarian Syndrome and Traditional Role of Women;
- j. Traditional Role of Women and Social Attitudes;
- k. Social-psychological Determinant of Political Involvement of Women and Men;
- l. Cross-cultural research project: Religiosity, Values and Attitudes toward Role of Women;
- m. Ženska politička prava (2003);
- n. Rodne uloge i kvalitet života (1998);
- o. Odnosi i vrednosni stavovi žena u lokalnim zajednicama prema učešću u političkom životu – u saradnji sa ženskim studijama u Novom Sadu i Nišu (oktobar – decembar 2000).

2.4. Zagovaranje: tribine, okrugli stolovi i konferencije (1998-2003)

Aktivnosti Udruženja u vezi sa zagovaranjem bile su usmerene na promociju ženskih ljudskih prava i Ženskih studija u javnosti i umrežavanje sa drugim ženskim organizacijama, inicijativama i drugim organizacijama civilnog društva.

1. Povodom predavanja o Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju (Mirjana Dokmanović, 17. 01. 1998.) ŽSS su uputile javni zahtev nadležnim državnim institucijama da se javnosti predoči koje su mere i aktivnosti preduzete u cilju ostvarivanja ženskih ljudskih prava, s obzirom da je Svetskoj konferenciji o ženama u Pekingu prisustvovala i državna delegacija SR Jugoslavije i obavezala se na poštovanje zaključaka ove konferencije. Zahtev za podrškom se upućuje i drugim ženskim centrima u zemlji kao neformalnoj mreži, Saveznom ministarstvu za ljudska prava i prava manjina, Saveznom ministarstvu

- za prosvetu i kulturu, Saveznom ministarstvu za rad, zdravstvo i socijalnu politiku i Savezu žena Jugoslavije.
2. Rezultate empirijskog istraživanja „Vrednosne orijentacije mladih – uticaj pola, školskog uspeha i nacionalnosti na usvajanje vrednosnih orijentacija srednjoškolaca u Subotici“ Jasmina Dulić, Zlatko Šram i Dujo Runje prikazali su na okruglom stolu (14. 07. 1998, Subotica).
 3. Naučni kolokvij „Religioznost i ličnost“ (31. 07. 1999, Subotica) ŽSS su suorganizovale sa Hrvatskim kulturnim centrom, Subotica i Teološko-katehetskim Institutom, Subotica. Jasmina Dulić je predstavila rezultate istraživanja ŽSS „Religioznost i tradicionalne uloge među spolovima u sklopu autoritarnog sindroma“, a Mirjana Dokmanović govorila je o rodnim stereotipima u društvu i o ženskim ljudskim pravima. Voditeljice: Jasmina Dulić (ŽSS) i Mirjana Dokmanović (ŽSS).
 4. Okrugli sto „Novi model zaštite od nasilja u porodici“ (29. 09. 1999, Subotica) ŽSS su održale u saradnji sa Viktimološkim društvom Srbije, Institutom za sociološka i kriminološka istraživanja i Ženskim centrom za akciju, Beograd. Vesna Nikolić Ristanović, Nevena Petrušić i Marija Lukić su predstavile novi model pravne zaštite od porodičnog nasilja koji je izradila radna grupa Viktimološkog društva Srbije. U radu okruglog stola učestvovali su zainteresovani/e stručnjaci/kinje iz Subotice: pravnici/e, socijalni/e radnici/e, sociolozi/škinje, psiholozi/škinje i stručnjaci/kinje iz lokalne samouprave. Voditeljica: Mirjana Dokmanović (ŽSS).
 5. Prva nacionalna konferencija žena inovatorki u Saveznoj Republici Jugoslaviji (8-9. 10. 1998, Subotica) u okviru programa Međunarodnog sajma preduzetništva „Inova 98“, uz podršku Privredne komore Jugoslavije, Privredne komore Srbije, Saveza pronalazača Jugoslavije, Saveza pronalazača Srbije, Vojvodine, Beograda i Subotice i Kluba inovatora Subotica. Cilj konferencije bio je da promoviše inovatorke u javnosti i time doprinese stvaranju povoljnije klime za razvoj inventivnog stvaralaštva. Inicijatorka i voditeljica: Staničlava Acin Sigulinski.
 6. Trening za aktivistkinje iz sindikata. 1999.
 7. Na tribini „Dečije viđenje rata“ (19. 11. 1999, Subotica) predstavljeni su rezultati istraživanja o tome kako deca Srbije vide i doživljavaju rat i mir. Učesnici su Žarko Trebešanin, psiholog (Defektološki fakultet, Beograd) i Diana Kopunović, psihološkinja (Naša radost, Subotica). Voditeljica: Jasmina Dulić (ŽSS).
 8. Na okruglom stolu (24. 02. 2000, Subotica) subotičke lekarke Jasna Čopić i Zorica Mamužić Kukić, članice ŽSS, predstavile su rezultate istraživanja rađenog na osnovu ankete građana i građanki Subotice o Nacrtu povelje o

- pravima pacijenata. Pored stručnjaka/kinja iz Subotice u radu skupa su učestvovali i idejni tvorci Nacrta povelje o pravima pacijenata, Marija Draškić i Vuk Stambolović iz Beograda. Voditeljice: Jasna Čopić i Zorica Mamužić Kukić (ŽSS).
9. Okrugli sto „Kako poboljšati ekonomsko-socijalni položaj žena - Od Deklaracije do akcije“ (26. 10. 2000, Regionalna privredna komora, Subotica) ŽSS su održale pod pokroviteljstvom Visokog komesarijata UN za ljudska prava. Cilj skupa je bio da se javnost upozna sa preporukama i akcijama iz Pekinške platforme za akciju i Završnog dokumenta specijalne sesije Generalne skupštine UN „Žene 2000: rodna ravnopravnost, mir i razvoj za 21. vek“ koji se odnose na iskorenjivanje siromaštva i poboljšanje ekonomskog i socijalnog položaja žena. Uvodna izlaganja iznеле su Mirjana Dokmanović, ŽSS, Fuada Stanković, direktorica Centra za preduzeće, preduzetništvo i menadžment, Novi Sad, Violeta Damjanović, članica subotičke kancelarije G17 Plus i Svetlana Beljanski, predsednica Gradskog odbora Nezavisnog sindikata prosvetnih radnika Vojvodine. Gosti okruglog stola bili su Jadranka Koceić, Kancelarija Visokog komesarijata UN za ljudska prava, Beograd, Aleksandra Vladisavljević, STAR Network of World Learning, Beograd i predstavnici Ujedinjenih granskih sindikata Nezavisnost iz Sombora. Voditeljica: Jasmina Dulić (ŽSS). Uz okrugli sto ŽSS su vodile i medijsku kampanju o značaju realizacije Pekinške platforme za akciju za ekonomski i socijalni položaj žena.
 10. Kampanja „Za život bez nasilja“ koju je pokrenula subotička Ženska inicijativa u saradnji nekoliko nevladinih organizacija, opozicionih stranaka i nezavisnih medija (2000).
 11. Učešće Jasminke Dulić u ime ŽSS/CŽS Subotica na javnoj raspravi „Žene u politici“ 4. marta 2002. godine u povodu obeležavanja Osmog marta. Organizatori su Nikola Perušić (Centar za slobodne izbore i demokratiju, CeSID, Beograd) i Dušan Torbica (Partnerstvo za demokratske promene, Subotica). Tom prilikom predstavila je i rezultate istraživanja o uticaju stereotipa i predrasuda na položaj žene u društvu.
 12. Javna tribina o „Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti“ u Subotici, u Plavoj većnici gradske kuće organizovana je 20. 02. 2003. zajedno sa Pokrajinskim sekretarijatom za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, a uz učešće Jelice Rajačić Čapaković, pokrajinske sekretarke, Miroslava Vasina, zamenika pokrajinskog sekretara i Zorane Šijački, savetnice za ravnopravnost polova.

12. 02. 2003. SUBOTICA

SAOPŠTENJE ZA JAVNOST

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, jedino je vladino telo na teritoriji Srbije i Vojvodine koje se bavi ravnopravnosću polova. Tokom naredna tri meseca Pokrajinski sekretarijat će u saradnji sa ženskim nevladinim organizacijama, a uz podršku Fonda za otvoreno društvo, realizovati projekat **«O zakonima iz ženskog ugla»**, javnu raspravu o tri zakona čije se usvajanje očekuje uskoro: Zakon o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti, Zakon o penzijsko-invalidskom osiguranju i Zakon o braku i porodici.

Javna tribina o **«Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti»**, će se održati **20. 02. 2003. (četvrtak) u 12:00 časova, u Subotici, u Plavoj većnici**.

Na tribini će učestvovati Jelica Rajačić Čapaković, pokrajinski sekretar, Miroslav Vasin, zamenik pokrajinskog sekretara, Zorana Šijački, savetnica za ravnopravnost polova, eksperți i ekspertkinje iz ove oblasti.

Tribine su zamišljene kao otvoreni dijalog zainteresovanih građana i građanki, sindikalnih organizacija, predstavnika filijala tržišta rada, centara za socijalni rad i drugih društvenih i političkih subjekata i pojedinaca kojih se tiču ovi zakoni sa predstavnicima Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova i ekspertkinja i eksperata u ovim oblastima, radi iznalaženja najboljih rešenja u procesu poboljšanja položaja žene na tržištu rada i u procesu tranzicije.

Kontakt osoba: Jasmina Dulić
Centar za ženske studije Subotica
Tel: 45 546 Fax: 571 336

2.5. Biblioteka i izdavaštvo ŽSS/CŽS Subotica

U prostorijama ŽSS/CŽS Subotica postojala je biblioteka sa specijaliziranim literaturom, kao i pojedinim publikacijama, brošurama drugih NVO, iz zemlje i inostranstva. Knjige, časopisi i brošure bile su na raspolaganju polaznicama, kao i zainteresovanima za oblast ženskih studija, naročito studentima i studentkinjama sociologije, psihologije, pedagogije koje su dolazile u ŽSS za potrebnu literaturu kao i pomoći u izradi seminarских i diplomskih radova iz oblasti ženskih i rodnih studija.

Slavica Mamužić beleži da je brigu o knjigama imala Ruža Kovačević (Mamužić, 2001: 7).

Kada je lokalna samouprava uskratila prostor ŽSS/CŽS Subotica, biblioteka se rasformljuje.

Centar je izdao publikacije *Religioznost i tradicionalne uloge među spolovima u okviru autoritarnog sindroma* Jasminke Dulić 2000. godine i *Žene i politika: u susret novom društvenom ugovoru* 2004. godine čije su autorke Mirjana Dokmanović i Jasminka Dulić i Knjiga se sastoji iz dva poglavlja. Prvo poglavlje „U susret novom društvenom ugovoru“ (autorka Mirjana Dokmanović) predstavlja svetsku kampanju „50% - 50% - Postignimo ravnotežu“ o ravnopravnoj zastupljenosti žena u političkom životu i međunarodne instrumente koji se odnose na učešće žena u politici. Drugo poglavlje „Struktura političkih orientacija kod žena i muškaraca“ (autorka Jasminka Dulić) predočava nalaze istraživanja o ovoj temi sprovedenom na uzorku populacije grada Subotica.

Kao rezultat rada na istraživanjima tj. istraživačkim projektima: Religioznost i tradicionalne uloge polova, Etnički, klasni i rodni identiteti i Rodne uloge i mentalno zdravlje koja su sprovedena u okviru ŽSS/CŽS Subotica Jasminka Dulić je objavila sledeće rade:

(sa Zlatkom Šramom) „Uticaj sociodemografskih karakteristika na konfiguraciju latentnih dimenzija religioznosti, autoritarnosti, etnocentrizma i političkih orientacija“, u: *Vere manjina i manjinske vere*, JUNIR i ZOOGRAPH, Niš, 2001, 150-162.

„Socijalno-demografska obeležja i dimenzije urbane kulture – primer Subotice“, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 114-115, 2003, 267-295.

„Vrednosne orientacije i dimenzije religioznosti: analiza odnosa na studentskom uzorku“, u: Savić, Svenka (ur.) i Rebeka Jadranka Rebac (ur.), *Rodna perspektiva u međurelijskom dijalogu u XXI veku*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 2009, 156-171.

2.6. Usavršavanje i umrežavanje članica ŽSS/CŽS Subotica

ŽSS/CŽS vodile su posebnu pažnju o kontinuiranom usavršavanju članica Udruženja.

Na domaćim i inostranim seminarima, skupovima, konferencijama – ukupno 22 učestvovalo je 8 članica, gde su se upoznавale sa drugim osobama i novim idejama.

- Lydia Project – Mutual empowerment and support between Central, East and West European partners – Training for Balkan women in Bulgaria and Scotland, 1997.-1998, učesnica: Jasminka Dulić
- Međunarodne konsultacije NVO „Dijalog za budućnost Evrope, 10-11. 04. i 11-13. 06. 1999, Budimpešta, Mađarska, učesnice: Erika Papp, Jasminka Dulić, Mirjana Dokmanović i Ružica Rudić Vranić.
- Sastanak “Tools for Lobbying Intergovernmental Organisations on Gender Impacts of Economic Globalisation and Transition Policies” (posvećen rod-

nim mehanizmima i Svetskoj banci), 22-24. 10. 1999, Sofija, Bugarska, učesnica: Jasmina Dulić.

- Regionalna pripremna konferencija za ocenu implementacije Pekinške Platforme za akciju, novembar 1999, Budimpešta, Mađarska, učesnica: Erika Papp.
- Osnivanje Women Waging Peace, svetske mreže žena za mir, decembar 1999, Harvard, SAD, učesnice: Mirjana Dokmanović i Jasmina Dulić.
- Drugi Forum jugoslovenskih nevladinih organizacija, Subotica, 29-31. 10. 1999, učesnica: Jasmina Dulić.
- Traditional role of women and political participation, (1999), A global initiative of the Women and Public Policy Program at John F. Kennedy School of Government, Harvard University and Hunt Alternatives, Harvard, učesnica: Jasmina Dulić.
- Latent structure of Anxiety-Depressions Symptoms, Memorial Conference on Eastern and Central Europe's Road into the New World, Budapest, 1999, učesnice: Jasmina Dulić i Iren Gabrić Molnar.
- Godišnji kolokvijum mreže Women Waging Peace, 3-16. 11. 2001, Harvard, SAD, učesnica: Mirjana Dokmanović.
- Regionalni sastanak članica mreže Women Waging Peace iz bivših jugoslovenskih republika "Women in Politics in Post-Yugoslav Countries: Recent Successes and Current Challenges", 20-21. 12. 2000, Beograd, učesnice: Mirjana Dokmanović i Jasmina Dulić.
- Regionalni sastanak članica mreže Women Waging Peace iz Evrope, 30. 06. - 04. 07. 2002, Beč, Austrija, učesnice: Mirjana Dokmanović i Jasmina Dulić.
- Sednica Ekonomski komisije UN za Evropu, januaru 2000, Ženeva, Švajcarska, učesnice: Mirjana Dokmanović i Erika Papp.
- 44. sednica Komisije UN za položaj žena, mart 2000, Njujork, SAD, učesnice: Mirjana Dokmanović i Erika Papp.
- 2. međunarodni skup „Feministička teologija žene u crkvama“, 14-16. 04. 2000 Novi Sad, Ženske studije i istraživanja, učestvovala (sa referatom): Jasmina Dulić.
- 23. specijalna sesija Generalne skupštine UN „Žene 2000: rodna ravnopravnost, mir i razvoj za 21. vek“, jun 2000, Njujork, SAD, učesnica: Mirjana Dokmanović.
- 8. Regionalna konferencija o prikupljanju sredstava za Centralnu i Istočnu Evropu, 14-17. 09. 2000, Moskva, Rusija, učesnica: Erika Rončak Petrović.
- Međunarodna konferencija „Empowering Women to Shape the New World“ u organizaciji Ženskog foruma Češke, 13-14. 06. 2000, Prag, Češka, učesnica: Mirjana Dokmanović.

- Lydia seminar, 28. 08. - 2. 09. 2000, Poznan, Poljska, učesnica: Jasmina Dulić.
- Lydia seminar – Skills development training Black Sea Region 2001. Rumunija, 2003. Škotska, učesnica: Nevenka Obradović.
- Lydia seminar, 09. 09. - 16. 09. 2006, Poznanj, Poljska, učesnice: Jasmina Dulić i Nevenka Obradović.
- Seminar za odnose sa javnošću u Evroregionalnom centru, 5-9. 12. 2000, Temišvar, Rumunija, učesnica: Slavica Mamuzić.
- Konferencija „Ekonomski i socijalni položaj žena u Jugoslaviji”, 02-04. 02. 2001, Beograd, učesnice: Ruža Rudić Vranić i Mirjana Dokmanović.

Obrazovanje članica. Članice ŽSS su bile polaznice Evropskih ženskih studija i Evropskih ekumenskih studija:

- Slavica Mamužić pohađala je dvogodišnje Evropske ženske studije (2000-2002) koje su organizovale u saradnji ŽSI i Evropskog ženskog koledža, Mannedorf, Švajcarska.
- Marina Kujundžić zahvaljujući angažovanju ŽSI i ŽSS se upisala na jednogodišnje Ekumenske studije na Ekumenski koledž u Boldernu, Švajcarska (2001).
- Međunarodni seminar „Human Rights Advanced Leadership Training For Women“, novembar 1998, Varšava, Poljska, 16-21. 06. 1999, Minsk, Belorusija i 11-17. 11. 1999, Budimpešta, Mađarska, učesnica: Mirjana Dokmanović.

Od samog početka rada članice ŽSS/CŽS iz Subotice se angažuju u mreži ženskih studija i u drugim oblicima umrežavanja kao **Predavačice** na raznim programima obrazovanja i zagovaranja u organizaciji novoformiranih tela vlade i u institucijama (Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, Pokrajinski ombudsman i dr.) kao i ženskih nevladinih organizacija u zemlji (Centar za ženske studije, Beograd, Anima Kotor i dr.), ali i regionu (Sarajevo, BiH). O tome su svedočenja članica u raznim intervjijuima:

– U Novom Sadu nakon formiranja Pokrajinskog sekretarijata za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova sam organizovala, odnosno i bila pozivana da držim predavanja. Na Četvrtoj feminističkoj letnjoj školi održanoj 27. 08. - 03. 09. 1999. godine u Laktašima, Bosna i Hercegovina, održala sam jednodnevni seminar o metodologiji pozitivnog istraživanja. Držala sam predavanja u okviru izbornog kursa „Žene u Srbiji danas: socioekonomска и политичка питања“ ženskih studija u školskoj 2002/2003. godini Centra za ženske studije u Beogradu. U okviru kursa o ženskim studijama koje je organizovala ženska grupa Anima u Kotoru, Crna

Gora, februara 2003. godine, održala sam niz predavanja o opštim karakteristikama položaja žena u zemljama tranzicije i efektima ekonomske globalizacije na položaj žena. Na 2. Evropskoj Interfaith konferenciji u Sarajevu od 11. do 13. septembra 2000. godine održala sam predavanje „Sloboda veroispovesti i doprinos žena toleranciji i razvoju u multikonfesionalnim društvima”. Na poziv Visokog komesarijata UN za ljudska prava kancelarije u Beogradu, na tribini povodom Međunarodnog dana ljudskih prava 10. decembra 2006. godine u Beogradu, održala sam predavanje o feminizaciji siromaštva. Zatim, na poziv Pokrajinskog ombudsmana bila sam pozvana da održim predavanja o međunarodnim standardima o nasilju u porodici i njihovoj primeni na Zapadnom Balkanu 30. 10. 2007. godine, kao i o rodnim aspektima svetske ekonomske krize 25. 05. 2009. godine u Novom Sadu. Takođe sam učestvovala na seminaru organizovanom za ombudsmane u zemljama Zapadnog Balkana o nasilju u porodici i primeni međunarodnih standarda u ovoj oblasti i o unapređivanju ekonomskog osnaživanja žena od 14. do 15. maja 2007. u Beogradu. Učestvovala sam u izradi Strategije za sprečavanje nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja i pratećeg Akcionog plana u Vojvodini (2007. i 2008.) (Dokmanović, 2020b).

Umrežavanje je konstantna aktivnost ŽSS/CŽS Subotica.

Članice ŽSS su bile aktivne u nacionalnim i internacionalnim ženskim mrežama, a za pojedine su jedne od osnivačica i/ili inicijatorki:

- Mreže 2020. za Jugoslaviju, koju čine ženske organizacije i aktivistkinje iz Srbije i Crne Gore.
- Ad Hoc koalicija za politička prava žena i učešće žena u politici, Jugoslavija,
- Ženski forum – Jugoslavija,
- ZAmisli Vojvodinu,
- Women's Rights Step by Step,
- KARAT koalicija (Regionalna mreža Centralno-istočne Evrope koja radi na ostvarivanju preporuka Pekinške platforme za akciju),
- Transeuropenées, Paris,
- Lydia Project koja ima za cilj da ohrabri razumevanje, solidarnost i komunikacije između Istočne i Zapadne Evrope, kroz zajedničke projekte žena iz evropskih zemalja,
- Women Waging Peace, svetska mreža žena koje rade na uspostavljanju mira, prevenciji i rešavanju konflikata,
- Global network of GEMInitiative's Partners, USA).

(Mamužić, 2001: 6-7).

Donatori i podrška. Ženske studije u Subotici imale su podršku iz raznih izvora i za razne svrhe. Na primer, od lokalne samouprave u početku za radni prostor, i od lokalne subotičke firme za pojedinačne manje događaje, a za pojedinačne (duže) projekte: Global Fund for Women; GSSG Program CEU (Mađarska); Open Society Institute (Budimpešta); King Boudain Foundation (Belgija); European House (Mađarska); UN Office of the High Commission for Human Rights, Balkan Community Initiatives Fund (United Kingdom), European Commision European Initiative for Democracy and Human Rights; Lydia Project (Škotska), (Dokmanović, 2020a).

Opšti zaključak za ceo period od 1997. do 2004. delovanja Udruženja „Ženske studije i stvaralaštvo“/„Centar za ženske studije“ Subotica mogao bi se meriti različitim kriterijumima.

Za sada se može konstatovati da je ostvaren značajan edukativni rad – osposobljene su brojne žene za dalji (individualni ili timski) rad; nagomilano je i istraživačko iskustvo o ženama, formirani su mnogi zajednički, umreženi projekti na kojima se sticalo i novo znanje i nove mogućnosti za rad. Formirana je biblioteka kao važan faktor za usavršavanje polaznica. Formiran je tim predavačica na stranim jezicima i na onim koji se koriste u lokalnoj zajednici (mađarski, hrvatski, bunjevački jezik). Članice su se kontinuirano usavršavale, obrazovale i uključivale u savremene tokove Ženskog pokreta u svetu. Učestvovale su u radu mnogobrojnih institucija u Vojvodini, regionu kao i u domaćim, regionalnim i međunarodnim ženskim organizacijama i inicijativama kao predavačice, istraživačice, saradnice i aktivistkinje.

Svaki navedeni segment doprineo je uspešnosti ostvarivanja programa rada Udruženja na način kako je to idejno pokrenula Svenka Savić iz ŽSI u Novom Sadu (kasnije utvrđeno Statutom ŽSS/CŽS).

2.7. Prestanak Ženskih studija u Subotica: 2004

Centar je **prestao da radi 2004.** Ne postoji tačan moment ili dešavanje koje je označilo kraj delatnosti, već je to bilo postepeni proces.

Dve su okolnosti na to direktno uticale: promena političkog režima u Republici Srbiji i institucionalizacija Rodnih studija na Univerzitetu u Novom Sadu u formi ACIMSI Centra za rodne studije (2003).

Jasminka Dulić i Regina Daskla
(Konferencija za formiranje Centra za rodne
studije, Filozofski fakultet, UNS, 2003)
(Dokumentacija ŽSI)

Zorana Šijački i Jasminka Dulić
(Konferencija za formiranje Centra za rodne
studije, Filozofski fakultet, UNS, 2003)
(Dokumentacija ŽSI)

Mirjana Dokmanović nabraja razloge gašenja ŽSS/CŽS u Subotici (u intervjuu sa Margaretom Bašaragin (2020b)):

- Nedostatak finansijske i opšte podrške. Sve manji broj donatora je podržavao naš rad i na kraju je sve prestalo. U to vreme donatori su otisli sa ovoga područja i jednostavno to našim sopstvenim snagama nismo mogli da izdržimo. Prvo nas je lokalna samouprava zamolila da pređemo u drugu manju kancelariju. Bio je problem da sve te silne knjige, tu biblioteku koju smo sakupljale godinama prenesemo. Na kraju smo i sve troškove morale same da pokrivamo. [...] Drugi razlog je

to što smo postale previše uspešne i vidljive. Primetila sam to i na međunarodnom i evropskom nivou s obzirom na to da sam bila članica mnogih tih međunarodnih ženskih mreža koje su pokretale veoma važna pitanja vezano za status žena i ženska prava za primenu CEDAW konvencije. (Dokmanović, 2020b).

Jasminka Dulić (2004⁴⁰) potvrđuje jedan od razloga prestanka rada Centra:

-Kako je jedan od ciljeva mreže ženskih studija ostvaren, Ženske/rodne studije su postale sastavni deo univerzitetskog obrazovanja, CŽS se fokusira na istraživačke programe. Budući planovi su bili u vezi sa sprovođenjem interdisciplinarnih istraživačkih projekata u oblasti rodnih studija. Na tom planu CŽS sarađuje s drugim organizacijama u zemlji i inostranstvu.

Mirjana Dokmanović daje sledeći odgovor na pitanje koliko je program bio uspešan, odnosno da li su polaznice danas aktivistkinje i da li su primenile stečena znanja:

- Mnoge od njih ako i nisu neposredno aktivne u ovoj ženskoj priči, onda su posredno aktivne tako što su ostale rodno osvešćene. Tako da je, na primer, jedan broj novinarki koji je učestvovao u našem radu, nastavile da pišu o ženskim temama, rodnoj ravnopravnosti i uopšte o problematici žena i to mnogo dublje nego što je to bio ranije slučaj ili što je to slučaj sa novinarima koji ne poznaju toliko ovu problematiku. U naše kurseve smo uvek uključivali i žene u političkim strankama i žene koje su imale ambicije da se uključe u politiku, a bile su u potpunosti zapostavljene tamo negde po strani. Saznavale su više uopšte o ženskim ljudskim pravima, o političkoj participaciji žena i da razumeju tu potrebu na primer zašto kvote na izbornim listama. (Dokmanović, 2020b).

Biografije nekih članica ŽSS govore o uspešnosti programa ženskih studija, koje su nesumnjivo doprinele daljem profesionalnom razvoju i usmerile ih. Pojedine ulaze u akademiju ili rade u institucijama, dok druge osnivaju svoja udruženja (up. deo 1.1)

Činjenica je da su postojali i ozbiljni unutrašnji razlozi za prestanak rada ŽSS/CŽS Subotica. Naime, tokom saradnje u timu pokazalo se da neke od aktivistkinja preferiraju neke teme, njima bliske, okrenute praksi, pa su se odvojile u posebno udruženje, što nije izuzetak u radu NGO sektora, ne samo kod nas (na primer, iz Centra za ženske studije i komunikaciju u Beogradu formirao se Centar za ženske studije i izdvojila se organizacija Asocijacija za žensku inicijativu, AŽIN (Dojčinović-Nešić, Popović 2002: 8)).

⁴⁰ U Dokumentu o radu ŽSS/CŽS Subotica iz 2004. godine.

Saradanica ŽSS/CŽS Ružica Rudić Vranić osniva 2004. godine samostalno Udruženje „Asocijacija za žensku ekonomsku inicijativu Femina kreativa“. Pokazalo se da je to usmerenje postalo veoma uspešno, što je i prepoznato, pošto u 2012. godini dobija Godišnje priznanje u oblasti ravnopravnosti polova Vlade AP Vojvodine (Udruženje je brisano iz APR 2021).

U knjizi *Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003-2013): životne priče nagrađenih* (2014) Ružica Rudić Vranić se priseća:

- *Od prvog trenutka i ja i druge žene koje sam dovela, jasno smo izrazile stav da želimo da se bavimo ekonomskim položajem žena i ženskim preduzetništvom što u principu nije naišlo na razumevanje nekih drugih članica. To je dovelo do toga da nas nekoliko nismo bile zadovoljne funkcionalanjem organizacije kao i postupanjem, jer su to sve bile veoma iskusne i uspešne žene koje su želele da napreduju u svojim životima, a ne da budu paternalizovane.*
- *I onda smo organizovale konferenciju o preduzetnicama. To je bila prva takva konferencija u Srbiji (u stvari još je bila Jugoslavija), koja je imala naslov „Žene i preduzetništvo“. To smo organizovale u Gradskoj kući. Imam i fotografije. I onda smo se mi, znači te koje su bile moje prijateljice, dogovorile da napravimo novo udruženje. Prvo smo napravile udruženje preduzetnica, ali pošto je tu bilo i slamarci (koje nisu preduzetnice) i drugih žena koje su tek kretale u preduzetništvo, osnovale smo Asocijaciju za žensku ekonomsku inicijativu, Femina Creativa. Ovaj drugi deo naziva po kome nas poznaju je zapravo potekao od jednog projekta koji je finansirao OXFAM. Tamo je bila Ana Prodanović, jedna mlada žena, koja je stvarno imala razumevanja za to. Mi smo radile sa OXFAM-om nekoliko projekata, sve dok se nije povukao iz Srbije. Radili smo između ostalog obuku za preduzetništvo koja je trajala šest meseci, sa posebnim programom psihološke podrške ženama koje hoće da uđu u biznis. Ja sam imala ideju da sve ono što sam i sama moralna da prođem kao žena, stručnjakinja i preduzetnica, prenesem drugim ženama.* (Ružica Rudić Vranić u: Savić, Šijački i Krajnović, 2014: 186-187).

Neke članice su se zadržale relativno kratko u Udruženju, ali sasvim dovoljno da se osnaže i da dobiju usmerenje za svoj dalji profesionalni i aktivistički rad. Jedna od njih je Milanka Stankić (Basarić Kočić), književnica, doktorila 2016. književnost (Filozofski fakultet, UNS), autorka priručnika za dodatnu nastavu, zbirke dramskih tekstova, naučnih radova. Danas vodi Udruženje „Mladi i igra“ u Subotici. Takođe je generalna sekretarka Akademije korektivne gimnastike „Korak“ u Subotici, jedna je od osnivača Udruženja poslovnih žena u Subotici, učestvovala je u formiranju

Društva Slovenaca. Osnivačica je i predsednica podružnice Društva za srpski jezik „Sava Mrkalj“ u Subotici. Vodila je školu glume za decu u gradu. Dobitница je nagrade „Najbolja nastavnica u ex-Yu“ (2019) Asocijacije najboljih nastavnika bivše Jugoslavije (Wikipedia, 2023b).

Jasminka Dulić u razgovoru sa Svenkom Savić (za potrebe eksterne evaluacije FOD) ocenjuje da je dalji društveni i aktivistički angažman saradnica imao svoje korene u radu u okviru ŽSS/CŽS Subotica:

– Mogu da kažem da od naših osnivačica koje su učestvovalo u početku u našim programima, tri od njih su stvorile svoje nove organizacije. Jedna je napravila organizaciju koja se bavi decom, znači pravi dečije programe, a druge su napravile drugu žensku organizaciju. Mislim da je to proizvod prostog svega onoga što su one naučile ovde kroz programe, koje je omogućio Fond, gde smo imali i taj aspekt, organizovanje odnosno učešće žena u civilnom društvu. (Jasminka 2001).

Mirjana Dokmanović u razgovoru istim povodom govori na koji način koristi nova saznanja i iskustva:

– Sva dosadašnja saznanja i iskustva su za mene lično veoma značajna da unapredim svoj rad, ovde mislim kao koordinatorku edukativnog programa, znači da primenim neke nove metode predavanja i tih interaktivnih radionica, kako bih prenela svoje znanje drugima i istovremeno kako bih i od polaznica ja naučila. Smatram to veoma bitno, tu interaktivnu metodu. Ova nova saznanja i produbljenje znanja iz ove oblasti me je podstaklo da i sama pokrećem ili sa koleginicama zajedno pokrećemo inicijative za zagovaranje za ženska prava u lokalnoj sredini kako to da ostvarimo. Isto tako je veoma bitno ovo naše iskustvo vezano za organizaciju, s obzirom da je ovo veoma novi način rada. Ovo nije ni preduzeće, nije ni firma, nije radno mesto i zahteva jednu drugaćiju vrstu organizacije i saradnje. Znači nije ni politička partija i trebalo bi da bude više koordinacije i kooperacije, a manje subordinacije. Vidim važnost tog timskog rada. Bez timskog rada ne možemo postići to što želimo. (Mirjana 2001).

U periodu rada Udruženja internet je tek u povoju na ovim prostorima. Veoma je značajno da su se u obrazovnom programu organizovale obuke za korišćenje računara, ako imamo na umu situaciju danas u trećoj deceniji 21. veka, kada je onlajn i hibridni model nastave, konferencija, tribina i uopšte razgovora postao uzus komunikacije. Generacije žena na smeni vekova i u jeku tehnoloških i informacionih promena, okupljene u ŽSS/CŽS u Subotici, pripremale su se za buduće izazove, kada umrežavanje, aktivizam, ali i konstruktivni dijalazi, istraživanja i nauka u okviru Ženskog pokreta dobija svoj novi, digitalizovani oblik, isto kao i edukativni program Ženskih studija.

3. ŽENSKE STUDIJE DANAS U SUBOTICI: 2022-2023.

Alternativni, interdisciplinarni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija tokom 2022. godine realizovale smo kao sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodnih studija, povezano sa lokalnim aktivnostima i istraživanjima, s fokusom na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice.

Tokom 2022. godine Rekonstrukcija ženski fond Beograd finansira realizaciju alternativnog visokoškolskog obrazovnog programa „Ženske studije posle 25 godina“ i „Ženske studije posle 25 godina“ u Podružnici Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (ŽSI) u Subotici. Namera nam je bila održavanje kontinuiteta sa prethodnicama i istorijatom u mreži Ženskih studija u Vojvodini, Srbiji i regionu i svojevrsno obeležavanje 25 godina od osnivanja ŽSI.

Ukupno 12 od 22 prijavljene polaznice završilo je obrazovni program, odn. napisale su završni rad i stekle sertifikat.

Izveštaj o programu štampan je u obliku istoimene brošure (M. Bašaragin i S. Sačić, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad, 2022) i poslužio je kao moćan poziv mnogim ženama da se jave sa željom da pohađaju Ženske studije u novom ciklusu. To nas je još više osnažilo u odluci da Ženske studije organizujemo u kontinuitetu.

3.1. Prvi ciklus „Ženske studije posle 25 godina“: maj-jul 2022.⁴¹

Program je realizovan tokom tri meseca (maj-jul) kroz nekoliko faza. Ovde iznosimo detalje u vezi sa formiranjem programa, kao neku vrstu pomoći svim zainteresovanim licima koja žele da u svojim sredinama realizuju program Ženskih studija.

3.1.1. Pripremne aktivnosti za ponovni program

Formiranje tima za organizaciju. Osnovni zadatak tima za organizaciju jeste povezivanje nekadašnjih iskustava sa novim zadacima. Tako, Margareta Bašaragin najpre održava konsultativne sastanke sa dr Mirjanom Dokmanović i dr Jasminkom Dulić, koje su bile koordinatorke i voditeljice Ženskih studija u Subotici krajem 20. veka. Obe su podržale predlog i prihvatile da budu predavačice budućim polaznicama.

Konsultativni sastanak
Jasminka Dulić, Margareta Bašaragin i
Mirjana Dokmanović
(dokumentacija ŽS)

Forma održavanja predavanja. Odlučeno je da se predavanja održavaju uživo (čime se stvara kontinuitet u akademskom programu odranije) i putem Zum aplikacije, kojom se omogućava polaznicama van Subotice i iz regionala da se priključe nastavi. Takva odluka istovremeno predstavlja i promenu diskursnih strategija kako

⁴¹ Poglavje *Prvi ciklus „Ženske studije posle 25 godina“: maj-jul 2022.* prethodno je objavljeno u brošuri *Ženske studije posle 25 godina*, M. Bašaragin i S. Savić, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2022.

samih predavačica tako i polaznica, o čemu nisu posebno edukovane pre ostvarivanja nastave (na primer, kako uči u razgovor). Na predavanjima važe opšteprihvaćena feministička pravila za radionice (ne prekidamo ženu dok govori, verujemo joj, i sl.).

Određivanje osnovnih tematskih celina predavanja. Izdvojene su ukupno četiri tematske oblasti: Rodna ravnopravnost, Žene u umetnosti, Žene u nauci, Mirovno delovanje žena, a u okviru njih se nalaze pojedinačna predavanja različitih naučnika.

Program obuhvata 32 časa predavanja, individualna izlaganja polaznica i konsultacije (individualne i grupne) sa mentorkama. Po završetku Programa, polaznice stiču sertifikat, a nakon prisustva predavanjima (ne manje od polovine ukupnog broja) i napisanog završnog rada.

Formiranje predavačkog tima. Potom su usledile konsultacije sa predavačicama, koje su odabrane za određene teme. Posebno smo vodile računa da afirmišemo predavačice iz Subotice.

Saradnja je uspostavljena sa ukupno dvanaest **predavačica**: dr Margaretom Bašaragin, dr Mirjanom Dokmanović, dr Jasminkom Dulić, prof. emeritus Katalin Kaič, prof. dr Majom Korać, dr Sanjom Kojić Mladenov, msr Nelom Tonković, msr Jasnom Jovićević, dr Dragom Pejović, dr Sarom Savić, prof. emeritus Svenkom Savić, Stašom Zajović (**Pogledati Tabelu 2**).

Vreme i mesto izvođenja programa. Planirano je da se predavanja održavaju subotom od 10.30 do 13.00 sati, u prostoru Savremene galerije Subotica (Park Rajhla Ferenca 5), koji smo obezbedili zahvaljujući svesrdnoj pomoći Nele Tonković. Učesnicima je ponuđena i mogućnost onlajn učešća putem Zum aplikacije.

3.1.2. Ostvarivanje programa Ženskih studija

Tokom maja smo raspisale konkurs (Prilog 2) i poslale ga svim lokalnim subotičkim štampanim i elektronskim medijima (*Magločistač, Grad Subotica, Danas*). Konkurs smo potom postavile na društvene mreže (Fejsbuk, Ženska posla, SeFem), sajt Udruženja „Ženske studije i istraživanja“. Margareta Bašaragin je istim povodom gostovala i na lokalnoj TV Subotica.⁴²

Na raspisani konkurs prijavile su se 22 polaznice (Tabela 9) koje su popunile upisnicu i poslale svoj kratki CV.

⁴² TV Subotica, emisija *Jutrenje* 17. 5. 2022, dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=s_SbJV86THc

Tabela 9. Spisak prijavljenih polaznica Ženskih studija, Subotica maj-jul 2022.

Br.	Ime	Prezime	Grad	Napomena
1.	Amiti	Arietta	Subotica	
2.	Boral	Svetlana	Budimpešta, Mađarska	onlajn
3.	Besedeš Nagy	Andrea	Stara Moravica	onlajn
4.	Borenović	Dijana	Subotica	
5.	Der	Maria	Subotica	
6.	Ćendić	Teodora	Beograd	
7.	Čegar Kiš	Tatjana	Subotica	onlajn
8.	Ćupurdija	Dragana	Subotica	
9.	Elek	Bosiljka	Subotica	
10.	Majcen	Kristina	Varaždin, Hrvatska	onlajn
11.	Mesaroš	Aniko	Subotica	
12.	Miljković	Kristina	Beograd	onlajn
13.	Pantelić	Maja	Kikinda	onlajn
14.	Rakočević Cvijanov	Maja	Subotica	
15.	Simeunović	Sanela	Subotica	
16.	Subašić	Lamija	Sarajevo, BiH	onlajn
17.	Šibalić	Milena	Beograd	onlajn
18.	Tica	Gordana	Subotica	
19.	Vujčić	Iva	Subotica	
20.	Zećirović	Radmila	Novi Sad	onlajn
21.	Žikić	Milena	Novi Sad	uživo/onlajn
22.	Yishuang	Gao	Barselona, Španija i Kina	onlajn

Formirane su dve grupe polaznica: polaznice koje slušaju predavanja uživo u Subotici (ukupno 11) i polaznice koje slušaju predavanja preko Zum aplikacije iz različitih gradova u regionu (Novi Sad, Beograd, Sarajevo, Varždin, Budimpešta - ukupno 11). Povremeno su se uključivale i druge osobe koje su slušale pojedinačna predavanja ili diskusije, a nisu bile prijavljene u edukativni program. Na osnovu podataka iz priloženih biografija polaznica zaključili smo da je dodatno znanje iz

interdisciplinarnih ženskih i rodnih studija bilo potrebno onim ženama koje su se u svojoj profesionalnoj, obrazovnoj i naučnoistraživačkoj orientaciji (ili u svom životu) suočavale sa nerešenim pitanjima diskriminacije žena na poslu.

Anketa podrazumevanog znanja. Na prvom susretu (21. maja 2022) sprovele smo anketu među polaznicama sa ukupno četiri pitanja. Na anketu je odgovorilo 16 polaznica.

Anketa

1. Šta smatrate da Ženske studije naučavaju?
2. Da li ste već negde počuvali takve studije? Ako da, navedite gde i kada.
3. Šta očekujete od ovog niza predavanja?
4. Kako ćete upotrebiti (n)ovo znanje?

Osnovni zaključak do kojeg smo došli na osnovu sprovedene ankete je da prijavljene polaznice poznaju ulogu Ženskih studija u ostvarivanju *promene* društvenog i kulturnog položaja žena (pitanje 1), da većina njih nije počuvala programe Ženskih studija (pitanje 2), da žele da steknu nova (sa)znanja iz oblasti Ženskih studija (pitanje 3) koja će koristiti u daljem profesionalnom, umetničkom i naučnom radu i delovati u svakodnevici, u svojoj užoj i široj zajednici (pitanje 4).

Odabir literature je bio jedan od težih poslova u organizaciji programa Ženskih studija, s obzirom na činjenicu da je literatura vezana na našu temu na stranim jezicima vrlo obimna, ali i da je u poslednje dve decenije broj domaćih autorki i autora značajno povećan. Zbog toga je praćenje literature bilo uglavnom otežano. Odabir relevantne obavezne i izborne literature načinile smo na osnovu formiranog programa i sume prijavljenih polaznica. Osnovna ideja od koje smo počele svoj rad jeste afirmacija tekstova domaćih autorki, a posebno radova koji su nastali na Rodnim studijama u obliku završnih radova – master radovi, magistarske teze i doktorske disertacije koje su objavljene.

Literaturu (obaveznu i izbornu) smo polaznicama poslale imejlom (pdf formati i linkovi na sajtu ŽSI). Polaznice su tokom susreta i predavanja na poklon dobijale primerke monografija, potrebnih za izradu završnih radova (Prilog 3).

Odabir načina pisanja završnih radova. Tokom tri decenije postojanja Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Novom Sadu, Svenka Savić je izradila nekoliko različitih uputstava za polaznice ženskih i rodnih studija, koja su u skladu sa naučnim diskursom rodnih i ženskih studija: način pisanja CV-ja, zatim naučnog teksta (Prilog 4) (pre svega struktura sažetka (Prilog 5), prikaze knjiga (Prilog 6), zapisnika sa pojedinih aktivnosti, sa naglašenim feminističkim obeležjima i uz korišćenje redno osetljivog jezika.

Znatan broj naučnih radova i tekstova, relevantnih za tok studija, nalazi se na sajtu Ženskih studija i na njega upućujemo: <https://www.zenskestudije.org.rs/izdavastvo/knjige>

Program je podeljen na pet tematskih oblasti: Uvodna predavanja, Rodna ravnopravnost, Žene u umetnosti, Žene u nauci, Mirovno delovanje žena, shodno predavačicama i interesovanju polaznika u lokalnom kontekstu grada Subotice.

Tabela 10. Program predavanja „Ženske studije posle 25 godina“
(Subotica, 21. 05. - 9. 07. 2022)

PROGRAM PREDAVANJA „Ženske studije posle 25 godina”

Subotica, 21. maj – 9. jul 2022. godine

(Savremena galerija Subotica, Park Rajhla Ferenca 5 i onlajn, 10.30 – 13.00 sati)

Datum	Tema	Predavačice
21. maj 2022. 10.30 – 11.30 h 11.30 – 13.00 h	Šta su Ženske studije? Prilog istoriji Ženskih studija u Republici Srbiji i Subotici: 1991–2022.	Margareta Bašaragin Mirjana Dokmanović Jasminka Dulić
4. jun 2022. 10.30 – 11.30 h	Rodna ravnopravnost: Normativni i strateški okvir rodne ravnopravnosti u Srbiji	Mirjana Dokmanović
4. jun 2022. 11.30 – 12.30 h 12.30 – 13.00 h	Rodna ravnopravnost: Rodno osjetljiv jezik u službenoj upotrebi – osnovni pristupi Izlaganje polaznica	Margareta Bašaragin
11. jun 2022. 10.30 – 11.00 h	Žene u umetnosti: Feministička avangarda u lokalnom umetničkom kontekstu	Sanja Kojić Mladenov
11. jun 2022. 11.00 – 11.30 h	Rodna ravnopravnost: Predstavljanje prostitucije kao poželjne profesije u Srbiji	Dragana Pejović
11. jun 2022. 11.30 – 12.30 h 12.30 – 13.15 h	Žene u nauci: Refleksije o povezanosti akademskog istraživanja i životnog iskustva Izlaganje polaznica	Maja Korać

18. jun 2022. 10.30 – 11.30 h	Žene u umetnosti: Subotičke pozorišne umetnice	Katalin Kaič
18. jun 2022. 11.30 – 12.30 h 12.30 – 13.00 h	Žene u umetnosti: Džez muzika i rod Izlaganje polaznica	Jasna Jovićević
25. jun 2022. 10.30 – 11.30 h	Mirovno delovanje žena: Antifašistkinje Subotice nekada	Margareta Bašaragin
25. jun 2022. 11.30 – 12.30 h	Mirovno delovanje žena: Žene u crnom: ženska mirovna politika	Staša Zajović
25. jun 2022. 12.30 – 13.30 h	Individualne i grupne konsultacije polaznica sa mentorkama o završnim radovima	Svenka Savić Margareta Bašaragin
30. jun 2022. 18.00 – 19.30 h	Onlajn grupna konsultacija sa mentorkom o završnim radovima Izlaganja polaznica	Margareta Bašaragin
2. jul 2022. 10.30 – 11.30 h	Rodna ravnopravost: Dimenzije patrijarhalizma	Jasminka Dulić
2. jul 2022. 11.30 – 12.30 h 12.30 – 13.00 h	Žene u nauci: Znamenite Subotičanke Izlaganja polaznica	Margareta Bašaragin
9. jul 2022. 10.30 – 11.15 h	Žene u umetnosti: Od žrtve do heroine: slika žene u savremenoj umetnosti	Nela Tonković
9. jul 2022. 11.15 – 12.00 h	Žene u nauci: Naučnice iz Srbije u svetu	Svenka Savić
9. jul 2022. 12.00 – 12.40 h	Žene u nauci: Rod i jedno zdravlje	Sara Savić
9. jul 2022. 12.40 – 13.30 h	Evaluacija, podela knjiga, snimanje video-zapisa o Ženskim studijama	Margareta Bašaragin Dragutin Bećar Svenka Savić
13.30 – 15.00 h	Završna svečanost	

Program je zamišljen kao razmena znanja među polaznicama i predavačicama: ukupno 32 časa tokom devet susreta (subotom) u tri vrste edukativnih oblika: predavanje predavačica, izlaganja polaznica i konsultacije (individualne i grupe) mentorki sa polaznicama.

Za svaki susret (ukupno devet) predavačice su pripremale svoju biografiju i sažetak predavanja sa preporučenom literaturom, koji su polaznicama prosleđeni imejloom.

Poverenica Podružnice je najavljivala svaki susret u medijima (*Magločistač, Grad Subotica*), zatim preko društvenih mreža (Fejsbuk, Ženska posla, SeFem) i na sajtu Udruženja „Ženske studije i istraživanja” kratkom informacijom u obliku postera:

Edukativni visokoškolski obrazovni program:
„ŽENSKE STUDIJE POSLE 25 GODINA”, SUBOTICA

Govore

Dr Sara Savić

Rodnost i jedno zdravlje

Dr Svenka Savić

Naučnice iz Srbije u svetu

Msr Nela Tonković

Od žrtve do heroine: slika žene u savremenoj umetnosti

Moderira

Dr Margareta Bašaragin

Subota, 9. jul 2022, 10.30 h, Savremena galerija Subotica,

Park Rajhl Ferenca 5

Predavanja je moguće pratiti onlajn putem Zum aplikacije na linku:

<https://us06web.zoom.us/j/88688404149?pwd=dk5WREU3L1NUYlptN2Z-pR2dtcWJBdz09>

Pristup predavanjima je slobodan.

Završna svečanost i dodela sertifikata polaznicama

Dr Sara Savić, naučna savetnica u Naučnom institutu za veterinarstvo „Novi Sad”, predavačica na ACIMSI Centru za rodne studije UNS, kurs Ekofeminizam (na master programu), saradnica ŽSI.

Prof. dr Svenka Savić, koordinatorka Udruženja „Ženske studije i istraživanja”, prof. emeritus. Autorka i koautorka trideset knjiga iz oblasti jezika, emancipacije i ravnopravnosti žena u jugoslovenskom prostoru i iz oblasti igre i baleta.

Msr Nela Tonković, istoričarka umetnosti, kustoskinja. Diplomirala istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (2009), masterirala na UNESKO katedri za kulturnu politiku i menadžment Univerziteta u Beogradu (2018). Zaposlena u Savremenoj galeriji u Subotici, saradnica ŽSI.

Dr Margareta Bašaragin, doktorirala na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu, koordinatorka edukativnog programa: ŽENSKE STUDIJE POSLE 25 GODINA, Subotica.

3.1.2.1. Sažeci predavanja⁴³

UVODNA PREDAVANJA

Margareta Bašaragin

Subotica

margareta.basaragin@gmail.com

Šta su Ženske studije?

Monodiscipline su do polovine šezdesetih godina 20. veka bile važne i u humanitičkim i u prirodnim naukama. Pokazalo se, međutim, da one ne mogu biti dovoljne kada se u fokus istraživanja stavi neka nova tema, kao što je u lingvistici bilo značenje, ili u psihologiji bilo istraživanje identiteta, ili nastanak govora, itd.

Otuda je nužno došlo do saradnje i razgovora, razmene mišljenja naučnica iz raznih naučnih oblasti. Istovremeno se krajem šezdesetih godina prošlog veka oglašavaju i različiti pokreti u svetu, između ostalih i pokret protiv rasizma, ili pokret za ženska prava i sl. Pokreti u kojima se naglašava da su različitosti važne. Tako se unutar institucija u svetu formiraju novi kursevi na univerzitetima, a jedan od njih su i Ženske studije (u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropi).

Za razliku od situacije u svetu, kod nas u Jugoslaviji toga vremena (danas bivšoj), takvih mogućnosti institucionalnog umeštanja Ženskih studija nije bilo, nego su se elementi izvodili najpre u prostoru izvan institucija.

Dr Margareta Bašaragin je osnovne i masterske studije završila na Odseku za nemački jezik i književnost Filozofskog fakulteta UNS. Doktorirala 2017. u Centru za rodne studije ACIMSI UNS. Doktorska disertacija: „Interakcija roda, jezika i kulture u formiranju identiteta učenica osmog razreda osnovne škole u procesu dvojezične nastave u Vojvodini“ (Novi Sad: Fondacija Bogumil Hrabak VANU, 2019). Usavršavala se (u okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta školske 2015/16) u Centru za transdisciplinarne studije roda na Humboltovom univerzitetu u Berlinu, Nemačka. Poverenica je ogranka novosadskog Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Subotici od 2020. godine. Dobitnica nagrade „Anđelka Milić 2022“.

⁴³ Abecednim redosledom u okviru pet tematskih celina.

Margareta Bašaragin (sa Mirjanom Dokmanović i Jasminkom Dulić)
Subotica
margareta.basaragin@gmail.com

Prilog istoriji ženskih studija u Republici Srbiji i Subotici: 1991–2022.

Ženske studije su se tokom dvadeset pet godina postojanja u praksi realizovale kao mreža obrazovnih programa u nekoliko gradova nekadašnje (Jugoslavija) i sadašnje države (Srbija), koju su aktivno gradile predavačice zajedno sa studentkinjama/polaznicama. Cilj izlaganja je prilog istoriji alternativnog i akademskog programa ženskih i rodnih studija u Vojvodini kao deo ukupne istorije i saradnje sa istraživačicama, predavačicama i aktivistkinjama ženskog pokreta u zemlji i regionu. Udrženje „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI, od 1997. godine do danas) ostvaruje četiri osnovna programa: naučnoistraživački, obrazovni, izdavački i dokumentacioni program. Od 2020. godine u Subotici funkcioniše Podružnica ŽSI koja realizuje naučnoistraživački i dokumentacioni program. Tokom 2022. godine Podružnica pokreće i edukativni program Ženskih studija (ŽS), kojim se naslanja na aktivnosti „Centra za ženske studije Subotica“ iz prethodnog perioda (1997–2003).

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2020). „Feministička lingvistka“, u: Antonić, Ivana (ur.), *Svenka Savić: između baletske i jezičke igre*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, 63–100.
- Dokmanović, Mirjana (2020a). „Centar za ženske studije „Ženske studije i stvaralaštvo“, Subotica (neobjavljeni rukopis).
- Mamužić, Slavica (2001). *Ženske studije i stvaralaštvo, Subotica: 1997–2001*. Diplomski rad. Ženske studije i istraživanja.
- Savić, Svenka (2020). „Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu: doktorske studije“, u: Stevanović, Lada, Mladena Prelić i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020). *Naučnice u društvu. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu*. Beograd: Etnografski institut SANU, 191–209.
- Savić, Svenka (2021). *Istorijski ženskih studija u Srbiji: počeci razvoja i aktuelni problemi (1991–2021)* (neobjavljeni rukopis).
- Savić, Svenka, Bašaragin, Margareta (2021). *Prilog istoriji ženskih studija u Novom Sadu: vreme promene (2020–2021)*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Savić, Svenka, Mitro, Veronika (1997). Ženske studije u Vojvodini, *Feminističke sveske*, 9/10, <https://www.womenngo.org.rs/fs-9-10>. Pristupljeno 5. 1. 2022.

TEMATSKA OBLAST: RODNA RAVNOPRAVNOST

Margareta Bašaragin
Subotica
margareta.basaragin@gmail.com

Rodno osetljiv jezik u službenoj upotrebi – osnovni pristupi

Ženske studije kao alternativni visokoškolski obrazovni program afirmišu nove interdiscipline koje se u svetu predaju kao jedan u nizu akademskih programa. Takva je i feministička lingvistika (FL) koju kod nas uvodi Svenka Savić. FL ukazuje na napore istraživača i istraživačica da prouče jezik i govor žene, potom načine govora ili pisanja drugih o ženama u različitim društvenim, kulturnim i jezičkim okruženjima.

Cilj predavanja je da se polaznice upoznaju sa osnovnim pristupima u istraživanjima rodno osetljivog jezika (ROJ) u javnoj i službenoj upotrebi.

Inventar problema koji istražujemo obuhvata upotrebu rodno osetljivog jezika (ROJ): u medijima, obrazovanju, naučnim časopisima, na sajtovima univerziteta, u raznim institucijama, TV i radio-emisijama, u svakodnevnoj komunikaciji, ali i dijahrono.

Osnovni cilj naših napora jeste standardizacija (normiranje) ROJ-a i njegova dosledna upotreba u javnoj i službenoj upotrebi radi otklanjanja raznih vidova diskriminacije koje postoje u jeziku. Cilj nam je i veća vidljivost žena i njihovog doprinosa društvu, nauci, kulturi, umetnosti i sl.

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2021). „Upotreba rodno osetljivog jezika u feminističkom časopisu Ženski pokret”, u: Milinković, Jelena i Žarka Svirc̄ev (ur.) *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Časopis Ženski pokret (1920–1938)”*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 99–118.
- Bašaragin, Margareta (2020). „Feministička lingvistka”, u: Antonić, Ivana (ur.) *Svenka Savić: između baletske i jezičke igre*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, 63–100.
- Savić, Svenka i sar. (2009). *Jezik i rod*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.
- Savić, Svenka, Stevanović, Marjana (2019). *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Mirjana Dokmanović
Subotica
mirjana.dok@gmail.com

Normativni i strateški okvir rodne ravnopravnosti u Srbiji

Republika Srbija je ratifikovala Konvenciju Ujedinjenih nacija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i redovito izveštava Komitet Ujedinjenih nacija o položaju žena i učincima primene Konvencije. Država je prihvatile i niz drugih instrumenata Ujedinjenih nacija, Međunarodne organizacije rada i Saveta Evrope, koji se odnose na unapređivanje položaja žena.

U skladu sa ovim opredeljenjem, država je razvila pravni i strateški okvir unapređivanja rodne ravnopravnosti i suzbijanja rodno zasnovane diskriminacije.

Cilj izlaganja su najvažnije novine u novom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti (usvojenom 2021), kao što su: obaveza organa javne vlasti da kontinuirano prate ostvarivanje rodne ravnopravnosti u oblasti društvenog života za koji su nadležni, primenjuju rodno odgovorno budžetiranje i koriste rodno osetljiv jezik. Pravni okvir rodne ravnopravnosti čine i Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, a relevantne klauzule su sadržane u mnogim propisima kojima se regulišu pojedine oblasti, kao što su radni odnosi, zapošljavanje, porodični odnosi, izborni postupak, obrazovanje, mediji i dr.

U izlaganju će se predstaviti i najvažniji aspekti planskih dokumenata u vezi sa rodnom ravnopravnošću: nove Strategije za rodnu ravnopravnost (2021–2030), Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije (2022–2030) i Strategije za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici (2021–2025).

O predavačici

Dr Mirjana Dokmanović je diplomu doktorata interdisciplinarnih rodnih studija stekla u Centru za rodne studije, ACIMSI Univerziteta u Novom Sadu (2007). Na Fakultetu za evropske pravno-političke studije Univerziteta EDUCONS u Novom Sadu radi kao docentkinja (2008–2013) i vanredna profesorica (2013–2016). Međunarodna je ekspertkinja za ljudska prava, ženska prava, rodnu ravnopravnost, rodne analize javnih politika i unapređenja antidiskriminacionih politika od strane međunarodnih i evropskih organizacija (UNDP, UNIFEM, UNPFA, SEESAC i dr.). Članica je Saveta i Redakcionog odbora časopisa *Temida*. Članica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije, Udruženja Tehnologija i društvo, International Association of Feminist Economics. Radi kao naučna saradnica u Institutu društvenih nauka u Beogradu. Dobitnica je Nagrade „Anđelka Milić“ SeFema (2022). Vodila obrazovni program Centra za ženske studije u Subotici (1997–2004).

Preporučena literatura:

- Бабовић, М, Петровић, М. (2021). *Индекс родне равноправности у Републици Србији 2021.* Београд: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2021-10/Indeks%20rodne%20ravno-pravnosti%20u%20RS%202021.pdf>
- Бекер, К., Б. Јањић и В. Лепојевић (2020). *Извештај о правима жена и родној равноправности у Србији за 2019. годину.* Београд: Удружење грађанки ФемПлатз. https://www.femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf
- Dokmanović, Mirjana (2011). „Rod i pravo”, u: Milojević, I., Markov, S. (ur.), *Uvod u rodne teorije.* Novi Sad: Centar za rodne studije, Univerzitet u Novom Sadu i Mediterran Publishing, 295–306.
- Dokmanović, Mirjana (2018). „Rodna ravnopravnost u Srbiji: dostignuća, prepreke i perspektive”, u: Čičkarić, L., Bošković, A. (ur.), *Ka evropskom društву: ograničenja i perspektive.* Beograd: Institut društvenih nauka, 202–225. <http://iriss.idn.org.rs/151/>
- Đurić Kuzmanović, T. M. Dokmanović i A. Pajvančić Cizelj (2020). „Ekonomski položaj žena – rodne nejednakosti i jednakе mogućnosti”, u: Varadi, T., Pajvančić, M. (ur.), *Rodna ravnopravnost: od jednakih prava do jednakih mogućnosti.* Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 187–198. <http://iriss.idn.org.rs/642/>
- Jarić, V. i Radović, N. (2010). *Rečnik rodne ravnopravnosti: 102 pojma rodne ravnopravnosti za 102 godine osvajanja ženskih ljudskih prava.* Beograd: Heinrich Böll Stiftung.
- Влада Републике Србије (2020). *Национални преглед о освајеном напредку у спровођењу Пекинске декларације и Платформе за акцију +25.* Београд. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2020-04/Nacionalni%20pregled%20Pekinska%20deklaracija%20SRB.pdf>

Jasminka Dulić
Subotica
jasdulic@gmail.com

Dimenzije patrijarhalizma

Skalu patrijarhalizma smo konstruirali na temelju izbora čestica korišćenih u nekim ranijim istraživanjima (Fine-Davis, 1989, Dulić, 2000). Na temelju korelacijske matrice od sedamnaest manifestnih varijabli, faktorskom analizom su ekstrahirane četiri latentne dimenzije patrijarhalizma kojima je objašnjeno 65% varijance.

Cilj predavanja je da predstavi rezultate istraživanja sprovedenog na jesen 2010. godine u Subotici na osnovu upitnika (500 ispitanika/ca različite dobi, obrazovanja, zanimanja, nacionalne i konfesionalne pripadnosti).

U strukturi prvog faktora prisutne su tvrdnje o profesionalnoj i intelektualnoj inferiornosti žena, njihovoj preteranoj emotivnosti i nesposobnosti za donošenje ispravnih i važnih odluka čime se opravdava isključivanje žena iz političkog i poslovнog života i tradicionalne društvene uloge spolova. Ovaj smo faktor nazvali Tradicionalne rodne uloge.

Druga latentna dimenzija sadrži osudu abortusa, seksualnih odnosa izvan braka, izvanbračne zajednice i prostitutki. Ovaj smo faktor nazvali Seksualni moral.

Treći faktor sadrži tvrdnje kojima se podržavaju vrednosti tradicionalne porodice i protivljenje legalizaciji istospolnih brakova.

Četvrti faktor sadrži tvrdnje o moralnoj inferiornosti žena, tvrdnje da se ženama ne može verovati u pogledu seksualne vernosti i tvrdnje kojima se ženama pripisuje krivnja za nasilje prema njima.

O predavačici

Dr Jasmina Dulić je diplomirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu na Odseku za sociologiju (1991), magistrirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (2009) i doktorirala na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu (2012).

Koordinatorka Centra za ženske studije u Subotici (1997–2004), tokom kojih je organizirala brojne skupove, konferencije, edukativne programe i istraživanja. Od 2004. zaposlena kao novinarka, urednica u NIU „Hrvatska riječ”, glavna i odgovorna urednica (2007–2019). Autorka je i koautorka više naučnih radova na polju sociologije i politikologije.

Preporučena literatura:

- Dulić, Jasmina (2000). *Religioznost i tradicionalne uloge među polovima u sklopu autoritarnog sindroma*. Subotica: Centar za ženske studije.
- Dulić, Jasmina (2004). *Struktura političkih orientacija kod žena i muškaraca*, u: Dulić, Jasmina, Mirjana Dokmanović (2004). *Žene i politika*. Subotica: Centar za ženske studije.
- Dulić, Jasmina (2012). *Političko-ideološke orijentacije i stranačke preferencije stanovnika Vojvodine*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Fine-Davis, Margret (1989). *Political Psychology*, vol. 10, no 2.
- Duckitt, John (2001). *A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice*. *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 33, issue 4, 41–113.

Dragana Pejović
Novi Sad
adv.dragana.pejovic@gmail.com

Predstavljanje prostitucije kao poželjne profesije u Srbiji

Prostitucija se već godinama u medijima od strane medijskih svodnika promoviše kao profesija za žene u Srbiji, iako odavanje prostituciji predstavlja prekršaj protiv javnog reda i mira.

Cilj izlaganja je da ukaže na načine i mehanizme putem kojih se prostitucija promoviše kao poželjna profesija za žene u našoj zemlji, te o objektivnoj opasnosti koju nosi ovakvo predstavljanje prostitucije po mlade žene.

Ovo se pre svega čini upotrebljom terminologije kojom se „pokušava isključiti mogućnost da je žena kupljena, uvučena, gurnuta u prostituciju ... u cilju seksualnog ili ekonomskog iskorišćavanja radi profita ili koristi drugih (a pre svega muških) osoba” (Savić 2009, 138), te će stoga posebna pažnja u izlaganju biti posvećena terminologiji koju upotrebljavaju medijski svodnici kada govore o prostituciji.

O predavačici

Dr Dragana Pejović je osnovne i master studije završila na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, a doktorske studije na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu (2020). Odbranila doktorsku disertaciju na temu „Pravni položaj žena u prostituciji u Republici Srbiji”. Radi kao advokatkinja u Novom Sadu od 2008. godine. Članica je Advokatske komore Vojvodine, saradnica ŽSI. Objavila niz naučnih i stručnih radova, kao i prikaze u vezi sa prostitucijom, posebno položajem žena u prostituciji, nasiljem nad ženama i obrazovanjem žena.

Preporučena literatura:

- Kolarec, Đurđica (2007). *Uzroci prostitucije i trgovanja ženama: rasprave u Hrvatskoj i svijetu*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata-ROSA. (dostupno na: http://www.petra-nvo.net/images/publikacije/prostitucija_CZZR_lowres.pdf).
- Pejović, Dragana (2020). Medijsko predstavljanje elitne prostitucije kao poželjne profesije za žene, u: Dinko Gruhonjić i Brankica Drašković (ur.). *Mediji i javne politike – između proklamovanog i prakse*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 169–185. (dostupno na: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2020/978-86-6065-593-8>).
- Savić, Svenka (2008). Terminologija vezana za trgovinu ženama, u: *Trgovina ljudima: priručnik za novinare*. Beograd: ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, 137–142 (dostupno na: <https://www.astra.rs/trgovina-ljudima-prirucnik-za-novinare-2009/>).

TEMATSKA OBLAST: ŽENE U UMETNOSTI

Jasna Jovićević
Subotica
jasnajovicevic@yahoo.com

Džez muzika i rod

U balkanskom kulturnom prostoru Jugoistočne Evrope (zemljama bivše Jugoslavije) prisustvo džez instrumentalistkinje se i dalje smatra neuobičajenom pojmom, jer se ova vrsta muzike uvek smatrala muškim žanrom. Džezerka je često delegitimirajuća kategorija u društvenim i simboličkim hijerarhijama, i to ne samo na Balkanu. Generalno gledano, polje dominantne džez tradicije jeste „muško polje moći”, a žene su odbačene i isključene kao „drugo”. Regionalne džez instrumentalistkinje učestvuju u složenom sistemu isključivanja, suočavajući se sa dvostrukim standardima patrijarhalne hegemonije, orodnjeno muzičkog žanra i poluperiferijalnog položaja žena u širem društveno-političkom kontekstu.

Cilj predavanja je da prezentuje rezultate empirijskog istraživanja sprovedenog tokom 2021. godine, fokusiranog na mlade džez instrumentalistkinje koje studiraju i nastupaju u različitim gradovima našeg regiona.

U drugom delu će biti predstavljena studija slučaja koju je kroz umetnički istraživački projekat autorka sprovela tokom nastupa na Beogradskom džez festivalu u oktobru 2021. godine.

O predavačici

Mrs Jasna Jovićević je saksofonistkinja i kompozitorka. Diplomirala na Muzičkoj akademiji „Franc List” u Budimpešti, na smeru džez saksofon, a magistrirala muzičku kompoziciju na York University u Torontu, Kanada. Doktorantkinja je na transdisciplinarnim studijama savremene umetnosti na Fakultetu za medije i komunikacije, Univerziteta Singidunum, Beograd. Zaposlena na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača i trenera u Subotici. Bavi se istraživačkim i umetničkim radom na polju džeza kao društvene prakse, biodrviven muzike i rodnosti improvizacije u džez muzici. Saradnica je u projektima Međunarodne mreže umetničkog istraživanja u džezu. Dobitnica je više međunarodnih nagrada za izvođenje i kompoziciju u džezu.

Preporučena literatura:

- Jovicevic, Jasna (2021). “Gender Perspectives of Instrumental Jazz Performers in Southeastern Europe”. *Musicology*, no. 30, 149–164.
- Jovicevic, Jasna (2021). “Mapping of the Performative Body in the Practice of Jazz Improvisation”, in: *Music in The body – The Body in Music: Körper an der Schnittstelle von musikalischer Praxis und Diskurs*. Göttinger Studien zur

Musikwissenschaft. Ed. Christine Hoppe and Sarah Avischag Muller. Hildesheim, Zurich, New York: Georg Olms Verlag, 255–272.

Katalin Kaič

Subotica

sombor33@yahoo.com

Subotičke pozorišne umetnice

Višejezičnost i multietničnost grada Subotice, kao i promene društvenog uređenja i pripadnost različitim državama u protoku vremena (od Austrougarske monarhije, preko Kraljevine SHS/Jugoslavije, SFRJ) obeležile su i kulturni i umetnički život. Izučavanje istorije pozorišne umetnosti u Subotici nedostatno je bez izučavanja života i doprinosa pozorišnih umetnica koje su ostavile traga.

Cilj izlaganja je da se od zaborava otrgnu subotičke pozorišne umetnice: Lujza Blah, Julija Landau, Pataki Kora Milko (Milkó Pataki Cora), Neli Kaboš, Irma Šipiš, Ilka Asić, Ibi Ferenci (Ferenczi Ibolya), Marija (Ibi) Romhanji i na taj način motivišu polaznice za dalja proučavanja znamenitih umetnica u gradu.

O predavačici

Prof. dr Katalin Kaič (Dr Káich Katalin) je prof. emeritus UNS (2012). Diplomirala na Katedri za mađarski jezik (1965) Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, magistrirala na Univerzitetu Eteleš Lorand (Eötvös Lóránd Tudományegyetem) u Budimpešti (1973), a doktorirala na Katedri za mađarski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu (1978). Redovna profesorka za predmet Kulturna istorija Mađara (1992) i za predmet Istorija mađarskog naroda (1995). Dekanica Učiteljskog fakulteta na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici (2006–2011). Objavila je 21 monografiju na sledeće teme: kulturne institucije vojvođanskih Mađara, pozoršne istorije vojvođanskih Mađara i međusobne književne i kulturne veze Mađara i Srba.

Preporučena literatura:

- Burkus, Valéria (1979). *Ibolya, Életjel*. Szabadka: Szabadkai Munkásegyetem.
- Káich, Katalin (2016). *A színész és a színjáték dicsérete*. Szabadka: Életjel Könyvek; Újvidék: Vajdasági Színházelmúzeum.
- Katalin, Kaič (2017). *U slavu glumca i scenske igre*. Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine.
- Katalin, Kaič (2019). *Ibi Romhanji / Romhányi Ibi*. Novi Sad, Novi Kneževac: Pozorišni muzej Vojvodine.
- Bokréta (1940). *A jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja*. Szabadka.
- Garai, Béla (2012). *Magyar műkedvelők az órhelyen*. Szabadka: Életjel Könyvek.
- Blaha Lujza naplója (1987). Budapest: Gondolat.

Sanja Kojić Mladenov
Novi Sad
sanjamladenov@gmail.com

Feministička avangarda u lokalnom umetničkom kontekstu

Značajan doprinos razvoju avangardne umetnosti, interdisciplinarnom pristupu u Vojvodini, povezivanju lokalne umetničke scene sa protagonistima i sa prostora Jugoslavije, njihovom zajedničkom javnom delovanju, kao i inovacijama u institucionalnom i visokoškolskom obrazovnom sistemu u Novom Sadu, omogućile su žene, među kojima su umetnice: Katalin Ladik, Bogdana Poznanović i Judita Šalgo.

Cilj predavanja je da izložbom, tekstrom i izlaganjem ukažem na postojanje angažovanih umetničkih tokova u lokalnoj sredini, koji su se odvijali paralelno sa inovativnim i radikalnim umetničkim praksama na međunarodnoj umetničkoj sceni, te da istaknem kritičku umetničku praksu umetnica sedamdesetih godina i povežem je sa savremenom.

Analiza će pratiti sledeće narativne celine: komunikacije – društvena delatnost; telo – seksualnost; priroda – religija; rat – nasilje – migracije. Cilj je afirmacija ženskog doprinosa razvoju istorijskih umetničkih praksi i ukazivanje na značaj emancipacije muzejskih institucija i šire javnosti.

O predavačici

Dr Sanja Kojić Mladenov diplomirala je istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, master i doktorske rodne studije na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu. Doktorska disertacija: *Diskursi o rodu u umetnosti: konstrukcija profesionalnog identiteta umetnica u oblasti novih medija u Vojvodini krajem 20. i početkom 21. veka* (Beograd: ProArtOrg, 2020). Muzejska savetnica u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine. Dobitnica međunarodnih i domaćih nagrada i priznanja za svoj rad. Autorka je i selektorka mnogih internacionalnih izložbi i projekata u zemlji i inostranstvu. Saradnica ŽSI.

Preporučena literatura:

- Kojić Mladenov, Sanja (2016). *Bogdana Poznanović: Contact Art*. Novi Sad: Muzej savremene umetnosti Vojvodine.
- Kojić Mladenov, Sanja (2022). *Na putu slobode. Radovi iz kolekcije Muzeja savremene umetnosti Vojvodine*, Novi Sad. Novi Sad: Muzej savremene umetnosti Vojvodine.

Nela Tonković
Subotica
nelatonkovic@gmail.com

Od žrtve do heroine: slika žene u savremenoj umetnosti

Savremena umetnost, živa umetnost našeg vremena, počiva kako na dostignućima prethodnih istorijskih pokreta tako i na njihovoj negaciji. U savremenoj umetnosti nema više velikih „stilova”, nema velikih i nedodirljivih tema – materija umetnosti je sve, od unutrašnjih pitanja same umetnosti do svakodnevnih situacija koje sa sobom donosi svakodnevica.

Cilj predavanja je upoznavanje sa različitim praksama i akterima savremene umetnosti, odnosno sa istraživačkim postupcima ugrađenim u neke od značajnih dela koja su definisala sliku žene u savremenoj umetnosti u 20. veku.

Predavanje će se baviti slikom/prikazima žene u savremenoj umetnosti, uz kratak istorijski osvrt na različite predstave uloga žene iz ugla moderne umetnosti.

Zamišljeno kao svojevrsni „album sa slikama”, predavanje će u najgrublјim hronološkim crtama pratiti razvoj prikaza žene i odabrat i kionične primere umetničkih dela u kojima se žena sagledava kao biće koje „trpi” istoriju i život, ali i kao biće koje ga oblikuje i usmerava.

O predavačici

Msr Nela Tonković je istoričarka umetnosti. Diplomirala istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (2009), masterirala na UNESKO katedri za kulturnu politiku i menadžment Univerziteta u Beogradu (2018). Zaposlena u Savremenoj galeriji Subotica. Realizovala je niz izložbenih projekata. Članica je poverenstva za dodelu Nagrade „Emerik Pavić”, uredništva časopisa za književnost i umetnost *Nova riječ*, ocjenjivačke komisije Likovnog takmičenja „Portret Danila Kiša”, koji je raspisala Fondacija za omladinsku kulturu i stvaralaštvo „Danilo Kiš“ (Subotica), upravnog odbora Muzeja savremene umetnosti Vojvodine (Novi Sad), stručnog žirija za dodelu Nagrade „Lazar Trifunović“. Urednica je knjige *Autobiografija s Belom Kondorom Bele Durancija* (Moderna galerija Likovni susret, Subotica, 2011).

Preporučena literatura:

- Reilly, M. and Nochlin, L. (eds.) (2007). *Global Feminisms: New Directions in Contemporary Art*. Brooklyn: Brooklyn Museum.
- Perry, G. (ed.) (2004). *Difference and Excess In Contemporary Art: The Visibility of Women's Practice*. Oxford: Blackwells
- Isaak, J. A. (2002). *Feminism and Contemporary Art. The Revolutionary Power of Women's Laughter*. E-library: Taylor & Francis.

TEMATSKA OBLAST: ŽENE U NAUCI

Margareta Bašaragin
Subotica
margareta.basaragin@gmail.com

Znamenite Subotičanke

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (ŽSI) neguje dugoročno osmišljene projekte: *Životne priče žena* (koordinatorka Svenka Savić) i *Znamenite žene*. Od 2020. godine Podružnica u Subotici realizuje pojedinačne projekte u vezi sa znamenitim ženama Subotice (Bašaragin 2020, 2021a, 2021b).

Cilj predavanja je da afirmiše tri znamenite Subotičanke – naučnice iz oblasti prirodnih i medicinskih nauka i da njihove životne priče učini dostupnim javnosti.

Dr Margita Hercl (Herczl Margit) (Subotica, 1900. – Banja Luka, 1942), lekarka, aktivistkinja ženskog pokreta, antifašistkinja, učesnica NOB-a.

Dr Jolanda Hojman (Heumann Jolán) (Subotica, 22. mart 1901. – Zagreb, 4. avgust 1978), hemičarka, univerzitetska profesorka, istraživačica i naučna radnica.

Dr Vera Zdravković (rođ. Schreiber) (Subotica, 19. decembar 1939), hemičarka, prof. emeritus, akademска potpredsednica koledža.

Namera je da na ovim primerima pokažemo kako znanje o znamenitim ženama, u ovom slučaju Subotičankama, treba da postane deo kolektivnog znanja nas savremenika i savremenica danas. Time doprinosimo kulturi sećanja na znamenite žene i njihove doprinose naučnom, obrazovnom i društvenom životu.

U širem kontekstu, predavanje ima za cilj da promoviše interkulturni dijalog u višejezičnom, višekulturalnom, višenacionalnom i multikonfesionalnom gradu Subotici.

Dajemo preporuke za afirmisanje znamenitih Subotičanki: 1. javnim predavanjima, tribinama i promocijama; 2. istraživanjem i dokumentovanjem njihovih životnih priča; 3. uvođenjem teme Znamenite Subotičanke u programe Ženskih studija i 4. trajnim obeležjima (spomen-ploče ili nazivi ulica).

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2020). *Znamenite Jevrejke Subotice*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Bašaragin, Margareta (ur.) (2021a). *Znamenite Jevrejke Subotice: Sonja Licht – životna priča*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Bašaragin, Margareta (2021b). *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Bašaragin, Margareta, Gajić, Draga (2020). „Dr Margita Hercl – antifašistkinja i lekarka“, u: Stevanović, Lada, Mladena Prelić i Miroslava Lukić Krsta-

nović (ur.) (2020). *Naučnice u društvu*. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu. Beograd: Etnografski institut SANU, 361–371.

- Belić, Uglješa (2018). *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturnalnost*. Novi Sad: Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU.
- Stevanović, Lada, Mladena Prelić i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020). *Naučnice u društvu*. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu. Beograd: Etnografski institut SANU.

Maja Korać

London, Beograd

maja.korac57@gmail.com

Refleksije o povezanosti akademskog istraživanja i životnog iskustva

Oblasti akademskog istraživanja kojima sam se bavila u proteklih tridesetak godina su blisko povezane sa mojim životnim iskustvom. Budući da sam izgradila svoju akademsku karijeru kao *a feminist scholar*, te sam tako u svom istraživanju primenjivala rodno osetljive metodologije, svi moji radovi u sebi imaju komponentu ličnog iskustva i životne priče, koje sam razmatrala u odnosu na pitanja koja sam istraživala.

Od početka devedesetih godina prošlog veka pa do danas bavila sam se pitanjima: nasilnog raspada zemlje iz koje potičem, feminističkog antiratnog aktivizma, rodnih oblika ratnog nasilja, prisilnog izmeštanja, smeštanja, gnježđenja i rekonstruisanja osećanja 'doma'.

Svi ovi društveni procesi izazvani su istorijskim, političkim i društvenim događajima koji su duboko povezani sa ličnim iskustvom bola. Moje refleksije o ovom tridesetogodišnjem procesu profesionalnog i ličnog rada na poimanju, prihvatanju, razumevanju i pokušaju akademske prezentacije tog puta su, pre svega, u vezi sa pokušajem artikulacije moje borbe da pronesem 'svoj glas' kao naučnica koja se bavi društvenim naukama. Takođe, i kao jedinke koja živi izvan mesta u kome je rođena, odrasla i socijalizovana, i u kome je počela da gradi svoj život i svoju akademsku karijeru (moja prva knjiga objavljena je na srpskohrvatskom, kako se tada zvao jezik kojim govorim i na kome sam obrazovana, 1991. godine, kada sam još uvek živela i radila na Beogradskom univerzitetu).

U ovim refleksijama ču se osloniti na neke od dobro poznatih debata o onome što se u engleskom jeziku zove *positionality in research*, kao i *situatedness of knowledge*.

O predavačici

Dr Maja Korać je po osnovnom obrazovanju sociološkinja. Profesionalnu karijeru je počela u Beogradu, nastavila u Kanadi i završila u Londonu. Osnovna teorijska orientacija je u interdisciplinarnom polju migracija i rodnih studija, u kojem je istraživala u nekoliko zemalja sveta (Srbija, Kanada, Italija, Holandija, Velika Britanija) i razvijala metod u okviru šireg polja metoda životnih priča, o čemu će govoriti u ovom razgovoru.

Sara Savić

Novi Sad

sara@niv.ns.ac.rs

Rod i jedno zdravlje

Jedno zdravlje (JZ, eng. *One Health OH*) bavi se zdravljem ljudi, životinja, biljaka, ekosistema i planete uopšte. Ponekad se u istraživanjima ispituju zdravstvene posledice koje se odnose na pol, ali uticaj roda u vezi sa ulogom i položajem žene u društvu gotovo nikada.

Cilj predavanja je da ukaže na neophodnost da se pitanja roda integrišu u okvire JZ, jer im se, nažalost, veoma retko posvećuje pažnja.

Rodna perspektiva je do sada u najvećoj meri sagledana tokom pandemije virusa COVID-19 i to je bilo veoma interesantno, ali analiza dobijenih podataka nije donela nikakve promene. U slučaju zoonoza često se posmatra racio obolenja mužjaka i ženki, bez dubljih analiza, samo statistički podaci. U okviru pristupa Jednog zdravlja možemo obuhvatiti sve navedene komponente.

O predavačici

Dr Sara Savić je diplomirala i magistrirala na Fakultetu veterinarske medicine Univerziteta u Beogradu, a doktorirala na Poljoprivrednom fakultetu na Departmanu za veterinarsku medicinu Univerziteta u Novom Sadu, u naučnoj oblasti biotehničke nauke, veterinarstvo. Uža stručna oblast je mikrobiologija i zarazne bolesti. Završila je Evropske ženske studije (2004), predavačića na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu, kurs Ekofeminizam (na master programu). Članica je Evropske mreže za Ekozdravlje i Jedno zdravlje (eng. *Network for Ecohealth and One Health*) <https://www.ecohealthinternational.org/regional-chapters/europe/>, u okviru koje je članica Radne grupe pod nazivom: Ugrađivanje rodne dimenzije u Jedno Zdravlje i Ekozdravlje (*Incorporating a Gender Dimension into One Health and Ecohealth*). Naučna savetnica u Naučnom institutu za veterinarstvo „Novi Sad“.

Preporučena literatura:

- Garnier, J, Savic, S. Boriani, E. et al. (2020). „Helping to heal nature and ourselves through human-rights-based and gender-responsive One Health“. *One Health Outlook* 2, 22. <https://doi.org/10.1186/s42522-020-00029-0>
- Garnier, Julie, Sara Savic, Natalia Cedić, Paola Barato, Elena Boriani, Brigitte Bagnol and Richard Anthony Kock (2022). „Mainstreaming Gender-Responsive One Health: Now Is the Time”, *Frontiers in Public Health*, vol. 10, 1–5.
- Savić, Sara (2020). „Položaj naučnica u veterinarskoj medicini u Republici Srbiji, u: *Naučna konferencija Naučnice u društvu, Beograd*, 11–13. februar 2020. Beograd, Etnografski institut SANU, 90–93.

Svenka Savić

Novi Sad

svenka@sbb.rs

Naučnice iz Srbije u svetu

Postoji značajna i relevantna literatura o naučnicama *u Srbiji*, koju su pisale (ne) feministički orijentisane autorke tokom poslednje tri decenije kod nas. Podaci pokazuju značajan stepen diskriminacije u odnosu na naučnike po nekoliko osnova: u procesu profesionalnog napredovanja, u oblicima nasilja ili uzinemiravanja (mobinga) na poslu i planiranja porodice.

Za naučnice iz Srbije koje su ostvarile profesionalnu karijeru *u svetu* postoje drugačiji podaci: povezanost sa Srbijom, oblici patriotizma i specifičnost nekih profesionalnih usmerenja.

Tokom poslednje tri decenije u Udruženju „Ženske studije i istraživanja“ objavile smo veliki broj podataka o naučnicama u Srbiji, ali i nove podatke o naučnicama iz Srbije u svetu danas, pre svega u društvenim i humanističkim naukama.

Cilj predavanja je da polaznicama ponudimo sumu raspoloživih podataka o naučnicama **ovde** i **tamo**, kako bi same nastavile ili kreirale nova istraživanja, shodno ličnoj preferenciji.

Detaljnije objašnjavamo metod životne priče i poređimo ga (ukratko) sa metodom drugih autorki ponuđenim u dosadašnjoj literaturi da pokažemo međusobnu zavisnost između metoda i interpretacije podataka. Diskutovaćemo i o terminologiji (dijaspora i sl.).

O predavačici

Dr Svenka Savić je prof. emeritus Univerziteta u Novom Sadu (od 2010. godine). Diplomirala 1964. i magistrirala 1969. na Filozofskom fakultetu (Odsek za južnoslovenske jezike) Univerziteta u Novom Sadu. Doktorirala 1977. na Filozofskom

fakultetu (Odeljenje za psihologiju) Univerziteta u Beogradu. Redovna profesorka Univerziteta u Novom Sadu u užoj naučnoj oblasti Psiholingvistika od 1988. godine. Uvela nove interdisciplinarne predmete (Analiza diskursa, Psiholingvistika, Rod i jezik, Feministička teologija, Romologija i dr.). Školsku 1979/80. provela je na Odseku za psihologiju Univerziteta u Kaliforniji, Berkli (kod profesora Dana Slobina) na osnovu Fulbrajtove stipendije. Rukovodila je dugogodišnjim projektom *Psiholingvička istraživanja* na Filozofskom fakultetu UNS, na kojem je formiran Novosadski korpus razgovornog (srpskog) jezika. Koordinatorka Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ (od 1998). Dobitnica brojnih nagrada i priznanja. Autorka i koautorka trideset knjiga iz oblasti jezika, emancipacije i ravnopravnosti žena na jugoslovenskom prostoru i iz oblasti igre i baleta.

Preporučena literatura:

- Milošević Đurđević, Nada (ur.) (2021). *Život i stvaralaštvo žena članova SANU*. T. 1. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Petrović, Aleksandar i Andrijana Vasiljević (2020). *Kratak pregled izumiteljki u Srbiji XX veka*. Beograd: Zavod za intelektualnu svojinu Republike Srbije.
- Savić, Svenka (2008). *Žene u akademijama*. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti (javno predavanje, 10. 12. 2008).
- Savić, Svenka (ur.) (2015). *Profesorke Univerziteta u Novom Sadu: životne priče*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.

TEMATSKA OBLAST: MIROVNO DELOVANJE ŽENA

Margareta Bašaragin

Subotica

margareta.basaragi@gmail.com

Antifašistkinje Subotice nekada

Mirovno i antifašističko delovanje Subotičanki možemo istraživati paralelno sa naporima ženskog pokreta za dostizanje punih političkih, radnih i drugih prava žena kao ravnopravnih članica sa muškarcima u društvu.

U knjizi *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke* odabrala sam ukupno dvanaest životnih priča subotičkih antifašistkinja, od kojih su deset preživele ratna stradanja i u miru, nakon 1945. godine, nastavile svoj antifašistički i feministički rad:

Lili Bek Krmpotić (Lili Beck Krmpotic), Magda Bošan Simin (Magda Boschan Simin), Klara Buljovčić Lendvai, Ruža Čizme(i)k Dudašev, Eta (Etela) Hedrich Kizur (Etela Hedrich Kizur), Anka Kmezić Dubajić, Draginja Lendvai, Sofija Malušev Spa-

hić, Bosiljka Bosa Miličević, Ida Sabo (Szabó Ida), Edita Špicer Hajzler (Edita Spitzer Heisler) i Laura Lola Vol Vinkler (Laura Lola Wohl Winckler).

Pilot-istraživanje u višejezičnom, višekulturalnom i višekonfesionalnom gradu Subotici pokazalo je da postoje rasuti podaci u raznim arhivima i bogata memoarska građa koju treba ponovo vrednovati danas, sa vremenske dinstante od gotovo jednog veka. Tako stvaramo žensku istoriju, istoriju razvoja feminizma i ženskog pokreta kod nas. Bez kontinuiteta sa prošlošću zamućena je vizija budućnosti.

Čuvamo sećanja na antifašistkinje Subotice nizom aktivnosti: obeležavanjem godišnjica stradanja, organizovanjem radionica, predavanjima, saradnjom sa medijima, zalaganjima za obnovu spomenika i spomen-ploča posvećenih antifašistkinjama u gradu.

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2020). *Znamenite Jevrejke Subotice*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Bašaragin, Margareta (ur.) (2021). *Znamenite Jevrejke Subotice: Sonja Licht – životna priča*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Bašaragin, Margareta (2021). *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Belić, Uglješa (2018). *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturnalnost*. Novi Sad: Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU.
- Božinović, Neda (1996). *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Beograd: Devedeset četvrta i Žene u crnom.
- Simin Bošan, Magda, Simin, Nevena (2009). *Zašto su čutale? Majka i čerka o istom ratu*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.
- Stojaković, Gordana (2012). *Rodna perspektiva u novinama Antifašističkog fronta žena (1945–1953)*. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova.

Staša Zajović

Beograd

zeneucrnombegrad@gmail.com

Žene u crnom: ženska mirovna politika

Cilj interaktivnog predavanja je da se polaznice upoznaju sa osnovnim principima i odlikama ženskog mirovnog pokreta. To obuhvata analizu i kritiku rata sa stanovišta roda; potom predstavljanje tendencija/struja ženskog mirovnog pokreta – feminističko-antimilitarištiku i majčinsku/maternalističku struju; neke od ključnih problema mirovnih sporazuma sa feminističko/antimilitarištikog stanovišta, itd.

Kroz projekciju dokumentarnih filmova: *Greenham Common* (2016, obrađa ŽUC, Beograd) o istorijatu i akcijama feminističko-antimilitarističkog pokreta Greenham Common-a; *Trešnjevac – otpor žena prisilnoj mobilizaciji* (1992, DW, titl ŽUC, Beograd) o pobuni žena u selu Trešnjevac/Severna Bačka i *Uvek neposlušne* (2017, Vice, Beograd) o Ženama u crnom i razgovor o suočavanju sa prošlošću, feminističkim/antimilitarističkim/antifašističkim aktivnostima ŽUC-a polaznice se osnažuju i aktiviraju.

O predavačici

Staša Zajović je diplomirala na Katedri za romanistiku na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu (1977). Jedna od osnivačica feminističko-pacifističke grupe *Žene u crnom* (ŽUC) 1991. Organizatorka i učesnica brojnih antimilitarističkih, mirovnih, feminističkih manifestacija, kampanja, mreža, koalicija, konferencija, skupova, seminara. Pokretačica i koordinatorka edukativnih programa usmerenih na mir, pomirenje, solidarnost, feministički pristup pravdi. (Ko)autorka i/ili urednica knjiga, eseja, članaka u domaćim i međunarodnim časopisima i publikacijama, zatim feminističkog kalendara i Ženske mirovne agende za svaku godinu od osnivanja do danas (1991–2022). Bavi se prevodenjem sa španskog jezika. Dobitnica je više nagrada i priznanja za svoj antiratni i mirovni angažman: Milenijumska nagrada za mir (2001), Počasna građanka Tutina/Sandžak (2004), Počasna građanka Granade (2004) i druga priznanja za ljudska prava i mir. Nominovana ‘1000 žena za Nobelovu nagradu za mir’ (2005), Za ličnost godine lista *Danas* (2005, 2007).

Preporučena literatura:

- Zajović, Staša (ur.) (1993–2007). *Žene za mir*. Beograd: Žene u crnom.
- Zajović, Staša (2006). *Uvek neposlušne*. Beograd: Žene u crnom.
- Zajović, Staša (2007). *Tranziciona pravda – feministički pristup*. Beograd: Žene u crnom.
- Zajović, Staša (2021). *Pamtimo antiratni otpor – Vera Vebel Tatić i Centar za antiratnu akciju Ada*. Beograd: Žene u crnom.
- Neda Božinović: *od partizanke do antimilitaristkinje* (2016). Beograd: Žene u crnom. <https://www.youtube.com/watch?v=6sMbcVWL09c>
- Neda Božinović: *kontinuitet borbe za mir i ženska prava* (2016). Beograd: Žene u crnom. https://www.youtube.com/watch?v=xFi_am86EB4

3.1.2.2. Izlaganja polaznica

Iz biografskih podataka polaznica saznajemo da se neke od njih već duže vreme bave istraživačkim radom ili temama vezanim za žene, pa smo otvorile mogućnost

da one svima saopšte svoja interesovanja i podele ih sa drugima, bez obzira da li su imale nameru da okončaju studije završnim radom i dobiju sertifikat.

Dijana Borenović⁴⁴: „Kolo srpskih sestara: žensko udruživanje, prava, položaj i obrazovanje žena, feminism” (4. 6. 2022).

Sažetak: Autorka u izlaganju predstavlja osnivanje Kola srpskih sestara u Subotici, njihove najvažnije aktivnosti i najznačajnije članice. Akcenat je na saradnji sa ostalim ženskim društvima u Subotici, njihovom uticaju na obrazovanje devojaka (stipendije, podizanje internata i osnivanje ženskih škola) i na brojnim dobrotvornim akcijama Kola.

Svetlana Boral: „O patrijarhalnim običajima i položaju žena u srpskim zajednicama u Ugarskoj u XVIII veku” (11. 6. 2022).

Sažetak: Izlaganje tematizuje identitet srpske porodice u XVIII veku u Ugarskoj, pitanje rodne ravnopravnosti, patrijarhalno nasleđe i običaje, svadbu i tradiciju, ali i izazove srpske porodice.

Lamija Subašić: „Doprinos rodno odgovornim politikama – institucionalno osnaživanje visokog školstva u Bosni i Hercegovini” (18. 6. 2022).

Sažetak: Izлагаčica je predstavila aktuelni projekat *Uvođenje rodno osviještenih politika u visoko obrazovanje* (University and Gender Mainstreaming, UNIGEM, 2022), koji sprovodi Fondacija TPO, Sarajevo, BiH sa devetnaest univerzitetskih centara iz regiona (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Srbija).

Milena Žikić: „Žena u ratu (1912–1918): između tradicije i humanosti” (30. 6. 2022).

Sažetak: U izlaganju se ističe doprinos žena u ratovima (1912–1918) na području Srbije kao borkinja i bolničarki, uz biografije pojedinačnih žena.

Kristina Majcen: „Opus Fride Kahlo u kontekstu marksističko-feminističke teorije” (30. 6. 2022).

Sažetak: Izlaganje predstavlja rezultate istraživanja pri izradi istoimenog diplomskog rada (Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest umjetnosti, 2021). Analiza obuhvata devet slika Fride Kalo (Fride Kahlo) u kontekstu političko-ekonomskih prilika u postrevolucionarnom Meksiku uz primenu marksističko-feminističke teorije.

Ova izlaganja su pomogla polaznicama da osmisle svoj javni nastup, uživo ili putem Zum aplikacije, i da ga prilagode svojoj ciljnoj grupi.

Da bi stekle uslov za pisanje završnog rada uz pomoć mentorke, potrebno je da polaznice prisustvuju najmanje polovini predavanja (uživo ili putem Zum aplikacije).

Podaci su dati u Tabeli 3.

⁴⁴ Polaznica je morala da prekine pohađanje programa zbog obaveza, ali se prijavila za nadredni ciklus Ženskih studija.

Tabela 11. Lista prisustva „Ženske studije posle 25 godina“ (21. 5. 2022. – 9. 7. 2022)

Br.	PREZIME	IME	21. 05.	04. 06.	11. 06.	18. 06.	25. 06.	30. 06.	02. 07.	09. 07.
1.	Boral	Svetlana	-	+	+	+	+	+	+	-
2.	Besedeš Nagy	Andrea	+	+	+	+	-	+	+	+
3.	Borenović	Dijana	+	+	-	-	-	-	-	-
4.	Der	Maria	+	-	-	-	-	-	-	-
5.	Čegar Kiš	Tatjana	+	+	+	+	+	+	+	+
6.	Ćendić	Teodora			+	+	-	+	+	+
7.	Ćupurdija	Dragana	+	-	-	-	-	-	-	-
8.	Elek	Bosiljka	+	-	-	-	-	-	-	-
9.	Majcen	Kristina	+	+	+	-	+	+	-	+
10.	Mesaroš	Aniko	+	+	+	+	+	-	+	-
11.	Miljković	Kristina	+	-	+	+	+	+	+	+
12.	Pantelić	Maja	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	Rakočević Cvijanov	Maja	+	+	+	+	+	-	-	+
14.	Simeunović	Sanela	+	+	+	+	-	-	-	+
15.	Subašić	Lamija	+	+	+	+	+		+	+
16.	Šibalić	Milena		-	-	-	-	+	-	-
17.	Tica	Gordana	+	+	+	-	-	-	-	-
18.	Vujčić	Iva	+	+	-	-	-	-	-	-
19.	Yishuang	Gao	+	-	-	-	+	-	-	-
20.	Amiti	Arietta		+	+	+	-	-	-	+
21.	Zećirović	Radmila			+	+	+	-	-	+
22.	Žikić	Milena			+	-	+	+	-	+

3.1.2.3. Završni radovi polaznica

Teme završnih radova (individualni rad ili rad u timu) polaznice definišu uz pomoć mentorke.

Zadatak mentorke je da usmerava tok rada, uz zahteve koji su dati u uputstvima u Ženskim studijama. Fokus u mentorskom radu bio je na pisanju prikaza kao akademskog oblika diskursa. Svi radovi se čuvaju u arhivi Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Novom Sadu i u Podružnici u Subotici.

U Tabeli 4. dajemo podatke o završnim radovima polaznica.

Tabela 12. Podaci o završnim radovima polaznica

Tematska celina	Tema	Mentorka
Rodna ravnopravnost	Arietta Amiti Savić, Svenka (prir.) (2016). <i>Kako je muški rod od devica? Visokoobrazovana romska ženska elita u Vojvodini</i> . Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacija. Prikaz	M. Bašaragin
Rodna ravnopravnost	Andrea Besedeš Nagy „Zapažanja nastavnice osnovne škole o romskim učenicima u jednoj subotičkoj školi“	M. Bašaragin
Rodna ravnopravnost	Svetlana Boral „Venclović i pohvala ženi u srpskom besedništvu prve polovine 18. veka“	M. Bašaragin
Rodna ravnopravnost	Teodora Ćendić „Književno delo Isidore Sekulić u tumačenju Iskre Vuksanović, motiv usamljenosti i slika neudate žene u <i>Saputnicima i Pismima iz Norveške</i> “	S. Savić
Rodna ravnopravnost	Tatjana Čegar Kiš Miković, Milovan (2020). <i>Idemo li večeras u kazalište?</i> Subotica: Matica hrvatska. Prikaz	S. Savić
Rodna ravnopravnost	Kristina Majcen Bašaragin, Margareta (2020). <i>Znamenite Jevrejke Subotice</i> . Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacija. Prikaz	M. Bašaragin

Rodna ravnopravnost	Aniko Mesaroš Savić, Svenka i Veronika Mitro (ur.) (2006). <i>Vajdasági Magyar nők élettörténetei</i> . Novi Sad: Futura publikacija i Ženske studije i istraživanja. Prikaz	M. Bašaragin
Rodna ravnopravnost	Kristina Miljković Erotološko čitanje Sofkinog lika i onog njenog u delu <i>Nečista krv</i> Bore Stankovića	M. Bašaragin S. Savić
Žene u umetnosti	Maja Rakočević Cvijanov Prilog metodu životne priče	S. Savić
Rodna ravnopravnost	Sanela Simeunović Savić, S. (ur.) (2007). <i>Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919–1955)</i> . Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. Prikaz	M. Bašaragin
Rodna ravnopravnost	Lamija Subašić Bašaragin, M. (ur.) (2021). <i>Starost i rod u vremenu i prostoru: Šta starije žene (ne) mogu u Srbiji danas?</i> Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. Prikaz	M. Bašaragin
Rodna ravnopravnost	Milena Žikić Mršević, Zorica i Svetlana Janković (2021). <i>Inkluzivna bezbednost</i> . Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, Prikaz	S. Savić
Rodna ravnopravnost	Radmila Zećirović Ženska romska mreža u Srbiji	S. Savić

Sažeci radova polaznica

Andrea Besedeš Nagy u radu iznosi zapažanja na osnovu neposrednog iskustva o mogućnostima učenika i učenica Roma i Romkinja, sa posebnim naglaskom na učenice. Sistemsko zapostavljanje Roma i Romkinja je izuzetno uočljivo, ali krivica nije samo do te dece ili njihovih roditelja, niti do obrazovnih ustanova, ni socijalnih centara. Ustanove i sistem podrške (koji postoje samo na papiru) ne mogu promeniti običaje, tradiciju, diskriminaciju i predrasude. Ako želimo nešto da promenimo, svi činioci međusobno moraju da sarađuju i pomažu jedni drugima. Ovaj proces je dugotrajan i zahteva stalnu kontrolu, stvarnu, a ne birokratsku. Zapažanja mogu da pomognu svim akterima/kama koji/e na taj način mogu da sagledaju situaciju i sa aspekta stvarnog života.

Svetlana Boral za temu rada ima viđenje žene, njenog položaja u društvu, kao i poimanje ženske stvarnosti u prvoj polovini XVIII veka kroz vizuru Gavrila Stefa-

novića Venclovića, čuvenog besednika i jeromonaha iz Sentandreje. U svojim propovedima, koje od četvrte decenije zapisuje na srpskom narodnom jeziku, Venclović skreće pažnju na neke od društvenih problema koji su bili prisutni u srpskim zajednicama u Ugarskoj.

S. Boral koristi interdisciplinarni pristup i komparativnu metodu pri proučavanju ove problematike da bi u širem kontekstu predstavila međusobne odnose u kolektivu i porodici, položaj žene i žensko pitanje uopšte. Period ranog XVIII veka obeležila je patrijarhalna paradigma preneta iz starih krajeva, a pod uticajem kulture novog veka dolazi do emancipacije žene i novih tendencija u razvoju privatnosti.

Cilj rada je da autorka prikaže Gavrila Stefanovića Venclovića kao anahronu pojavu svog vremena, svestranog propovednika sa sofisticiranim osećajem za društvenu nejednakost i rodnu neravnopravnost. Kao hroničar jednog doba – iako inspiraciju nalazi u propovedima kasnoantičke hrišćanske omilitike – Venclović preuzima moralizatorsku i prosvetiteljsku ulogu. Njegove kritike upućene društvu, koje se odnose na položaj žene tokom ranog XVIII veka, predstavljaju početak borbe za pravnu i rodnu ravnopravnost, jedinstvene kako za ovaj period tako i podneblje.

Teodora Ćendić analizira studiju Iskre Vuksanović „Treći rod i stare životinje u *Pismima iz Norveške* Isidore Sekulić”, u kojoj je prikazana tema neudate žene i trećeg roda u delu naše čuvene književnice Isidore Sekulić. Kako bi istakla način oslikavanja sveta iz perspektive junakinje koja teži da utvrdi svoju žensku individualnost, radu priključuje i fragmente iz dela *Saputnici*. Motiv usamljenosti se u *Saputnicima* otkriva i kao čežnja žene da izade iz zadatih okvira, ali je povezan i sa ispoljavanjem osećanja zaptivenim u unutrašnjosti bića usamljene žene. U prvom delu rada autorka ukazuje na značaj Isidore Sekulić u književnosti moderne, kao i na posebna obeležja *Saputnika*, koja se mogu iščitavati u kontekstu ženskih studija. U drugom delu rada temu proširuje na sliku neudate žene koja se uverljivo prikazuje u delu *Pisma iz Norveške*, a o čemu je Iskra Vuksanović pisala u svojoj studiji.

Kristina Miljković tematizuje lik Sofke u *Nečistoj krvi*. Sofka je jedan od najoriginalnijih ženskih likova u srpskoj književnosti kome je Bora Stanković udahnuo život. Zahvaljujući motivu erotskog,

pisac nas uvodi u unutrašnji svet junakinje, što nam omogućava da nazremo njena duševna previranja i uvdajanja.

Cilj rada je da se pažnja usmeri na razvoj erotskog kod glavne junakinje, kao i na društvene stege i norme koje su nastojale da ovo osećanje uguše. Autorka koristi psihanalitički metod, kao i pristup iz ugla ženskih studija. Polazna tačka za interpretaciju jesu tumačenja Žorža Bataja i Sigmunda Frojda koji su se takođe bavili fenomenom erotizma.

Rezultati pokazuju evoluciju Sofkinog lika u delu Bore Stankovića, kao i njena udvajanja kroz prizmu erotskog. Na Sofkin ‘pad’ (kroz različite doživljaje erotskog) umnogome je uticalo patrijarhalno okruženje u kome je živila.

Maja Rakočević Cvijanov u uvodu predstavlja poreklo, ime, životnu pozadinu u kojoj se vide elementi autorkinog specifičnog razvoja kao vizuelne umetnice, koja kroz autentično svedočenje o sopstvenom životu stvara ličnu priču. Svakodnevni život kroz ženske rodne uloge očitava se u njenoj umetnosti, iskazanoj u različitim medijima, od skulpture, delegiranog performansa, instalacije, do videa i objekata savremenog umetničkog izraza.

Cilj rada je isticanje dugogodišnjih zalaganja i aktivnosti usmerenih ka stvaranju vizuelnih formi koje treba da podižu svest o veoma snažnom uticaju društva na formiranje ličnosti pojedinca. Ovakvom osvešćivanju doprinosi feminizam koji podcrtava jedinstvenost svakog bića, kao neponovljive jedinke, upućujući nas na razmišljanje šta je to što je autentično naše, a šta je nasleđeno, ugrađeno, nametnuto. Širi cilj je da podstakne na veći stepen bavljenja sopstvenim izborima i zauzimanje za ličnu životnu priču, kao i isticanje ženske borbe u društvu patrijarhalnog diskursa.

Metod pisanja rada je hronološki, sa osvrtom na ličnu životnu priču, gde autorka prati svoj lični biografski razvoj kao umetnice od detinjstva do današnjih dana, kada ima 47 godina. Obuhvata školovanje, profesionalni rad, grupne i samostalne izložbe, nagrade, otkupe i kolekcije i druge relevantne podatke o sopstvenom umetničkom životnom putu. Opisuje i pojedinačne umetničke radove značajne za razumevanje konteksta sopstvene životne priče.

Rezultati su lični primer borbe sa sopstvenim interesovanjima, izrazom, životnim stilom, vidljivošću. Rezultati se, takođe, ogledaju i u predstavljanju pojedinačnih radova, zatim specifične biografije i postignutih uspeha kroz školovanje i angažovanje u svetu umetnosti i kulture. U rezultatima se pokreće pitanje vremena kao resursa, nevidljivog i neplaćenog rada kod kuće, sindroma sagorevanja na poslu, ispunjenog života, odgovornosti, ženskog zdravlja i menopauze.

U zaključku autorka ističe strategije navedene umetničke prakse, dugogodišnje zalaganje i aktivnost usmerenu prema stvaranju vizuelnih formi koje treba da podižu svest o veoma snažnom uticaju društva na formiranje ličnosti pojedinke – koja kada se osvesti – treba da dovede do autentičnog izraza. Takav izraz postaje pronalazak, gde telo postaje mesto preplitanja uticaja društva, politike, ekonomije, u kome se vodi stalna borba i potraga za svojom jedinstvenom suštinom. Rezultat takve borbe je ispunjeniji i celovitiji život, i bolje i zdravije društvo, pogotovo ako za svoj motiv ima odgovornost.

Radmila Zečirović u radu iznosi manje poznat podatak da u Srbiji postoji Rom-ska mreža, koju grade Romkinje iz različitih gradova u Republici Srbiji, sa ciljem da se položaj žena u romskoj zajednici promeni nabolje, i to različitim aspektima

delovanja i rada, a posebno u domenu obrazovanja. Autorka u radu saopštava svoje zadatke kao koordinatorke za romska pitanja u Gradu Novom Sadu, kao i rezultate aktivnosti i zalaganja.

Kratke biografije polaznica

Andrea Besedeš Nagy je diplomirala informatiku na Univerzitetu Singidunum i na master studijama je informacione tehnologije na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Zaposlena je u osnovnoj školi kao nastavnica informatike.

Msr Svetlana Boral diplomirala je istoriju umetnosti i masterirala srpski jezik i književnost na ELTE Univerzitetu u Budimpešti (Mađarska), gde trenutno pohađa doktorske studije književnosti i kulture. Zaposlena je kao kustoskinja (stručna arhivistkinja) u Srpskom crkvenom muzeju u Sentandreji.

Teodora Ćendić studira Srpsku književnost i jezik sa komparatistikom na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Bavi se pisanjem književnokritičkih ogleda i eseja. Članica je radionice „Mladi pozorišni eksperti”, pod okriljem Narodnog pozorišta u Beogradu. Pesnički prvenac *Svemir u tebi* objavila je 2013. godine.

Mr Tatjana Čegar Kiš diplomirala je i magistrirala iz didaktičko-metodičkih nauka u oblasti metodike nastave srpskog jezika i književnosti na Pedagoškom fakultetu u Somboru, UNS. Zaposlena je u Narodnom pozorištu (Narodnom kazalištu / Népszínház) u Subotici kao producentkinja marketinga, a radila je i kao novinarka, voditeljka i urednica za kulturu Regionalnog televizijskog centra u Subotici.

Mr Kristina Majcen diplomirala je Hungarologiju i povijest umetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mariboru, Slovenija, a magistrirala Povijest umjetnosti: konzervatorstvo, muzeologija, galeristika na Sveučilištu u Zadru, Hrvatska.

Msr Aniko Mesaroš (Mészáros Anikó) diplomirala je i masterirala Hungarologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Zaposlena je u Narodnom pozorištu (Narodnom kazalištu / Népszínház) u Subotici, Drama na mađarskom jeziku kao producentkinja marketinga.

Kristina Miljković diplomirala je Srpsku književnost i jezik sa komparatistikom na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Studira Francuski jezik, književnost i kulturu na istom fakultetu.

Mr Maja Rakočević Cvijanov diplomirala je i magistrirala vajarstvo na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu (2004), gde je na doktorskim studijama. Zaposlena je u Međuopštinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture Subotica kao vajarka – konzervatorka. Predaje vajanje likovnim tehničarima/kama u srednjoj Politehničkoj školi u Subotici. Članica je Udruženja likovnih umetnika Srbije (ULUS). Od 2000. izlaže na brojnim grupnim i samostalnim izložbama u zemlji i inostranstvu.

Autorka je pet javnih spomenika na teritoriji Subotice. Dobitnica brojnih nagrada i priznanja za svoj rad.

Sanela Simeunović je diplomirala sociologiju na Odseku za sociologiju, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, gde završava master studije Socijalni rad. Zaposlena je na TV Subotica kao novinarka i voditeljka.

Lamija Subašić diplomirala je studije Književnosti naroda BiH i b/h/s jezika na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i studije Engleskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu UNSA-e. Pohađa master studije iz Diplomatije na Fakultetu političkih nauka UNSA-e i master studije iz Lingvistike na Filozofskom fakultetu UNSA-e. Zaposlena je u TPO fondaciji Sarajevo, BIH kao koordinatorka projekta UNIGEM.

Doc. dr Milena Žikić je diplomirala i doktorirala na Departmanu za istoriju Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Nišu. Docentkinja je i šefica Katedre za opšteobrazovne predmete na Farmaceutskom fakultetu, Novi Sad. Radi i kao personalna asistentkinja i saradnica dekana za kontinuiranu edukaciju. Članica je Istorische sekcije Srpskog lekarskog društva u Beogradu i Saveta za izdavačku delatnost Zavoda za ravnopravnost polova u Novom Sadu (2022-2023). Dobitnica brojnih nagrada i priznanja za svoj naučni rad.

Radmila Zećirović studira na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu, Univerzitet u Novom Sadu. Zaposlena je kao koordinatorka za romska pitanja za Grad Novi Sad pri Gradskoj upravi za socijalnu i dečju zaštitu Grada Novog Sada. Koordinatorka je Romske ženske mreže Republike Srbije.

Za urađen završni rad (uz pomoć mentorke) i dovoljan broj prisustva predavanjima polaznica dobija sertifikat. Dodela sertifikata podrazumeva kratko predstavljanje sadržaja završnog rada (u obliku odbrane rada), uz navođenje moguće praktične primene rezultata.

3.1.3. Završni događaj: dodela sertifikata

Uručenje sertifikata polaznicama koje su uspešno savladale program i završile tekst rada upriličeno je 9. jula 2022. godine u prostoru Savremne galerije Subotica, Park Rajhla Feranca 5.

3.1.3.1. Evaluacija

Nakon svih predavanja uradile smo anonimnu evaluaciju programa (onlajn polaznicama prosledile smo evaluacioni listić imejлом).

Izdvajamo pitanja koja se odnose na očekivanja polaznica (1), zadovoljstvo stečenim znanjem (2) i na znanja koja žele da prodube i primene (5).

1. Da li su predavanja u programu Ženske studije ispunile tvoja očekivanja?
Opiši na koji način?
 - Čula sam puno novih informacija iz domena teorije i metodologije ženskih i rodnih studija. Posebno su predavanja koja su se odnosila na teme iz umjetnosti, kao i prezentacije o znamenitim ženama Subotice, bila u potpunosti novina za mene.
 - Otkrila sam metode i pojmove koji su mi bili nepoznati, iako sam ih intuitivno pretpostavljala.
 - Otkrila su mi novine o ulozi žena u društvu.
 - Dostupnost novim informacijama, interdisciplinarni prikaz tematike, novi kontakti. Otvorila su mi pogled na svakodnevne probleme.
 - Bliže sam se upoznala sa ženskim aktivizmom, takođe sam na konkretnim primerima videla šta su Ženske studije i istraživanja i na koji način se pristupa proučavanju određene tematike iz različitih oblasti. Hvala na uputstvima i korisnim savetima prilikom pisanja stručnog teksta i prikaza knjiga.
2. Šta je bilo najkorisnije od predavanja koja si slušala (možete zaokružiti više od jednog izbora)? Obrazloži svoj izbor?
 - Teme o umjetnosti me jednostavno više dotiču, tu nekako uvijek iznova otkrijem novi način kako nas umjetnost tako očito suočava, tako neposredno postavlja pred aktuelne probleme, koje shvatamo samo ako imamo predispoziciju (dovoljno znanja o vremenskom periodu, tadašnjem životu, itd.), a ovdje smo u predavanjima profesorica Tonković, Jovićević, itd. upravo opremljeni tim potrebnim znanjima.
 - Uključuje ili nova saznanja ili širenje tema i oblasti koje me zanimaju (umetnost).
 - Izvor informacija, kao i nove oblasti koje spadaju u domen ličnog integriranja, ali i pristup predavačice.
 - Ovo je moj izbor, ali to ne znači da ostala predavanja nisu bila interesantna. Ova sam izabrala više zbog sopstvenog afiniteta i oblasti koje me interesuju.

3. Iz koje oblasti Ženskih studija bi volela da proširiš znanje, nakon osnovnog, a stečenog u ovom programu?
 - *U ovom trenutku sam više usmjerena na mogućnost praktične primjene ovoga što sam upravo pročitala i saslušala. Kao primjer mogu navesti da bih voljela da naredni korak bude repliciranje nekih od istraživanja o kojima sam pročitala u knjizi „Starost i rod u vremenu i prostoru“ na prođuručju Bosne i Hercegovine. Možda bih u skladu s tim onda mogla reći da bi dodatna znanja iz metodologije istraživanja u rodnim i ženskim studijama bila potrebna/poželjna/korisna/dobrodošla.*
 - *Više saznati o rodnoj perspektivi i sarađivati na unapređenju položaja Romkinja.*
 - *Iz umetničkih, socioloških i metoda životne priče, kao i termina „socijalnog kapitala“.*
 - *Istorije i sociologije.*
 - *Devojčice i Romkinje u osnovnoj školi (mogućnosti i budućnost).*
 - *Ženski aktivizam.*

Evaluacija je pokazala da su polaznice zadovoljne kvalitetom pripreme za predavanja i ukupnom organizacijom, da posećuju sajt Udruženja „Ženske studije i istraživanja“, da je literatura bila dovoljna i da im je odgovarao hibridni model nastave (uživo i onlajn).

3.1.4. Medijska reprezentacija „Ženske studije posle 25 godina“ (maj - jul 2022)

Tokom završne svečanosti Dragutin Bećar je snimio video-zapis „Ženske studije posle 25 godina“ (po ideji S. Savić)⁴⁵. O samoj svečanosti izveštavala je TV Subotica⁴⁶

⁴⁵ Dostupan na: <https://www.dailymotion.com/video/k6ciChUt1RcNcgyl0m>

⁴⁶ Emisija *Kroz grad* (11. 7. 2022), Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=QHoZ2UTYT08&feature=youtu.be>

kao važnom lokalnom događaju, a kasnije je prilog emitovan na dvadeset dve TV stanice u Vojvodini.⁴⁷

Cilj ovog video-zapisa je čuvanje sećanja na obnovljenu praksu održavanja Ženskih studija u Subotici, nakon dvadeset pet godina od prvih predavanja (1997). Otuđa je scenario zamišljen kao kontinuitet onoga što je bilo u Subotici sa onim što je upravo ostvareno u 2022. godini. Video-zapis čine izjave onih koje su neposredno učestvovale u procesu rada: predavačice i polaznice sa naglaskom na program Ženskih studija koji uvažava lokalni kontekst višejezične, višekonfesionalne i višenacionalne Subotice sa osnovnim pravcem razvoja ženskih i rodnih studija u svetu i u Srbiji danas.

Svenka Savić podseća na kontekst u kom se pojavljuju interdisciplinarne ženske studije u drugoj polovini XX veka u svetu, ističući alternativni program u Srbiji u poslednjoj deceniji XX veka.

Jasminka Dulić govori o počecima Ženskih studija u ŽSS u Subotici, kojima je rukovodila 1997. do 2004. godine.

Margareta Bašaragin govori o osnovnoj koncepciji upravo održanog programa Ženskih studija.

Nela Tonković podseća na ulogu koje Ženske studije imaju u razvoju kritičkog mišljenja.

Katalin Kaić afirmiše subotičke pozorišne umetnice, a Sara Savić ističe rodnost u konceptu ‘jednog zdravlja’ i afirmiše Ženske studije danas.

Polaznice Milena Žikić, Tatjana Čegar Kiš, Maja Rakočević Cvijanov, Andrea Besedeš Nagy, Radmila Zečirović, Sanela Simeunović koje su uspešno završile Ženske studije govore o svojim zapažanjima i utiscima u vezi sa programom u Subotici i predstavljaju svoje završne radeve.

⁴⁷ Emisija *Neke važne stvari* (17. 7. 2022) emitovana na dvadeset dve TV stanice u Vojvodini: TV Subotica, Novosadska TV, TV Sombor, RTV Pančevo, TV Kikinda, TV Bečeј, TV Fruška gora – Ruma, TV Kopernikus Šid, Gradska M TV – Sremska Mitrovica, TV Novi Bečeј, RTV Stara Pazova, TV kanal 25 – Odžaci, Media info centar – Novi Sad, TV Bačka – Vrbas, TV Banat – Vršac, TV BAP – Bačka Palanka, Q MEDIA – Kula, RTV Apatin, TV OK – Kovačica, TV CINK – Novi Kneževac. Dostupno na: <https://youtu.be/WoUdNRD-M5oU>

3.2. Drugi ciklus „Ženske studije u Subotici“: oktobar - decembar 2022.⁴⁸

Drugi ciklus pod nazivom „Ženske studije u Subotici“ imao je za cilj da kroz edukativni program Ženskih studija nastavimo proces obrazovanja grupa polaznica, a budućih saradnica u aktivnostima NGO, koje će nadalje poraditi na osnaživanju i edukaciji drugih i omogućiti tako održavanje kontinuiteta sa istorijatom i prethodnicama Ženskih studija u Subotici, Vojvodini i Srbiji (regionu), s jedne strane, i umrežavanje aktivistkinja i ekspertkinja (predavačica), sa druge strane iz višejezične Subotice, Vojvodine, Srbije i regiona.

U širem kontekstu cilj je da povezujemo predavanja, istraživanja, dokumentovanje i publikovanje u okviru Ženskih studija u celinu (što je utvrđena šema u ŽSI) i tako povezujemo istoriju i budućnosti Ženskih studija.

Ženske studije su namenjene polaznicama (i polaznicima) različitog uzrasta, znanja i profesionalnog opredeljenja željne znanja iz ženskih i rodnih studija, koje može biti dodatno njihovom već stečenom profesionalnom znanju iz drugih oblasti nauke, umetnosti i kulture.

Program „Ženske studije u Subotici“ smo ostvarile kroz nekoliko faza.

3.2.1. Pripremne aktivnosti

Program obuhvata 32 časa predavanja, individualna izlaganja polaznica i konsultacije (individualne i grupne) sa mentorkama. Po završetku Programa, polaznice stiču sertifikat, a nakon prisustva predavanjima (ne manje od polovine ukupnog broja) i napisanog završnog rada. Ostvareni program je bio besplatan za polaznice.

Raspisivanje konkursa. Obaveštenje o upisu u drugu generaciju Ženskih studija u Subotici objavile smo u dva navrata (7. 09. i 30. 09. 2022.) putem medija i društvenih mreža (Magločistač, sajt i fejsbuk stranica ŽSI, www.gradsubotica.com, Ženska posla, SeFem) (Prilog 7).

Vreme i mesto izvođenja programa. Predavanja se održavaju subotom od 10.30 do 13.00 sati, u prostoru Savremene galerije Subotica (Park Rajhla Ferenca 5), koji smo obezbedili zahvaljujući svesrdnoj pomoći kustoskinje te Galerije - Nele Tonković. Polaznicama smo ponudile i mogućnost onlajn učešća putem Zum aplikacije.

⁴⁸ Poglavje *Drugi ciklus „Ženske studije u Subotici“: oktobar-decembar 2022.* prethodno je objavljeno u brošuri *Ženske studije u Subotici*, M. Bašaragin, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2022.

Određivanje osnovnih tematski celina predavanja. Margareta Bašaragin i Svenka Savić su utvrdile četiri tematske oblasti relevantne za lokalnu zajednicu u gradu Subotici u 2022. godini, na osnovu evaluacije prve generacije polaznica (u letnjem semestru): 1) Žene u umetnosti, 2) Znamenite žene, 3) Mirovno delovanje žena, 4) Rodna ravnopravnost: jezik, obrazovanje, nauka. U okviru njih su pojedinačna predavanja. Utvrstile smo i obaveznu i izbornu literaturu (Prilog 8).

Formiranje predavačkog tima. U alternativnom akademskom programu Ženskih studija predavanja mogu držati osobe koje imaju da saopšte drugim ženama nešto novo, važno i utemeljeno na feminističkim idejama. Okupile smo tim predavačica (ukupno 14) iz Subotice, Novog Sada i Beograda i sa njima uspostavile saradnju (podaci u delu 3.2.2.1. Teme i sažeci predavanja).

Forma održavanja predavanja. Koristimo tzv. hibridni model izvođenja nastave - predavanja se održavaju uživo (čime se stvara kontinuitet u akademском programu odranije) i putem Zum aplikacije, koja omogućava polaznicama van Subotice i iz regiona da se priključe nastavi. Ukupno su nastavu uživo slušale njih pet u Subotici i preko zuma šest polaznica iz različitih gradova u regionu (Novi Sad, Beograd, Čačak, Podgorica).

Odluka za hibridni model nastave istovremeno predstavlja i promenu diskursnih strategija kako samih predavačica tako i polaznica, o čemu nisu posebno edukovane pre ostvarivanja nastave (na primer, kako uči u razgovor, kako slušati druge tokom diskusija i sl.). Na predavanjima važe opšteprihvaćena feministička pravila za radionice (ne prekidamo ženu dok govori, verujemo joj, i sl.).

3.2.2. Izvođenje programa Ženskih studija

Ukupno se prijavilo dvadeset polaznica iz Subotice, različitog uzrasta i obrazovanja (Tabela 13), a njih jedanaest su popunile upisnice i poslale svoje biografije, od kojih smo formirale dve grupe polazice: 1. koje slušaju predavanja uživo u Subotici (ukupno 5, u Tabeli 13 označene bold) i 2. one koje slušaju predavanja preko Zum aplikacije iz različitih gradova u regionu (Novi Sad, Beograd, Čačak, Podgorica) - ukupno 6.

Tabela 13. Spisak prijavljenih polaznica Ženskih studija,
Subotica oktobar-decembar 2022.

Br.	Prezime	Ime	Grad	Napomena
1.	Antunović	Marija	Subotica	
2.	Blizanac	Branka	Beograd/Čurug	onlajn
3.	Božić	Rada	Subotica	
4.	Bukilić	Slavica		onlajn
5.	Cvetković	Jelena	Beograd	onlajn
6.	Filipović Stojković	Maja		onlajn
7.	Flajs	Rita	Subotica	
8.	Ivanović	Ana	Subotica	
9.	Janković	Svetlana	Čačak	onlajn
10.	Jelić	Željka	Novi Sad	onlajn
11.	Kašaš	Danica	Subotica	
12.	Maksimović	Galina	Beograd/Zrenjanin	onlajn
13.	Mijatović	Miladinka	Novi Sad	onlajn
14.	Pecka	Adriana	Subotica	
15.	Pešić	Tamara	Podgorica, Crna Gora	onlajn
16.	Popović	Milica	Beograd	onlajn
17.	Prćić	Natalija	Subotica	
18.	Radić	Vedrana	Subotica	
19.	Sorak	Zorica	Kragujevac	onlajn
20.	Vidaković	Dara	Subotica	

Povremeno su se uključivale i druge zainteresovane osobe za pojedinačna predavanja ili diskusije, a nisu bile prijavljene u edukativni program, tačnije, ne žele da dobiju sertifikat (ukupno 35).

Na osnovu podataka iz priloženih biografija polaznica zaključile smo da u grupi postoje različita znanja za koja bi trebalo osmisliti program razmene donetog znanja. Zato smo ponudile svima da znanje koje poseduju podele sa drugima kratkim izlaganjima tokom trajanja programa. Ono što je svima nedostajalo je dodatno znanje iz interdisciplinarnih ženskih i rodnih studija, koje dodaju svojim već oformljenom profesionalnom ali i ukupnom obrazovanju i naučnoistraživačkim orientacijama.

Anketa podrazumevanog znanja. Na prvom susretu (15. oktobra 2022) sprovele smo anketu među devet polaznica sa odgovorima na ukupno četiri pitanja.

1. Šta smatrate da Ženske studije naučavaju?
2. Da li ste već negde poхађale takve studije? Ako da, navedite gde i kada.
3. Šta očekujete od ovog niza predavanja?
4. Kako ćete upotrebiti (n)ovo znanje?

Polaznice poznavaju interdisciplinarni karakter Ženskih studija u stvaranju znanja povezanog sa aktivističkim delovanjem za ostvarivanje ženskih ljudskih prava (pitanje 1), da ih većina nije poхађala (pitanje 2), da očekuju nova (sa)znanja, iskustva, istraživanja, bolje razumevanje ženskog aktivizma i lični napredak (pitanje 3), a upotrebice ga za dalji istraživački ili profesionalni rad i za podizanje svesti (Pitanje 4).

Odabir literature je bio jedan od težih poslova u organizaciji programa Ženskih studija, s obzirom na činjenicu da je literatura vezana za ovu temu bogata na stranim jezicima i u poslednje dve decenije broj domaćih autorki i autora značajno uvećan. Odabir relevantne obavezne i izborne literature načinile smo na osnovu formiranog programa i sume prijavljenih polaznica i njihovih interesovanja. Osnovna ideja jeste afirmacija tekstova domaćih autorki, posebno radova autorki na Centru za rodne studije (u obliku završnih i objavljenih radova: master radovi, magistarskih i doktorskih).

Literaturu (obaveznu i izbornu) smo polaznicama poslale imejlom (pdf formati i linkovi na sajtu ŽSI), a tokom susreta i predavanja na poklon su dobijale primerke monografija, potrebnih za izradu završnih radova (Prilog 8).

Odabir načina pisanja završnih radova. Tokom tri decenije postojanja ŽSI u Novom Sadu, Svenka Savić je izradila nekoliko različitih uputstava za polaznice ženskih i rodnih studija, usklađenih sa naučnim diskursom rodnih i ženskih studija: način pisanja CV-ja, zatim naučnog teksta (Prilog 4), pre svega struktura sažetka (Prilog 5), prikaze knjiga (Prilog 6), zapisnika sa pojedinih aktivnosti, sa naglašenim feminističkim obeležjima i uz korišćenje rodno osetljivog jezika (uputstva se nalaze na sajtu Ženskih studija: <https://www.zenskestudije.org.rs/izdavastvo/knjige>).

Program Ženskih studija se odvijao u dva dela: grupni rad u obliku javnih predavanja za sve i individualni (mentorski) sa pojedinkama tokom pisanja završnog rada (posebno smo podsticale samostalni istraživački rad polaznica uz podršku mentorki).

Nastava je obuhvatila ukupno 32 časa (subotom: 15. 10. – 17. 12. 2022), uživo i/ili onlajn. Dobijanje sertifikata podrazumevalo je poхађanje najmanje polovine ukupnog broja časova nastave i pisanje završnog rada uz pomoć mentorke.

Program smo podelile na pet tematskih oblasti: Uvodna predavanja, I Žene u umetnosti, II Znamenite žene, II Mirovno delovanje žena, IV Rodna ravnopravnost: jezik, obrazovanje, nauka, shodno predavačicama i interesovanju polaznica u lokalnom kontekstu grada Subotice.

PROGRAM PREDAVANJA

„Ženske studije u Subotici“

Subotica, oktobar – decembar 2022. godine

(Savremena galerija Subotica, Park Rajhla Ferenca 5 i onlajn, 10.30 – 13.00 sati)

TEMATSKE OBLASTI

- I Rodna ravnopravnost: jezik, obrazovanje, nauka, II Žene u umetnosti,
III Znamenite žene, IV Mirovno delovanje žena**

Datum	Tema	Predavač/ice
15. 10. 2022.	Uvodna predavanja Šta su Ženske studije? Prilog istoriji Ženskih studija u Republici Srbiji i Subotici: 1991–2022.	Margareta Bašaragin Nela Tonković
22. 10. 2022.	IV O rezoluciji Saveta bezbednosti UN Žene, mir, bezbednost I Rod u razgovoru u razredu	Zorica Mršević Margareta Bašaragin
29. 10. 2022.	II Autoetnografija kao način sticanja novog značaja u rodnim studijama III Zaboravljenе subotičke preduzetnice i zanatljike između dva svetska rata	Jasna Jovićević Dejan Mrkić
5. 11. 2022.	I Identitet prostitutke u kontekstu ljudskih prava + promocija knjige <i>Položaj žena u prostituciji u Srbiji</i> , D. Pejović, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2022. II Pronalaženje ravnoteže: savremene vizuelne umetnice Subotičanke	Dragana Pejović Margareta Bašaragin Nela Tonković
12. 11. 2022.	II Veterinarke u Srbiji IV Žene u Velikom ratu Konsultacije sa mentorkama S nimanje video-zapisa	Sara Savić Milena Žikić Svenka Savić Dragutin Bećar
19. 11. 2022.	I Razlike između polova u vrednosnim orijentacijama i stavovima III Znamenite subotičke Jevrejke	Jasminka Dulić Margareta Bašaragin
26. 11. 2022.	IV Ženski sud – feministički pristup pravdi: dokumentarni film o Ženskom sudu u Sarajevu (maj, 2015) (režija F. Markovinovića, produkcija ŽUC, 2016)	Staša Zajović

3. 12. 2022.	I Rodna dimenzija urbanog planiranja III Znamenite žene subotičke pozorišne scene II Prilog metodi životna priča: lično iskustvo kroz umetničku biografiju	Mirjana Dokmanović Tatjana Kiš Čegar Maja Rakočević Cvijanov
10. 12. 2022.	IV Antifašistkinje Subotice nekada II Jedan sasvim drugi svet: umeće slamarki i njihova borba za afirmaciju ženskog narodnog stvaralaštva III Ženska romska mreža u Srbiji	Margareta Bašaragin Nela Tonković Radmila Zečirović
17. 12. 2022.	Evaluacija, podela knjiga, snimanje video-zapisa o Ženskim studijama Završna svečanost	Margareta Bašaragin Dragutin Bećar Svenka Savić

Koordinira dr Margareta Bašaragin

Mentorke završnih radova: dr Margareta Bašaragin i prof. dr Svenka Savić.

Medijska vidljivost: Za svaki susret poverenica Podružnice širila je najavu u medijima, preko društvenih mreža, na sajtu ŽSI sa kratkom informacijom u obliku postera i po održavanju objavljivala vest o dogođenom (ukupno 10), a predavačice su pripremale CV i sažetak predavanja sa preporučenom literaturom (što je koordinatorka prosledila polaznicama imejлом (prilog ostvaren Plan i program).

Najavu smo prosleđivale radovno i polaznicama I generacije ženskih studija i neke od njih su se pridruživale susretima.

**Edukativni visokoškolski obrazovni program:
“ŽENSKE STUDIJE U SUBOTICI”, SUBOTICA**

Govore

Dr Mirjana Dokmanović

Rodna dimenzija urbanog planiranja

Mr Tatjana Kiš Čegar

Znamenite žene subotičke pozorišne scene

Mr Maja Rakočević Cvijanov

Prilog metodi životna priča: lično iskustvo kroz umetničku biografiju

Moderira

Dr Margareta Bašaragin

subota, 3. decembar 2022. 10.30h, Savremena galerija Subotica,

Park Rajhl Ferenca 5,

Predavanja je moguće pratiti onlajn putem Zum aplikacije na linku:
<https://us06web.zoom.us/j/86856121485?pwd=RVNXMEJlbmUrM0Z1elJyYz-ZNK0JDZz09>

Pristup predavanjima je slobodan.

Dr Mirjana Dokmanović je doktorirala na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu, naučna savetnica Centra za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka u penziji (Beogradu), suosnivačica i članica Centra za ženske studije u Subotici (1997-2004).

Mr Tatjana Čegar Kiš je magistrirala na Pedagoškom fakultetu u Somboru, UNS, zaposlena u Narodnom pozorištu (Narodnom kazalištu / Népszínház) u Subotici kao producentkinja marketinga.

Mr Maja Rakočević je vizuelna umetnica, doktorantkinja na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu (2004), zaposlena u Međuopštinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture Subotica kao vajarka – konzervatorka.

Dr Margareta Bašaragin, doktorirala na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu, koordinatorka edukativnog programa: ŽENSKE STUDIJE U SUBOTICI, Subotica.

Finansijska podrška projekta: Rekonstrukcija ženski fond, Beograd.

3.2.2.1. Teme i sažeci predavanja⁴⁹

UVODNA PREDAVANJA

Dr Margareta Bašaragin, Subotica

margareta.basaragin@gmail.com

Šta su Ženske studije?

Monodiscipline su do polovine šezdesetih godina 20. veka bile važne i u humanističkim i u prirodnim naukama. Pokazalo se, međutim, da one ne mogu biti dovoljne kada se u fokus istraživanja stavi neka nova tema, kao što je u lingvistici bilo značenje, ili u psihologiji bilo istraživanje identiteta, ili nastanak govora, itd.

Otuda je nužno došlo do saradnje i razmene mišljenja naučnica iz raznih naučnih oblasti kada se u fokus stavila tema nove akademske discipline - ženskih studija. Istovremeno se krajem šezdesetih godina 20. veka oglašavaju i različiti pokreti u sve-

⁴⁹ Abecednim redosledom prezimena predavačica u okviru pet odabranih tematskih celina.

tu, koji naglašavaju da su različitosti važne, između ostalih i pokret protiv rasizma, ili pokret za ženska prava. Tako se unutar akademskih institucija u svetu formiraju novi kursevi na univerzitetima, a jedan od njih su i Ženske studije (u SAD i Evropi).

Za razliku od situacije u svetu, u Srbiji mogućnosti za institucionalno umeštanje interdisciplinarnih Ženskih studija nije bilo, nego su se elementi izvodili najpre u alternativnom prostoru izvan institucija, u okviru nevladinih organizacija.

Cilj je ovog predavanja da podsetim na istorijat formiranja interdisciplinarnih rodnih studija u svetu, ponudim osnovne podatke za pisanje istorije ženskih studija kod nas i otvorim pitanja feminističkog pisanja istorije naučnih disciplina kod nas.

Dr Margareta Bašaragin je osnovne i master studije završila na Odseku za nemački jezik i književnost Filozofskog fakulteta UNS. U Centru za rodne studije ACIMSI UNS odbranila je doktorsku disertaciju pod nazivom: „Interakcija roda, jezika i kulture u formiranju identiteta učenica osmog razreda osnovne škole u procesu dvojezične nastave u Vojvodini“ (Novi Sad: Fondacija Bogumil Hrabak VANU, 2019). Usavršavala se (u okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta školske 2015/16) u Centru za transdisciplinarne studije roda na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu, Nemačka. Poverenica je ogranka novosadskog Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Subotici od 2020. Dobitnica nagrade „Andelka Milić u 2022“ godini SeFema.

Preporučena literatura:

- Duhaček, Daša (2014), *Studije roda: od Deklaracije o pravima žene i građanke do Drugog pola*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Dojčinović Nešić, Biljana (1993), *Ginokritika: rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*, Književno društvo „Sveti Sava“, Beograd.
- Milojević, Ivana (2011), „Feministička epistemologija i metodologija“, u: Milojević, Ivana (ur.) i Slobodanka Markov (ur.) (2011), *Uvod u rodne teorije*, Mediterranean Publishing, Novi Sad, 39-50.
- Mršević, Zorica (1999), *Rečnik osnovnih feminističkih pojmoveva*, Žarko Albulj, Beograd.
- Popović, Dragana (2004), „Nauka, rod, moć: slučaj Srbija“, *Genero*, 8-9, 37-43.

Dr Margareta Bašaragin, Subotica

margareta.basaragin@gmail.com

Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini i Subotici: 1991–2022.

U poslednjoj deceniji 20. veka Ženske studije su se realizovale kao mreža obrazovnih programa u nekoliko gradova u Srbiji, koju su aktivno gradile predavačice zajedno sa polaznicama do danas (Savić, 2021).

Cilj izlaganja je da doprinesem istoriji alternativnog i akademskog programa ženskih studija u Vojvodini podacima iz Subotice, kao deo ukupne istorije u mreži saradnje sa istraživačicama, predavačicama i aktivistkinjama šireg ženskog pokreta kod nas do danas, sa posebnim osvrtom na ono što su događaji u: 1. Udruženju „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI) u Novom Sadu (od 1997), u okviru četiri osnovna programa: naučnoistraživački, obrazovni, izdavački, dokumentacioni; 2. od 2020. godine u Podružnici ŽSI u Subotici, koja realizuje naučnoistraživački i dokumentacioni program.

Međutim, tokom 2022. godine Podružnica pokreće i edukativni program Ženskih studija (ŽS) kojim se naslanja na aktivnosti „Centra za ženske studije Subotica“ iz prethodnog perioda (1997–2004).

Osnovni elementi edukativnog programa su pojedinačna predavanja naučnica (ukupno 12) u okviru četiri odabrane tematske oblasti: Rodna ravnopravnost, Žene u umetnosti, Žene u nauci, Mirovno delovanje žena. Fokus je na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice. Ukupno je 32 časa nastave (8 susreta subotom, maj-jul 2022), uživo u prostoru Savremene galerije Subotica (Park Rajhl Ferenca 5) i/ili onlajn. Za svaki susret predavačice pripremaju CV i sažetak predavanja sa preporučenom literaturom, koje smo polaznicama prosleđivale imejlom.

Dobijanje sertifikata podrazumeva prisustvo na više od polovine časova nastave i pisanje završnog rada uz pomoć mentorke. Program je uspešno završilo 13 polaznica iz različitih gradova u regionu (Novi Sad, Beograd, Sarajevo, Varždin, Budimpešta).

Tokom ostvarivanja programa podelile smo knjige, brošure i drugi materijali polaznicama, a pohađanje programa je bilo besplatno za polaznice.

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2020), „Feministička lingvistka“, u: Antonić, Ivana (ur.), *Svenka Savić: između baletske i jezičke igre*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 63-100.
- Dokmanović, Mirjana (2020), „Centar za ženske studije „Ženske studije i stvaralaštvo“, Subotica (neobjavljeni rukopis).
- Mamužić, Slavica (2001), *Ženske studije i stvaralaštvo, Subotica: 1997–2001*, diplomski rad, Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Savić, Svenka (2020), „Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu: doktorske studije“, u: Stevanović, Lada, Mladena Prelić i Miroslava Lukić Kristanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu*, Etnografski institut SANU, Beograd, 191-209.

- Savić, Svenka (2021), *Istorija ženskih studija u Srbiji: počeci razvoja i aktuelni problemi (1991–2021)* (neobjavljeni rukopis).
- Savić, Svenka, Bašaragin, Margareta (2021), *Prilog istoriji ženskih studija u Novom Sadu: vreme promene (2020–2021)*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.
- Savić, Svenka, Mitro, Veronika (1997), „Ženske studije u Vojvodini“, *Feminističke sveske*, 9/10, <https://www.womenngo.org.rs/fs-9-10> Pristupljeno 15. 10. 2022.

I TEMATSKA OBLAST:

RODNA RAVNOPRAVNOST: JEZIK, OBRAZOVANJE, NAUKA

Dr Margareta Bašaragin, Subotica

margareta.basaragin@gmail.com

„Rod u razgovoru u razredu - prilog empirijskim istraživanjima razmena nastavnica-učenici_e“

Cilj predavanja je da saopštим elemente verbalnog ponašanja učenika/ca i nastavnice na primeru diskursnih strategija koje doprinose izgradnji rodnih identiteta učenika/ca tokom razgovora u razredu. U analizi primenjujem teorije fokusa i periferije tokom narativnog procesa Čejfa (1976, 1980, 1991) i „činjenje roda“ (doing gender) Vest i Zimmerman (1987).

Korpus empirijskih podataka čini transkript (prema Savić 1993) audio-zapisa časa nemačkog jezika kao drugog stranog u petom razredu osnovne škole u Subotici (maj 2022) na srpskom nastavnom jeziku. Jedinica analize je jedan iniciranje-odgovor-povratna informacija/evaluacija-ciklus predstavljen u razmenama, koji se sastoje od višestrukih ili prostih govorenih priloga govornika/ca. Poredim materijale prethodnog istraživanja razgovora u razredu (Bašaragin 2019) sa današnjim.

Rezultati pokazuju razlike u jezičkom ponašanju učenika i učenica međusobno i u odnosu prema nastavnici tokom časa, što je izraženo na periferiji razgovora u razredu. Ti podaci potvrđuju izgradnju različitih elemenata rodnih identiteta.

Rezultate ovog istraživanja poredim sa prethodnim istraživanjem iz 2015. i pokazujem razlike u jezičkom ponašanju nastavnice prema učenicima/ama.

Zaključujem da demokratičnija atmosfera na časovima stranog jezika doprinosi aktivnom spontanom uključivanju učenika i učenica, što smatram pozitivnim elementima časa. Ovi elementi su otkriveni zahvaljujući detaljnoj analizi transkripcije razgovora u razredu. Međutim, pojedini uočeni elementi na osnovu analize transkripta razgovora ostaju izvan glavnog razgovornog toka nastavnice, usmerene na osnovni cilj časa, pa dodatne elemente u njemu propušta.

Preporučujem snimanje i transkribovanje časova nastave kao oblika samoanalize (samovrednovanja) postupka nastavnika/ca na časovima.

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2009), *Rod, kultura i diskurs razgovora u razredu*, Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, Novi Sad.
- Bašaragin, Margareta i Svenka Savić, (2019), „Funkcije diskursne strategije ‘govorenje uglas’ u TV duelu političara u Srbiji“, u: Gruhonjić, Dinko (ur.) i Brankica Drašković (ur.), *Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije Mediji i javne politike – između proklamovanog i prakse*, Odsek za medij-ske studije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 91-107.
- Bašaragin, Margareta i Svenka Savić (2019), “Gender perspective on teacher-pupil classroom interaction: Feedback and evaluation”, *Slovenčina*, 2.0 (2), Fakultet umetnosti, Univerzitet u Ljubljani, 172-196.
- Savić, Svenka i sar. (2009), *Jezik i rod*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Savić, Svenka i Marjana Stevanović (2019), *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd.

Dr Mirjana Dokmanović, Subotica

mirad@eunet.rs

Rodna dimenzija urbanog planiranja

Cilj izlaganja je da argumentujem značaj i potrebu rodnih istraživanja u oblasti urbanizacije i urbanog planiranja i integrisanja rodne dimenzije u ove sektorske politike kao jednog od ključnih faktora u razvijanju inkluzivnih, bezbednih i privlačnih gradova i naselja koji će obezbediti visok kvalitet svakodnevnog života svima, uvažavajući njihove različitosti i specifičnosti.

Primena rodne perspektive još nije postala uobičajeni deo prakse u urbanom, prostornom, arhitektonskom i stambenom planiranju i projektovanju. Rodna analiza ovih sektora ukazuje na značajno prisustvo rodnih razlika koji proizilaze iz rodnih uloga žena i muškaraca u porodici i društvu i njihovih različitih iskustava koje postaju izraženije kada su ukrštene sa drugim osnovama socijalne isključenosti, kao što su siromaštvo, dob i invaliditet.

Posledica ovakvog rodno neutralnog pristupa je da urbane sredine ne uvažavaju u dovoljnoj meri specifične potrebe žena zasnovane na njihovoj reproduktivnoj ulozi i obrascima mobilnosti, ne omogućavaju im povećanje ekonomskih prilika i ne pružaju sigurnost od rodno zasnovanog nasilja.

Dr Mirjana Dokmanović doktorirala je interdisciplinarne rodne studije u Centru za rodne studije, ACIMSI Univerziteta u Novom Sadu (2007). Na Fakultetu za evropske pravno-političke studije Univerziteta EDUKONS u Novom Sadu radila je kao docentkinja (2008–2013) i vanredna profesorica (2013–2016). Međunarodna je ekspertkinja za ljudska prava, ženska prava, rodnu ravnopravnost, rodne analize javnih politika i unapređenja antidiskriminacionih politika od strane međunarodnih i evropskih organizacija (UNDP, UNIFEM, UNPFA, SEESAC i dr.). Članica je Saveta i Redakcionog odbora časopisa *Temida*. Članica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije, Udruženja Tehnologija i društvo, International Association of Feminist Economics. Naučna je saradnica u penziji Instituta društvenih nauka u Beogradu. Dobitnica je Nagrade „Anđelka Milić“ SeFema (2022). Vodila obrazovni program Centra za ženske studije u Subotici (1997–2004).

Preporučena literatura:

- Chestnutt, Rebecca, Karin Ganssauge, Barbara Willecke et al., (2011), *Gender Mainstreaming in Urban Development*, Handbook, Berlin.
- City of Vienna - Urban Development Municipal Department (2013), *Manual for Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development*. Werkstattbericht Nr. 130 A, Vienna.
- Droste, Christiane (2011), *Gender in Mainstreaming Urban Development - Berlin on the path towards becoming a metropolis worth living in for women and men*. Senate Department for Urban Development, Berlin.
- Kail, Eva (2011), *Gender Implementation in Vienna – an overview*. Barcelona, 5th October 2011.
- National Commission for the Promotion of Equality of Malta (2012), *Gender Mainstreaming in Practice: Checklist on gender mainstreaming in infrastructure projects*. National Commission for the Promotion of Equality of Malta, Blata l-Bajda.
- Urbanistički zavod Beograda (2008), *Sigurniji javni prostori*, Misija OEBS u Srbiji, Beograd.
- Urban Development Vienna (2013), *Manual for Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development*, Urban Development Vienna, Vienna.
- Zindović, Milena (2017), *Početna analiza stanja u oblasti urbanističkog planiranja i projektovanja iz rodne perspektive, sa setom preporuka*, Stalna konferencija gradova i opština, dokument razmatran i usvojen na 2. sednici Odbora za urbanizam, stanovanje i izgradnju Stalne konferencije gradova i opština, 19-20. april, Beograd.

- Women in Cities International (2010), *Learning from Women to Create Gender Inclusive Cities: Baseline findings from the gender inclusive cities programme*, Women in Cities International, Montreal.

Dr Jasminka Dulić, Subotica

jasdulic@gmail.com

Uticaj pola na strukturiranje socijalnih stavova

Profesionalna diskriminacija i ograničena participacija žena u kreiranju politika i donošenju značajnih odluka u društvu prisutna je danas. To važi i za zemlje koje su uvele različite propise, mere i afirmativne akcije protiv diskriminacije, a za jednakost šansi i mogućnosti i žena i muškaraca. Veliku ulogu u tome imaju stereotipi i predraštade koje se odnose na uloge polova u društvu.

Cilj izlaganja je da prikažem deo rezultata istraživanja sprovedenog tokom jeseni 2010. u Subotici kako bih utvrdila relacije između tradicionalizma (tradicionalne uloge polova), pojedinih dimenzija autoritarnosti i etnocentrizma, te nekih ideoloških orientacija (egalitarizam i militarističko-etatistički sindrom) kao i političke involviranosti i političkog cinizma. Istraživanje je bilo na osnovu upitnika, ukupno 628 muškaraca i žena različite dobi, obrazovanja, zanimanja, nacionalne i konfesionalne pripadnosti (rezultati su iz 2010. i do sada nisu javno publikovani, tj. u ovom predavanju se prvi put javno saopštavaju).

Polazim od pretpostavke da stav o tradicionalnim ulogama polova nije izolirani stav, već se nalazi u određenim smislenim relacijama sa drugim socijalnim stavovima, i da na temelju ovih relacija možemo u određenoj meri predviđati potencijalne poteškoće za žene u procesu prestrukturacije privrede, političkih i socijalnih promena u Srbiji.

Rezultati ukazuju da uzroke retradicionalizacije uloge žene kao i povećavanja nasilja prema ženama u vreme dubokih političkih i ekonomskih kriza u postsocijalističkim zemljama treba tražiti u određenom ideološkom sklopu. Takođe nam govore o značajnoj povezanosti internalizacije tradicionalnih uloga među polovima, pojedinih dimenzija etnocentrizm i militarističko-etatističke orientacije.

U pozadini ovog ideološkog sindroma se nalazi ličnost sa dubokim unutarnjim konfliktima koja pati od kompleksa manje vrednosti i projicira ih bilo na pripadnike/ce drugih nacionalnih skupina bilo na žene.

Ovakvi rezultati rasvetljuju nam ekonomski i socijalni status žena u zemljama Istočne i Centralne Europe.

Imajući u vidu psihološku pozadinu prihvatanja tradicionalnih uloga polova u društvu i funkciju, odnosno psihološku dobit seksističkih stavova u razrešavanju unutarnjih konflikata, preporučujem izradu dugoročne strategije sa naglaskom

na način socijalizacije dečaka i devojčica kako u porodici tako i u obrazovnim institucijama.

Dr Jasminka Dulić je diplomirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu na Odseku za sociologiju (1991), magistrirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (2009) i doktorirala na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu (2012). Koordinatorka Centra za ženske studije u Subotici (1997–2004), tokom kojih je organizirala brojne skupove, konferencije, edukativne programe i istraživanja. Od 2004. zaposlena kao novinarka, urednica u NIU „Hrvatska riječ“, glavna i odgovorna urednica (2007–2019). Autorka je i koautorka više naučnih radova na polju sociologije i politikologije.

Preporučena literatura:

- Adorno, Theodore W, Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levison i Nevitt R. Sanford (1950), *The authoritarian personality*, Harper, New York.
- Dean, Dwight G. (1961), „Alienation: its meaning and measurement“, *American Sociological Review* 26 (5), 753-758.
- Dekker, Paul (2007), „‘Political cynicism’ in the course of time, Negative attitudes towards politics in The Netherlands, 2002-2007“, *ECPR conference*, Pisa.
- Mihailović, Srećko (ur.) (2006), *Pet godina tranzicije u Srbiji*, Socijaldemokratski klub, Fondacija Friedrich Ebert, Beograd.
- Mihić, Vladimir (2005), „Povezanost biračkog opredeljenja i nekih političkih stavova stanovnika Vojvodine“, *Psihologija*, Vol.38 (2), Udruženje psihologa Srbije, Beograd.
- Pantić, Dragomir (2003), „Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisavanja u Srbiji“, u: Slavujević, Zoran, Jovan Komšić i Dragomir Pantić, *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisavanja u Srbiji*, FES-IDN, Beograd.
- Slavujević, Zoran, Jovan Komšić i Dragomir Pantić (2003), *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisavanja u Srbiji*, FES-IDN, Beograd.

Dr Dragana Pejović, Novi Sad

adv.dragana.pejovic@gmail.com

Identitet prostitutke u kontekstu ljudskih prava

Cilj izlaganja je preispitivanje identiteta prostitutke u kontekstu ljudskih prava pre svega prava na dostojanstvo, prava na psihički i fizički integritet, zabrane ropstva i položaja sličnom ropstvu u Srbiji danas.

U Srbiji su sve prisutnije rasprave o legalizacije prostitucije u medijima.

U prilog legalizacije prostitucije, naglasak se stavlja na slobodu izbora žene da odlučuje kojom će se profesijom baviti. Kao prednosti bavljenja prostitucijom navode se nezavisnost u poslu, visoka zarada i putovanja na modenske turističke destinacije.

Međutim, pobornici legalizacije prostitucije ne navode da žena ulaskom u prostituciju stiče identitet prostitutke koji poništava sve druge identitete.

Identitet prostitutke obeležava u svim aspektima živote žena u prostituciji, ali mu se i pored toga ne pridaje dovoljno pažnje, niti se preispituje u svetlu ljudskih prava.

Dr Dragana Pejović je osnovne i master studije završila na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, a doktorske studije na UCIMSI Centru za rodne studije, UNS (2020), disertacija: „Pravni položaj žena u prostituciji u Republici Srbiji“. Radi kao advokatkinja u Novom Sadu od 2008. Članica je Advokatske komore Vojvodine, saradnica ŽSI. Objavila niz naučnih i stručnih radova, kao i prikaze u vezi sa prostitucijom, posebno položajem žena u prostituciji, nasiljem prema ženama i obrazovanjem žena.

Preporučena literatura:

- Dworkin, Andrea (1993), „Prostitution and Male Supremacy“, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 1.
- <https://repository.law.umich.edu/mjgl/vol1/iss1/1/>
- Farley Melissa et al. (2004), „Prostitution and Trafficking in Nine Countries: An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder“, <https://www.prostitutionresearch.com/pdf/Prostitutionin9Countries.pdf>
- Kraus, Ingeborg (2016), *Prostitution is Violence against Women!*, Speech held by Dr. Ingeborg Kraus on 25th November 2016 in Strasbourg/ France.
- <https://www.trauma-and-prostitution.eu/en/2017/01/03/prostitution-is-violence-against-women/>
- MacKinnon Catharine A. (1993), Prostitution and Civil Rights, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 1 Issue 1, <https://repository.law.umich.edu/mjgl/vol1/iss1/2/>
- Pejović, Dragana (2020), „Medijsko predstavljanje elitne prostitucije kao poželjne profesije za žene“, u: Gruhonjić, Dinko (u.) i Brankica Drašković (ur.), *Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije Mediji i javne politike – između proklamovanog i prakse*, Odsek za medijske studije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 169-185, <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2020/978-86-6065-593-8>

II TEMATSKA OBLAST: ŽENE U UMETNOSTI

Mr Jasna Jovićević, Subotica

jasnajovicevic@yahoo.com www.jasnajovicevic.com

Autoetnografija kao način sticanja novog znanja u rodnim studijama

Javno disciplinarno znanje uvaženo je većinom kao ekspertno. Međutim, znanje koje se proizvodi na dnevnom nivou kroz životno iskustvo važno je za sagledavanje društvenih, kulturnih i političkih fenomena, što je u umetničkim praksama i u umetničkom istraživanju posebno dragoceno.

Značajno je razmatrati reprezentaciju džeza instrumentalistkinje i kreiranje, odnosno izvođenje rodnog identiteta u žanru džeza kroz lične priče, doživljaj i iskustvo onih koji su subjekat istraživanja, a ne onih koji su tu reprezentaciju sami konstruisali.

Autorka će kroz svoju priču i iskustvo aktivne umetnice u domenu džeza, kritički sagledati i ispitati doživljaj i percepciju džeza instrumentalistkinje na kulturnom prostoru Balkana.

Mr Jasna Jovićević je saksofonistkinja i kompozitorka. Diplomirala na Muzičkoj akademiji „Franc Liszt“ u Budimpešti, na smeru džeza saksofon, a magistrirala muzičku kompoziciju na York University u Torontu, Kanada. Doktorantkinja je na transdisciplinarnim studijama savremene umetnosti na Fakultetu za medije i komunikacije, Univerziteta Singidunum, Beograd. Zaposlena na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača i trenera u Subotici. Bavi se istraživačkim i umetničkim radom na polju djeza kao društvene prakse, biodrviven muzike i rodnosti improvizacije u djezu muzici. Saradnica je u projektima Međunarodne mreže umetničkog istraživanja u djezu. Dobitnica je više međunarodnih nagrada za izvođenje i kompoziciju u djezu.

Preporučena literatura:

- Batler, Džudit (2010), *Nevolje s rodom*, Karpos, Beograd.
- Batler, Džudit (2001), *Tela koja nešto znače*, Fabrika knjiga, Beograd.
- Jovićević, Jasna (2021), “Gender Perspectives of Instrumental Jazz Performers in Southeastern Europe”, *Musicology*, 30, 149–164.
- Jovicevic, Jasna (2021), “Mapping of the Performative Body in the Practice of Jazz Improvisation”, in: *Proceedings – Music in The body – The Body in Music Göttinger Studien zur Musikwissenschaft. Goettingen Studies in Musicology*, Olms, Hildesheim, Zurich, New York, 255–272.
- Kojić Mladenov, Sanja (2020), *Skok i zaron*, Proartorg, Beograd.
- Savić, Svenka (ur) (2001), *Vojvođanke (1917–1931): životne priče*, Futura publikacije i Ženske studije istraživanja, Novi Sad.

- Savić, Svenka (ur) (2007), *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919–1955)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Mr Maja Rakočević Cvijanov, Subotica

majarakocevic@gmail.com

Prilog metodi životna priča: lično iskustvo kroz umetničku biografiju

U predavanju prikazujem seriju umetničkih radova koje sam stvarala na osnovu ličnog iskustva kroz hronološki osvrt tokom dve decenije (2000-2022). Sledeći strategiju 'lično je političko' u umetničkoj praksi, otkrivam različite psihološke, sociološke i druge fenomene čime činim transparentnim interdisciplinaran pristup u savremenoj umetnosti.

Svakodnevni život, kroz ženske rodne uloge, očitavam u umetničkoj biografiji iskazanoj u različitim medijima, od skulpture, delegiranog performansa, instalacije, do videa i objekata savremenog umetničkog izraza.

Cilj prezentacije radova je da podstaknem na veći stepen bavljenja sopstvenim izborima i zauzimanjem za ličnu životnu priču, kao i da istaknem ženske borbe u društvu patrijarhalnog diskursa.

Osvetljavam fenomene modnih diktata, standarda lepote, odrastanja, očekivanja u ljubavi, zatim pokrećem pitanja vremena kao resursa, nevidljivog i neplaćenog kućnog rada, sindroma sagorevanja na poslu, ženskog zdravlja i sl.

Obrazlažem strategiju navedene umetničke prakse, dugogodišnje zalaganje i aktivnost koju usmeravam prema stvaranju vizuelnih formi. One treba da podižu svest o snažnom uticaju društva na formiranje ličnosti pojedinke i pojedinca, koja (kada se osvesti) treba da dovede do sopstvenog autentičnog izraza. Takav izraz postaje pronalazak, telo postaje mesto preplitanja društva, politike, ekonomije u kome se vodi stalna borba za sopstvenom jedinstvenom suštinom. Rezultat takve borbe je ispunjeniji i celovitiji život, i bolje i zdravije društvo, pogotovo ako za svoj motiv ima odgovornost.

Mr Maja Rakočević Cvijanov (1975, rođena u Bijelom Polju, živi u Subotici) diplomirala i magistrirala vajarstvo na Fakultetu likovnih umetnosti na Univerzitetu u Beogradu (2004), doktorantkinja vajarstva na istoimenom fakultetu. Zaposlena u Međuopštinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture Subotica na poziciji savetnika vajarka – konzervatorika. Predaje vajanje likovnim tehničarima u srednjoj Politehničkoj školi u Subotici. Članica je Udruženja likovnih umetnika Srbije (ULUS). Završila je edukativni program „Ženske studije u Subotici“ (ŽSI, 2022). Izlaže na brojnim grupnim i samostalnim izložbama u zemlji i inostranstvu (od 2000). Autorka je pet javnih spomenika u Subotici: bista Paje Jovanovića (2009), „Spomenik Dre-

nu Mandiću“ (2011), „Risar“ (100 godina dužjance, 2011), „Vodoinstalater“ (100 godina JP Vodovod i kanalizacija, 2012), „Mapa za slepe i slabovidne“ (2012). Primila je više nagrada za svoj rad: Grada Subotice za likovno stvaralaštvo „Dr. Ferenc Bodrogvári“ (2012), Subotica, finalistkinja nagrade „Mangelos“ za najboljeg mладог vizuelnog umetnika u Srbiji (2003. i 2005), „Beorame“ na Bijenalu mладих „Kodovi vremena“ u Vršcu (2002), „Vladeta Petrić“ za rezultate u skulpturi, godišnja izložba studenata FLU, Beograd (2001), Nagrada galerije „Pero“ za vajarstvo, godišnja izložba studenata FLU, Beograd (2000).

Preporučena literatura:

- Bahovec Dolar, Eva (2007), „Feminizam i ambivalentnost: Simon de Boer“, *Genero: časopis za feminističku teoriju*, elektronsko izdanje, br. 1, <https://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/casopis-genero/10-elektronsko-izda%20nje-br-1> Pristupljeno 1. 11. 2022.
- Kojić Mladenov, Sanja (2020), *Skok i zaron*, Proartorg, Beograd.
- Reinhartz, Shulamit & Lynn Davidman (1992), *Feminist methods in social research*, Oxford University Press, New York, Oxford.
- Savić, Svenka (ur) (2001), *Vojvođanke (1917 – 1931): životne priče*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
- Savić, Svenka (2018), *Erika Marjaš*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.

Msr Nela Tonković, Subotica

nelatonkovic@gmail.com

Pronalaženje ravnoteže: savremene vizuelne umetnice Subotičanke

Cilj predavanja je da rasvetlim osnovne pravce razvoja savremene umetnosti na subotičkoj sceni vizuelnih umetnosti, prateći životne i profesionalne okolnosti nekolikih umetnica čiji rad je ostavio trag istrajanosti, traganja i volje za činjenjem proboga: Jasmine (Jovančić) Vidaković, Edite Kadirić, Maje Rakočević Cvijanov i Jelene Grujičić.

Profesionalno bavljenje umetnošću, u složenim društvenim okolnostima, zahteva moć kritičkog zapažanja i reflektovanja realnosti kroz optiku autentičnih ideja. Ono takođe podrazumeva umešnost i veština hoda kroz „umetnički svet“ u kojem svoj glas ima i istorija umetnosti, likovna kritika, institucije baštine (muzeji), institucije produkcije (galerije), publika i kolege/inice umetnici/e. Put ionako složen, postaje još složeniji ukoliko se na njega otisne žena – jer žena ima brojne „uloge“ u životu, pri čemu je njena profesionalna često viđena kao manje važna.

Ipak, čak i u decentriranim sredinama, umetnice stvaraju, izlažu i razvijaju svoje opuse, ravnopravno tragajući za svojim mestom na sceni.

Msr Nela Tonković je istoričarka umetnosti. Diplomirala istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Beogradu (2009), masterirala na UNESCO katedri za kulturnu politiku i menadžment, UB (2018). Zaposlena u Savremenoj galeriji Subotica. Realizovala je niz izložbenih projekata. Članica je: poverenstva za dodelu Nagrade Emerik Pavić; uredništva časopisa za književnost i umetnost Nova riječ; ocenjivačke komisije Likovnog takmičenja „Portret Danila Kiša“ koji je raspisala Fondacija za omladinsku kulturu i stvaralaštvo „Danilo Kiš“, Subotica; upravnog odbora Muzeja savremene umetnosti Vojvodine, Novi Sad; stručnog žirija za dodelu Nagrade Lazar Trifunović. Urednica je knjige *Autobiografija s Belom Kondorom Bele Durancija* (Moderna galerija Likovni susret, Subotica, 2011).

Preporučena literatura:

- Perry, Gill (ed.) (2004), *Difference and Excess in Contemporary Art: The Visibility of Women's Practice*, Blackwells, Oxford.
- Vukotić, Biljana (2013), *Umetnik-ca*, Muzej primenjene umetnosti, Beograd.
- Kojić Mladenov, Sanja (2020), *Skok i zaron*, Proartorg, Beograd.
- Tonković, Nela (2020), „Kako u muzeju govoriti o identitetu: Jedan pogled na izložbu *Skok i zaron* (2020)“, u: Kojić Mladenov, Sanja (ur.), *Risk Change 03*, Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Novi Sad, 34-39.
- Tonković, Nela (2020), „Kustos je kustos i nešto više“, u: Dobrić, Gordana (ur.) *Odložba nije izložena*, Kulturni centar Beograda, Beograd.
- Tonković, Nela (2018), „Od izložbe do kolekcije“, *Manek*, 7, Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije, Beograd, 76-79.

Msr Nela Tonković, Subotica

nelatonkovic@gmail.com

Jedan sasvim drugi svet: umeće slamarke i njihova borba za afirmaciju ženskog narodnog stvaralaštva

Slamarke su umetnice amaterke koje decenijama stvaraju jednu specifičnu vrstu umetnosti bez sasvim razvijene ideje da to čine kao žene i da ta umetnost prevazilazi okvire određenih tema.

Slamarenje počinje u okolini Subotice dvadesetih, tridesetih godina 20. veka, kada imamo prve zapisane tragove ili prva sećanja do onih žena koje odlučuju da od čistog materijala slame (koja bi inače bila odbačena) izrađuju određene predmete. U pitanju su dekorativne perlice i tzv. krune za žetvene svečanosti Dužijanca.

Krajem pedesetih godina 20. veka slamarke čine odmak od trodimenzionalnog, vraćaju se u dimenziju plošnog i počinju da prave slike. Prvi motivi slika su iz neposrednog sveta slamarke (seoski motivi ili motivi žetvenih svečanosti) i crkveni, religiozni motivi.

U drugoj polovini osamdesetih godina 20. veka svoju umetnost i umešnost slamarke predaju mlađima koje sada proširuju motive, inoviraju umetnost slamarstva i čine odmake od onoga što je bio nekada njen zadatak.

Pohvalno je da je slamarstvo 2022. od strane Ministarstva privrede proglašeno za umetnički zanat.

Slamarke nisu 'čuvarke tradicije', već su one te koje su tradiciju izumele: one su aktivne u njenom nastanku, u njenoj metamorfozi, u njenom čuvanju.

U narednom koraku je neophodno da se osvetli ono što je uloga autorki u nastanku konkretnog dela, a ne samo kako se ono menja i kako se jedna umetnost menja. Jer umetnost uvek neko menja.

Preporučena literatura:

- Duranci, Bela (2002) „Pletene vlati agrarnog „zlata“, u: Duranci, Bela (ur.), *Vojvodina, bogatstvo različitosti*, Kulturno-istorijsko društvo PČESA, Novi Sad.
- Savić, Svenka (ur) (2007), *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919–1955)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- „Justika Skenderović – heroina hrvatske zajednice“, *Hrvatska riječ*, 27. svibnja 2022.
- „Slamarke vjerne čuvarice naše umjetnosti“, *Hrvatska riječ*, 13. kolovoza 2021.

III TEMATSKA OBLAST: ZNAMENITE ŽENE

Dr Margareta Bašaragin, Subotica

margareta.basaragin@gmail.com

Znamenite subotičke Jevrejke

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (ŽSI) neguje dugoročno osmišljene projekte Životne priče žena (koordinira S. Savić od 1998) i Znamenite žene. Od 2020. Podružnica u Subotici realizovala je pojedinačne projekte u vezi sa znamenitim ženama Subotice (Bašaragin 2020, 2021a, 2021b).

Cilj predavanja je da afirmiše život i delo deset znamenitih Jevrejki koje su živele i/ili radile u Subotici tokom 20. i 21. veka i istovremeno ukazuje na razne oblike semitizma kojima su (bile) izložene:

Tereze Šreger (Schräger Teréz, Hartmann Raffaelné, Szentes, 1863 – Subotica, 1940), dr Lenke Reves rođ. Kraus (? , 1884/1885 - Aušvic, 1944), dr Margite Hercz (Hercz Margit, Subotica, 1900 – Banja Luka, 1942), dr Jolande Hojman (Heumann Jolán, Subotica, 1901 - Zagreb, 1978), Jelisavete Alajn (Jelisaveta Allein, Subotica,

1909-?), Ide Sabo (Szabó Ida, Pečuj, 1915 - Novi Sad, 2016), dr Vere Zdravković, rođ. Šrajber (Subotica, 1939), Eve Ras (Éva Maria Balas Wagner Stević Ras, (Subotica, 1941), Mire Adanja Polak (1942, Budimpešta) i Sonje Licht (Subotica, 1947).

Na primeru životnih priča znamenitih Jevrejki Subotice pokazujem kako znanje o znamenitim ženama i iskustvo antisemitizma postaje deo kolektivnog znanja nas danas i doprinosi negovanju kulture sećanja na žene raznih nacionalnih zajednica Vojvodine (i šire u Srbiji).

Dajem i nekoliko preporuka za različite oblike afirmisanja poznatih Subotičanki danas: 1. javnim predavanjima, tribinama i promocijama, 2. istraživanjem i dokumentovanjem njihovih životnih priča, 3. uvođenjem teme znamenitih Subotičanki u programe ženskih studija i 4. trajnim obeležjima (spomen-ploče, spomenici ili nazivi ulica).

Preporučena literatura:

- Bašaragin, Margareta (2020), *Znamenite Jevrejke Subotice*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.
- Bašaragin, Margareta (ur.) (2021a), *Znamenite Jevrejke Subotice: Sonja Licht – životna priča*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.
- Bašaragin, Margareta (2021b). *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.
- Bašaragin, Margareta; Gajić, Draga (2020), „Dr Margita Hercl – antifašistkinja i lekarka“, u: Stevanović, Lada (ur.), Mladena Prelić (ur.), Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu*. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu, Etnografski institut SANU, Beograd, 361-371.
- Belić, Uglješa (2018), *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturnalnost*, Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU, Novi Sad.
- Prelić, Mladena (ur.), Lada Stevanović (ur.) i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2022), *Rod, znanje i moć: istorija, nasleđe i značaj naučnica u Srbiji*, Etnografski institut SANU, Beograd.
- Stevanović, Lada (ur.), Mladena Prelić (ur.) i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu*. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u SANU, Etnografski institut SANU, Beograd.

mr Tatjana Kiš Čegar, Subotica

tatjana.cegar@gmail.com

Znamenite žene subotičke pozorišne scene

Istorijat pozorišnog života u Subotici počinje u 18. veku, kada su postojala dva oblika pozorišnih igara u austrougarskom periodu: predstave odigravane u školama i one koje su prialjivali nemačke profesionalne glumačke grupe. Tokom I svetskog rata glumile su uglavnom žene. U Kraljevini SHS Subotica nije imala stalnu trupu već su gostovale različite putujuće (iz Beograda, Moskve).

Novi period počinje nakon Drugog svetskog rata osnivanjem ansambala na hrvatsko-srpskom i mađarskom jeziku, kada zasluženo mesto zauzimaju glumice, operske pevačice i pozorišne kritičarke.

Cilj izlaganja je da otrgnem od zaborava subotičke pozorišne umetnice: Slavu Bulgakov (1904-1987), Jelku Asić Šokčević (1922-1979), Anu Skenderović (?-?), Klaru Peić (?-2009), Eržiku Kovačević (1925-2012), Mariju Čeh Sabo (1916-?), kao i subotičku pozorišnu kritičarku Ivanku Rackov (1907-1982).

Glumice su igrale na sceni Narodnog pozorišta (Narodnom kazalištu/Népszínház) u Subotici, ali i na gostovanjima na scenama drugih teatara širom SFR Jugoslavije. Ostvarile su zapažene uloge, osvajale nagrade i gotovo čitav život posvetile sceni. Samo delimično je o tome pisano do sada (Kaič, 2017; Miković, 2020, Rackov, 1977).

Kroz životne priče glumica saznajemo kako je izgledao umetnički rad u vremenima osnivanja profesionalnih ansambala u subotičkom teatru, koliko je entuzijazma bilo potrebno da bi jednu predstavu ugledala publika i imala svoje trajanje.

Mr Tatjana Kiš Čegar diplomirala je i magistrirala iz didaktičko-metodičkih nauka u oblasti metodičke nastave srpskog jezika i književnosti na Pedagoškom fakultetu u Somboru, UNS (2016). Zaposlena je u Narodnom pozorištu (Narodnom kazalištu / Népszínház) u Subotici kao producentkinja marketinga i PR (od 2005-), saradnica festivala Desire Central Station (2010-), a radila je i kao novinarka, voditeljka i urednica za kulturu Regionalnog televizijskog centra u Subotici, dopisnica RTS-a u domenu kulture. Nagrađena je srebrnjakom na Festivalu Evropskog filma Palić (2017). Završila je edukativni program „Ženske studije u Subotici“ (ŽSI, 2022).

Preporučena literatura:

- Kaič, Katalin (2017), *U slavu glumca i scenske igre*, Pozorišni muzej Vojvodine, Novi Sad.
- Miković, Milovan (2020), *Idemo li večeras u kazalište?*, Matica hrvatska, Subotica.
- Rackov, Ivanka (1977), *Iz pozorišnog albuma Subotice*, OSVIT, Subotica.

- Kiš Čegar, Tatjana (2010), *Istorijat*. Narodno Pozorište Subotica. Pregledano 28. novembra 2022, sa stranice <http://www.suteatar.org/cir/o-nama>

Dejan Mrkić, Subotica

dejanmrkic@gmail.com

Subotičke preduzetnice i zanatljike između dva svetska rata

Cilj predavanja je da predstavim preduzetnice i zanatljike između dva svetska rata u Subotici na osnovu objavljenog subotičkog privrednog vodiča *Naslovnik grada Subotice* iz 1931. godine. Vodič je svedočanstvo o jednom vremenu, o gradu Subotici i njenim građankama između dva rata. U godinama posle Prvog svetskog rata žene su obavljale poslove koji se i danas smatraju stereotipno muškim (taksistkinja, pekačica rakije), a bile su uspešne preduzetnice i privrednice, kakva je subotička industrijalka jevrejskog porekla Tereza Hartman (Schräger Teréz, Hartmann Rafaellné, 1863–1940) ili prva direktorka banke u Subotici, dr Lenke Reves rođ. Kraus (?1884/1885 - Aušvic, 1944).

Analiza Vodiča je usmeno predanje čuvano od zaborava o načinima na koje je sredina doživljavala sve veće prisustvo žena u oblastima tradicionalno muških zanimanja.

Iako tvorac *Privrednog vodiča* (1931) nije imao namjeru, ostavio je za budućnost vredno svedočanstvo o godinama pred Drugi svetski rat, nakon kojeg će vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, kao i trgovačke radnje, iz privatnog najpre preći u državno vlasništvo, a zatim i u ruke samoupravnih radnika i radnica (u doba tzv. samoupravnog socijalizma). To je bio kraj za klasu privatnih preduzetница, ali i novi početak i nova šansa za žene da se afirmišu u različitim profesijama.

Dejan Mrkić je arhivist, zaposlen u Istorijском arhivu Subotice. Na teme iz zavičajne istorije objavljuje članke u stručnim časopisima, „Subotičkim novinama“, zatim na internet portalu gradsubotica.co.rs i dr. Autor je sedam kratkih dokumentarnih filmova, od kojih su neki prikazani na međunarodnim filmskim festivalima Palić i Nancy (Francuska), kao i povodom obeležavanja Dana Grada Subotice i Noći muzeja. Autor više izložbi arhivske građe i istorijskih izvora. Učesnik međunarodnog projekta „Atrijum“ (Arhitektura totalitarnih režima).

Preporučena literatura:

- *Naslovnik grada Subotice* (1931), štampa Minerva DD, Subotica.
- Bašaragin, Margareta (2020), *Znamenite Jevreijke Subotice*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Jelić, Dušan (1987), „Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihovog doprinosa razvoju grada“, u: Kadelburg, Lavoslav (ur.), *Zbornik 5. Studije*,

arhivska i memoarska građa o istoriji subotičkih Jevreja, Jevrejski istorijski muzej, Beograd, 1–184.

- Jovanov, Zlatko (1989), „Hartmanka i trule daske”, Subotičke novine (6. jul 1989), br. 27.
- Mačković, Stevan (2004), *Industrija i industrijalci Subotice (1914-1941)*, Isto-rijski arhiv Subotica, Subotica.
- Mrkić, Dejan (2020), „Mitovi i istina o Hartmanki”, Grad Subotica <https://gradsubotica.co.rs/mitovi-i-istina-o-hartmanki/>, 10. 09. 2022.
- Petrović, Kosta. (1928), *Subotica i kupalište Palić*, Gradska štamparija Subo-tica, Subotica.

Dr Sara Savić, naučna savetnica

Naučni institut za veterinarstvo „Novi Sad“, Novi Sad

sara@niv.ns.ac.rs

Veterinarke u Srbiji

Veterinarska medicina ima dugu tradiciju najpre u jugoslovenskom kontekstu, a potom u Republici Srbiji posebno. Ova naučna interdisciplina je oduvek bila posma-trana kao „muška“ profesija kako u svetu tako i u Srbiji i ranije i danas.

Prve veterinarke su se pojavile kasnije u odnosu na druge struke kao što su le-karke ili hemičarke, biološkinje i sl.

Četiri su institucije koje zapošljavaju veterinare i veterinarke kao istraživače i istraživačice u Srbiji: 1. Fakultet veterinarske medicine UB (osnovan 1936), 2. De-partman veterinarske medicine u okviru Poljoprivrednog fakulteta UNS (osnovan 2000), 3. Naučni institut za veterinarstvo Srbije, Beograd (osnovan 1926) i 4. Naučni institut za veterinarstvo „Novi Sad“ (osnovan 1950). Danas u njima od ukupno 252 zaposlenih 47% čine žene a 53% muškarci. Međutim, na vrhu tri od ovih ustanova su muškarci, a u jednoj je žena.

Na rukovodećim mestima u Veterinarskoj komori - vrhovnom telu veterinarske struke u Srbiji i Organizaciji veterinarske službe dominiraju muške osobe.

U poslednjih 20 godina se povećao broj upisanih studentkinja vetrerine u Beo-gradu (sa 20% na 50%). Isto je i na mnogim evropskim veterinarskim fakultetima (danasa 80% u korist studentkinja, u Češkoj i Rumuniji).

Očigledan je nesklad u balansu žena i muškaraca u ovoj disciplini kada su u pitanju pozicije u profesiji i (ne)ravnopravnosti po pitanju društvene moći unutar struke.

Isti odnos vlada i kada je reč o veterinarskoj praksi u pojedinim gradovima u Srbiji (pogotovo u domenu „velike prakse“). Ali su u poslednjih nekoliko godina sve više u domenu „male prakse“ prisutne žene, mada je broj veterinarki koje su i vlasni-

ce veterinarskih ambulanti (ili stanica) značajno manji u odnosu na broj veterinara. Takva je situacija i u gradu Subotici.

Na predavanju gostuje vlasnica veterinarka koja govori lično profesionalno iskustvo vlasnice veterinarske ambulante za kućne ljubimce (Viva, Subotica). Navodi primere diskriminacije i mizoginije iz vlastite prakse, ali govori i o emocijama vlasnika životinja, i konačno i o ličnim emocijama prema životinjama. Svedočenje veterinarki treba da nam pomogne u sačinjavanju uputstva za razgovor o (kućnim) ljubimcima veterinarke - vlasnica životinja, uz poštovanje emocionalne povezanosti vlasnika sa životinjama.

Dr Sara Savić je naučna savetnica u Naučnom institutu za veterinarstvo „Novi Sad“. Diplomirala i magistrirala na Fakultetu Veterinarske medicine Univerziteta u Beogradu, a doktorirala na Poljoprivrednom fakultetu na Departmanu za veterinarsku medicinu, Univerziteta u Novom Sadu, u naučnoj oblasti biotehničke nauke, veterinarstvo, a uža stručna oblast je mikrobiologija i zarazne bolesti. Završila je Evropske ženske studije (2004), predavačica na ACIMSI Centru za rodne studije UNS, kurs Ekofeminizam (na master programu). Članica je Evropske mreže za Ekozdravlje i Jedno zdravlje (Network for Ecohealth and One Health) <https://www.ecohealthinternational.org/regional-chapters/europe/> u okviru koje je članica radne grupe pod nazivom: Ugrađivanje rodne dimenzije u Jedno Zdravlje i Ekozdravlje (Incorporating a Gender Dimension into One Health and Ecohealth)

ResearchGate: https://www.researchgate.net/profile/Sara_Savic

Preporučena literatura:

- Ristić, Ljiljana (2012), *Prve hemičarke u Srbiji*, Centar za promociju nauke, Beograd.
- Savić, Sara (2020), „Položaj naučnica u veterinarskoj medicini u Republici Srbiji“, izlaganje na Naučnoj konferenciji *Naučnice u društvu*, 11–13. februar 2020, Etnografski institut SANU, Beograd (neobjavljeno).
- Savić, Sara (2022), „Rod i jedno zdravlje“ (sažetak predavanja), u: Bašaragin, Margareta (prir.) i Svenka Savić (prir.), *Ženske studije posle 25 godina*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 29-30.
- Savić, Svenka (ur) (2001), *Vojvođanke (1917–1931): životne priče*, Futura publikacije i Ženske studije istraživanja, Novi Sad.
- Savić, Svenka (ur) (2007), *Životne priče žena u Vojvodini: Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919–1955)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Radmila Zećirović, Novi Sad
udruzenjeamarilis@gmail.com

Romska ženska mreža Republike Srbije

Tokom devedesetih godina 20. veka u Srbiji, u periodu sukoba i stradanja, sveopštег nacionalizma i mizoginije koja prati takva ekstremna vremena, počinje da se javlja nova snaga za ženski otpor. Ideja ženskih ljudskih prava je preko aktivistkinja u romskom, ženskom i omladinskom pokretu dobila novu dimenziju.

Romkinje pripadaju višestruko marginalizovanim grupama, diskriminisane su zato što su žene i zato što pripadaju manjinskoj, marginalizovanoj etničkoj grupi.

Iako ideja o umrežavanju udruženja koja podržavaju i štite Romkinje postoji od kraja devedesetih godina, prvo okupljanje se ostvarilo u periodu 2-3. decembra 2004, kada je u organizaciji Romskog ženskog centra Bibija u Beogradu održan osnivački sastanak 14 aktivistkinja romskih ženskih i romskih organizacija koje sprovođe ženske programe, a finansira (uglavnom) Fond za otvoreno društvo. Prioritet nam je bio da izradimo okvirni plan za međusobnu podršku u uključivanju Romkinja u Dekadu Roma (2004-2014).

U izlaganju iznosim osnovne podatke o formiranju i širenju mreže, kao i osnovne probleme sa kojima se mreža suočava.

Radmila Zećirović studira na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu, Univerzitet u Novom Sadu. Zaposlena je kao koordinatorka za romska pitanja za Grad Novi Sad pri Gradskoj upravi za socijalnu i dečju zaštitu Grada Novog Sada (2008-). Završila je niz obuka i edukacija o ženskim ljudskim pravima i za unapređenje romske zajednice. Predsednica je Udruženja Romkinja „Amarilis“ iz Novog Sada (2002-). Jedna od osnivačica Romske ženske mreže Republike Srbije i predsedavajuća tokom 2021-2022. godine.

Informacije o romskoj ženskoj mreži:

- Veb sajt: <http://mrza.info/>
- Imejl Romske ženske mreže RS: koordinacijarzm@gmail.com
- Facebook stranica: Romska ženska mreža Republike Srbije
- Facebook stranica: Udruženje Amarilis

IV TEMATSKA OBLAST: MIROVNO DELOVANJE ŽENA

Dr Margareta Bašaragin, Subotica

margareta.basaragin@gmail.com

Antifašistkinje Subotice nekada

Up. str. 98.

Dr Zorica Mršević, Beograd

zorica.mrsevic@gmail.com

„Žene, mir, bezbednost“

Savet bezbednosti UN doneo je 31. oktobra 2000. Rezoluciju 1325. Taj dokument predviđa da se pored država kao tradicionalnih aktera u mirovne procese i primenu mirovnih sporazuma uključi civilno društvo, a pre svega žene. Rezolucija je poznata pod nazivom „Žene, mir i bezbednost“ i rezultat je inicijative međunarodnog ženskog mirovnog pokreta.

Iako se usvojeni tekst razlikuje od početne ideje, a njegova primena je još udaljenija od prvobitnih vizija kreatorki, one i dalje ubedljivo ukazuju da se novcem iz poreza koji plaćaju svi/e građani/ke često obilato finansiraju smrt i razaranja, da žene podnose najveći teret militarizma kao i da su ratovi najveći uzročnici svekolikog globalnog siromaštva. Usvajanje rezolucije bilo je motivisano činjenicom da su civilni, posebno žene i deca, tokom celog 20. veka bili stalna meta ratnih sukoba, što se nastavlja i u ovom veku.

Rezolucija ne samo da naglašava važnost ravnopravnog učešća žena i njihovog punog uključivanja u sve napore na održanju i promociji mira i bezbednosti, već ističe i potrebu za njihovom većom ulogom u donošenju odluka koje se tiču sprečavanja i rešavanja konfliktata.

Dr Zorica Mršević naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu (u penziji). Diplomirala (1997), magistrirala (1983) i doktorirala (1986) na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Radila je u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja (do 1999), kao programska menadžerka humanitarne organizacije UK OXFAM u Beogradu (do 2001), savetnica za rodnu ravnopravnost Misije OEBS u Srbiji (2001-2008), zamenica Republičkog zaštitnika građana (ombudsmana) za rodnu ravnopravnost i prava osoba sa invaliditetom (2008-2010). Predavala je Teoriju nasilja i ljudska prava žena na Centralnoevropskom univerzitetu u Budimpešti (2002-2005) i Uporednu feminističku juriprudenciju na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ajovi (SAD) (1996/97). Predavačica za predmet Studije roda i Fenomenologiju nasi-

lja na novosadskom Fakultetu za evropske pravno političke studije (2021). Autorka je 24 knjiga i preko 400 naučnih radova iz oblasti teorije nasilja, rodne ravnopravnosti, prava LGBT osoba i kriminologije.

(Više informacija na www.zoricamrsevic.in.rs)

Preporučena literatura:

- *Nezavisni monitoring primene Rezolucije 1325 u Srbiji* https://zeneucrnom.org/images/pdf/nezavisni_monitoring_primene_rezolucije1325_u_srbiji.pdf
- Mršević Zorica, Janković Svetlana (2021). *Inkluzivna bezbednost*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova. https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2022/06/WEB-izdanje_Mrsevic-Jankovic-Inkluzivna-bezbednost_spojeno.pdf
- Mršević Zorica, Janković Svetlana (2019). *Zaštita ljudskih prava migrantkiњa*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, vol 38 – 2, 35-48. https://www.aksi.ac.rs/zbornik_arhiva/zbornik_aksi_2_2019/zbornik_aksi_2_2019_zorica_mrsevic_svetlana_jankovic.pdf
- UVEK NEPOSLUŠNE, I DALJE NA ULICAMA... <https://zeneucrnom.org/sr/20-aktivnosti/bezbednost/132-rezolucija-saveta-bezbednosti-1325>
- *Rezolucija Saveta bezbednosti 1325: Izveštaj civilnog društva za 2014. godinu* <https://bezbednost.org/publikacija/rezolucija-saveta-bezbednosti-1325-izvestaj-civilnog-drustva-za-2014-godinu-2/>

Staša Zajović, Žene u crnom, Beograd

zeneucrnombeograd@gmail.com⁵⁰

Ženski sud – feministički pristup pravdi

Feministički pristup problemu seksualnog nasilja u ratovima u Jugoslaviji: Za kulturu sećanja i odgovornosti, nastao je iz potrebe feministkinja ovog regiona da zapišu informacije i znanje o ovom problemu i učine ih dostupnim širokoj javnosti. Program je deo feminističke kulture sećanja na najteže, sistemski organizovane, seksualne zločine koje su žene na ovim prostorima doživele na kraju 20. veka; sećanja na bol i traumu koja nije uticala samo na konkretnе žene, već na celi društvo koja i danas žive sa njom. Takođe je deo feminističke kulture odgovornosti – odgovornosti da se imenuju počinitelji, koji su većinski bili srpske nacionalnosti i zločine činili pod velikosrpskog nacionalizma i mržnje prema ženama i etničkim Drugima. Jedino kulturom sećanja i odgovornosti možemo makar za nijansu ublažiti bol

⁵⁰ Zajedno sa Sanjom Pavlović, Autonomni ženski centar.

preživelih, njihovih porodica i društava, i uticati na to da se takvi zločini više nikad ne ponove.

Ženski sud – feministički pristup pravdi: dokumentarni film o Ženskom суду u Sarajevu (maj 2015) (režija F. Markovinovića, produkcija ŽUC, 2016).

Staša Zajović je diplomirala na Katedri za romanistiku na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu (1977). Jedna od osnivačica feminističko-pacifističke grupe *Žene u crnom* (ŽUC) 1991. Organizatorka i učesnica brojnih antimilitarističkih, mirovnih, feminističkih manifestacija, kampanja, mreža, koalicija, konferencija, skupova, seminara. Pokretnica i koordinatorka edukativnih programa usmerenih na mir, pomirenje, solidarnost, feministički pristup pravdi. (Ko)autorka i/ili urednica knjiga, eseja, članaka u domaćim i međunarodnim časopisima i publikacijama, zatim feminističkog kalendarja i Ženske mirovne agende za svaku godinu od osnivanja do danas (1991–2022). Bavi se prevođenjem sa španskog jezika. Dobitnica je više nagrada i priznanja za svoj antiratni i mirovni angažman: Milenijumska nagrada za mir (2001), Počasna građanka Tutina/Sandžak (2004), Počasna građanka Granade (2004) i druga priznanja za ljudska prava i mir. Nominovana ‘1000 žena za Nobelovu nagradu za mir’ (2005), Za ličnost godine lista *Danas* (2005, 2007).

Preporučena literatura:

- Zajović, Staša (ur.) (1993–2007), *Žene za mir*, Žene u crnom, Beograd.
- Zajović, Staša (2006), *Uvek neposlušne*, Žene u crnom, Beograd.
- Zajović, Staša (2007), *Tranziciona pravda – feministički pristup*, Žene u crnom, Beograd.
- Zajović, Staša (2021), *Pamtimo antiratni otpor – Vera Vebel Tatić i Centar za antiratnu akciju Ada*, Žene u crnom, Beograd.
- Neda Božinović: *od partizanke do antimilitaristkinje* (2016), Žene u crnom, Beograd. <https://www.youtube.com/watch?v=6sMbcVWL09c>
- Neda Božinović: *kontinuitet borbe za mir i ženska prava* (2016), Žene u crnom, Beograd. https://www.youtube.com/watch?v=xFi_am86EB4

Doc. dr Milena Žikić, Novi Sad

milenazikic85@gmail.com

Žene u velikom ratu

Uloga žena u Velikom ratu postala je aktuelna proslavom stogodišnjice završetka Prvog svetskog rata.

Ratne okolnosti uslovile su da se žene uključe u vojne redove, preuzmu prevoz ranjenika, predvode transportne sanitetske jedinice. Prisutnost žena bila je zabeležena i u medicinskim misijama, društveno-humanitarnim organizacijama i propagandi.

Žene su u Velikom ratu odigrale veliku ulogu kao borkinje, bombašice, herojke, pri evakuaciji i transportu ranjenika.

Borbeni put Milunke Savić (1892–1973) ostao je ovenčan sa sedam odličja, a Sofije Jovanović (1892–1979) sa deset. Prvi svetski rat iznedrio je i prvu ženu oficirku u srpskoj vojsci, Britanku Floru Sends (1876–1956), koja je odlikovana sedam puta.

Angažman žena sadržan je u predlozima za odlikovanje, gde se u obrazloženju eksplicitno navodi uloga i značaj žene u ratnim situacijama. Žene su učešćem u ratu promenile ukorenjene tradicionalne, verske i običajne stavove.

Rezulati ovakvog doprinosa, nažalost, nisu ženama omogućili sticanje prava glasa, ali su načinjeni koraci postupno pomerali granice položaja žena koje su svojim učešćem podnеле veliki teret za opstanak društva u za njega najtežim trenucima.

Doc. dr Milena Žikić je diplomirala i doktorirala na Departmanu za istoriju Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Nišu. Docentkinja je i šefica Katedre za opštetoobrazovne predmete na Farmaceutskom fakultetu, Novi Sad. Radi i kao personalna asistentkinja i saradnica dekana za kontinuiranu edukaciju. Članica je Istorijске sekcije Srpskog lekarskog društva u Beogradu i Saveta za izdavačku delatnost Zavoda za ravnopravnost polova u Novom Sadu (2022-2023).

Preporučena literatura:

- Žikić, Milena (2016), „Polna struktura stanovništva Kraljevine Srbije od 1912. do 1918. godine“, *Peščanik: časopis za istoriografiju, arhivistiku i humanističke nauke*, God 14, 4/2016, 65–82.
- Žikić Milena, (2019), „Ljubica Čakarević u vihoru Prvog svetskog rata“, *Vojno delo*, 2/2019, 334–339.
- Žikić, Milena (2017), „Nadežda Petrović na stranicama srpske štampe“, *Vojno delo*, 5/2017, 523–533.
- Žikić Milena, (2019), *Žene u srpskim oslobođilačkim ratovima (1912-1918)*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Žikić, Milena i Tanja Milosavljević (2022), UNE FIGURE HISTORIQUE DE L'HISTOIRE SERBE – SOFIA JOVANOVIĆ, u: FACTA UNIVERSITATIS Series Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 21, No2, 101 – 111.
- Žikić, Milena (2022), „Doprinos žena Britanije srpskom narodu (1912-1918)“, u: „Individualnost i kolektivitet (čovek i društvo) iz perspektive interdisciplinarnih istraživanja“: 22. nacionalna konferencija sa međunarodnim učešćem, Centar za empirijska istraživanja religije (CEIR), Novi Sad i Porodični razgovori, Beograd, 409-427.
- Žikić, Milena et Tanja Milosavljević (2021), „La vie des réfugiés serbes en Corse dans la Première Guerre mondiale. Témoignages de Jelena Lozanić,

- jeune humanitaire“, *Serbica: Revue électronique*, № 28 / juin 2021, ISSN 2268-3445.
- Žikić, Milena (2020), „Flora Sends sa Srbima i za Srbe“, u: Zorica Kuburić (prir.), Ana Zotova (prir.), Ljiljana Ćumura (prir.), *Mesto stida i ponosa u religiji, filozofiji i umetnosti: zbornik radova*, Centar za empirijska istraživanja religije, Novi Sad i Porodični razgovori, Beograd, 297-307.
 - Stolić, Ana (2015), *Sestre Srpskinje: pojava pokreta za emancipaciju žena i feminizma u Kraljevini Srbiji*, Evoluta, Beograd.
 - Trgovčević, Ljubinka (2005), „Srbi u Francuskoj tokom Prvog svetskog rata“, u: Mihailo Pavlović (ur.) i Jelena Novaković (ur.), *Međunarodni naučni skup Srpsko-francuski odnosi 1904–2004*, Beograd, 18–20. oktobar 2004, Beograd, 43–55.

3.2.2.2. Izlaganja polaznica

Program podrazumeva aktivno učešće polaznica u nastavi: polaznice imaju priliku da saopšte svoja interesovanja (koja nisu deo programa) i podele ih sa drugima, bez obzira da li su imale nameru da okončaju studije završnim radom i dobiju sertifikat. Takvih je izlaganja bilo ukupno dva.

Milica Popović⁵¹ „Da li je rodna ravnopravnost pitanje jezika?“ (29. 10. 2022)

Sažetak: Autorka u izlaganju pokušava da odgovori na pitanja kako društvo utiče na upotrebu jezika i kako upotreba jezika menja društvenu svest pojedinke ili grupe, potom kako upotreba rodno osetljivog jezika (ROJ) utiče na dostizanje rodne ravnopravnosti u društvu. Posebno odgovara na pitanje: da li ROJ ‘kvari’ jezik?

Milica Popović je doktorantkinja na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Profesorka španskog jezika i direktorka u školi jezika „Jezički centar Casa de lenguas“.

Marija Antunović „Žene i društvene mreže, od zabave do nasilja“ (19. 11. 2022)

Sažetak: U poslednje vreme se društvene mreže u Srbiji koriste kao mesto okupljanja i osnaživanja žena koje su pretrpele nasilje, ili priznale silovanje (Me too, Nisam tražila). Zabrinjavajuće je da se zlostavljanje nastavlja kroz negativne komentare, pune govora mržnje na istim društvenim mrežama.

Antunović Marija je ekonomistica, radila u izdavačkim kućama u Subotici i Segedinu (Mađarska).

⁵¹ Polaznica je morala da prekine pohađanje programa zbog obaveza.

U usmenom razgovoru nakon održanih predavanja, polaznice su procenile da je dobra praksa u ovom edukativnom programu što se daje mogućnost da se 'doneće' znanje znanje podeli sa drugima i tako obezbedi razmena znanja kroz različita povezivanja i upoznavanja tokom trajanja nastavnog plana i programa. Ovim se nadoknađuje činjenica da nisu svim predavanjima bila moguća sva lica u isto vreme, kako je to uobičajeno u klasičnoj nastavi. Svakako neposredan razgovor uživo ima prednost u odnosu na onlajn komunikaciju jer omogućava nesmetanu interakciju sagovornica i bolje međusobno razumevanje i učenje. Interakcija u digitalnom prostoru ograničena je i sužena, ali je i poželjna kada polaznice ne mogu fizički biti prisutne. Običaj deljenja znanja sa drugima treba zadržati i u budućim organizovanjima edukativne nastave Ženskih studija i u onlajn formatu i uživo, sve u zavisnosti od date situacije i potrebe polaznica ili predavačica.

3.2.2.3. Završni radovi polaznica

Da bi stekle uslov za pisanje završnog rada uz pomoć mentorke, potrebno je da polaznice prisustvuju najmanje polovini predavanja (uživo ili putem Zum aplikacije).

Podaci su dati u Tabeli 14.

Tabela 14. Lista prisustva „Ženske studije u Subotici“ (15. 10. 2022-17. 12. 2022)

Br.	PREZIME	IME	15. 10.	22. 10.	29. 10.	5. 11.	12. 11.	19. 11.	26. 11.	3. 12.	10. 12.	17. 12.
1.	Antunović	Marija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
2.	Blizanac	Branka	+	+	+	+	-	+	o	-	-	-
3.	Flajs	Rita	+	-	-	-	-	-	+	-	+	-
4.	Ivanović	Ana	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
5.	Janković	Svetlana	+	+	+	+	+	+	o	+	+	+
6.	Jelić	Željka	+	+	+	+	+	+	o	+	+	+
7.	Kašaš	Danica	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+
9.	Maksimović	Galina	-	-	+	+	-	+	o	-	-	-
9.	Pecka	Adriana	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
10.	Pešić	Tamara	+	+	-	+	+	+	o	+	+	+
11.	Popović	Milica	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-

Teme završnih radova (individualni ili timski) su u okviru četiri odabrane tematske oblasti, a polaznice ih definišu uz pomoć mentorke (čiji je zadatak da usmerava tok rada, uz zahteve koji su dati u uputstvima Ženskih studija, kao i da pomaže u prikupljanju literature i drugog pripremnog materijala u zavisnosti od odabrane tematske celine). Fokus u mentorskem radu bio je na pisanju prikaza kao akadem-skog oblika diskursa, jer se pokazalo da sticanje te vrste znanja izostaje u gotovo svim visokoškolskim programima koje su polaznice do tada završavale⁵².

U Tabeli 15 dajemo podatke o završnim radovima polaznica.

Tabela 15. Završni radovi polaznica Ženskih studija i istraživanja u Subotici (oktobar-decembar 2022)

Tetamtska celina	Tema	Mentorka
Znamenite žene u sportu	Marija Antunović Paraolimpijke u medijima: Borislava Perić Ranković	M. Bašaragin
Znamenita žena Bečeja	Blizanac Branka Ljiljana Kraljević Bukinac (1925-2007)	M. Bašaragin
RR: jezik, rod, obrazovanje	Svetlana Janković Društveni položaj starijih žena u vreme pandemije	M. Bašaragin
Znamenite žene u pozorišnoj umetnosti	Jelić Željka Jelka Arsić (1922-1979)	S. Savić i M. Bašaragin
Znamenite žene iz romske zajednice	Danica Kašaš Životna priča mlade Romkinje	M. Bašaragin
RR: jezik, rod, obrazovanje	Adrijana Pecka Marijana Čanak (ur.) (2022), <i>Sećanje na detinjstvo: odrastanje žena sa invaliditetom, Iz kruga... Vojvodina, Novi Sad (prikaz)</i>	M. Bašaragin
Mirovno delovanje žena	Tamara Pešić Margareta Bašaragin (2021), <i>Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke, afežeovke, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad (prikaz)</i>	M. Bašaragin

⁵² Radovi se čuvaju u arhivi Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Novom Sadu i u Podružnici u Subotici.

Sažeci završnih radova polaznica.

Marija Antunović ističe da je o ženama u sportu u domaćoj literaturi pisano relativno dovoljno (Ciganović 2022, Đorđić, Brkljač, Pajvančić 2011; Koković, 2006; Mršević 2013; Srđić, 2013, 2021; Ženska platforma za razvoj, 2020), a isto važi i o sportistkinjama sa invaliditetom u medijima (Portal o invalidnosti, 2022).

Cilj rada je da istraži i dokumentuje jedan deo podataka u prilog osvetljavanja životne priče paraolimpijske stonoteniserke Borislave Perić Ranković (1972, Bečej) i njenu (ne)zastupljenost u odabranim medijima ili medijskim sadržajima.

Podaci su iz dva medijska sadržaja: 1. sa Portala o invalidnosti i 2. odrednica sa Wikipedije.

Borisava Perić Ranković ima svoju stranicu na Wikipediji na pet jezika (nemačkom, engleskom, španskom, francuskom i poljskom) gde su podaci o profesionalnim uspesima u sportu, ali izostaju oni važni za razumevanje različitih komponenti identiteta žene sa invaliditetom kao i prikriveni oblici višestruke diskriminacije prema poznatoj sportistkinji. Njih pronalazimo u tekstovima na Portalu o invalidnosti.

Zaključak je da se u široj javnosti nedovoljno govori i objašnjava problematika invalitinja u sportu, zatim da su podaci o njima rasuti po različitim izvorima i potrebno je istraživački pristupiti takvim podacima.

Kao predlog za neposrednu praksu može poslužiti tekst o svakoj posebno koji bi se distribuirao raznim grupama građana i građanki, a pre svega među mladima, kako bi razumeli specifičnost ove grupe sportiskinja, ne samo kod nas.

Branka Blizanac istražuje i dokumentuje životnu priču Ljiljane Kraljević Bukić (1930-2010), istoričarke umetnosti, sa namerom afirmisanja njenog doprinosa gradu Bečiju.

Autorka koristi arhivsku građu ličnog fonda Kraljević-Bukinac Ljiljanja - Bečej (1925-2007), u bečejskom odseku Istoriskog arhiva Sente. Kombinuje metod kritičke analize istorijske građe i utvrđenu metodologiju sakupljanja životnih priča žena odomaćenu u feminističkom pristupu.

Rezultati pokazuju da je ova izuzetna žena, i pored brojnih nagrada i priznanja za svoj profesionalni rad, zaboravljena, skrajnuta i nedovoljno poznata javnosti danas, naročito mladim generacijama i u Bečiju, ali i u Vojvodini.

Zaključak je da je neophodno kontinuirano obnavljanje sećanja na znamenite žene i njihove doprinose umetničkom, društvenom i kulturnom životu u pojedinim gradovima, i šire u Vojvodini i Srbiji.

Svetlana Janković polazi od brojnih istraživanja koja ukazuju da su starije osobe, naročito starije žene, pored osoba sa invaliditetom, jedna od najdiskriminisanih grupa u Srbiji danas.

Cilj rada je da pregledom literature i ličnim iskustvom ukaže na diskriminacioni, ponižavajući i marginalizovan položaj starijih žena koje su više nego stariji muškarci izložene nasilju.

Podaci iz literature su saglasni da su siromaštvo i zanemarivanje unutar porodice najrasprostranjeniji problemi sa kojima se susreću starije žene. Njihova vunreabilitnost naročito je pojačana zbog mera uvedenih tokom pandemije COVID-19. Seksizam i ejdžizam u takvim uslovima postaju stalna komponenta svakodnevnog života. Do izražaja dolaze i slučajevi nasilja i femicida, a povećana je i opšta nebezbednost starijih žena. Nasilje nad ženama ne prestaje kako one stare, već se čak intenzivira istovremeno postajući manje vidljivo.

Zaključuje da je potrebno uspostaviti međugeneracijsku solidarnost i razumevanje, širiti pozitivne slike o starenju i odnosu prema starijima, njihovom ogromnom doprinosu društvu i ulozi koju danas imaju.

Preporučuje razne vidove institucionalnog i vaninstitucionalnog obrazovanja kao jedan od načina za promenu postojećeg negativnog stava o starenju i starijima u našem društvu danas.

Željka Jelić tematizuje život i delo Jelke Asić (Zagreb, 1922 - Zagreb, 1979), jedne od najvećih vojvođanskih pozorišnih umetnica 20. veka, koja je najveći deo svoje umetničke karijere provela u Subotici. Cilj rada je da objedini do sada objavljene podatke o ovoj umetnici i da ih osvetli primenom metoda iz ženskih i rodnih studija i time približi današnjoj mlađoj generaciji 21. veka u Vojvodini koja, na žalost, ne zna mnogo o ovoj umetnici.

Polje pozorišnog rada Jelke Asić je raznovrsno: dramske uloge, operske i koncertne prezentacije, pedagoški rad sa mladima. U svojim ostvarenjima sarađivala je sa suprugom Milanom Asićem (1917-1986) kompozitorom i dirigentom, koji je osnivač i direktor subotičke opere (1945), te direktor filharmonije.

Zadatak je analize da osvetli doprinose poznatih *bračnih parova* u pozorišnom životu kod nas, nekada se doprinos umetnica zanemaruje ili umanjuje, pa je jedan od zadataka rodnih analiza da pokažu u kojoj meri se umetničke (bračne) ličnosti dopunjavaju u zajedničkim umetničkim ostvarenjima, a možda prečutkuje stvarni umetnički doprinos svakog od njih u toj zajednici. Neretko se delatnost u pozorištu prenosi i na sledeću generaciju u porodici (ćerka bračnog para Asić, Zvjezdana, bila je dramaturškinja, dramska spisateljica, pesnikinja i likovna umetnica).

Danica Kašaš u radu ima za cilj da zabeleži sećanja na segment životne priče mlade Romkinje sa namerom da ukaže na elemente rasizma, juvenizma i seksizma kojima je bila izložena ali i na podršku neromkinja u procesu odrastanja, ličnog i profesionalnog razvoja i osnaživanja.

Tri su vrste sećanja: 1. pomajke koja pruža utočište, dom i novu porodicu, 2. mlade Romkinje koja je odlučila da se bori za uspeh i protiv patrijarhalne porodice i

rasističko-seksističke sredine i 3. koordinatorke obrazovnog programa Ženskih studija u Subotici (2022) koja svedoči o stalnom daljem napretku i razvitku.

Zaključuje da je zabeležena životna priča žene, u ovom slučaju mlade Romkinje, neiscrpan izvor podataka da otkrijemo načine na koje žene u saradnji i solidarnosti prevazilaze poteškoće i bore se za uspeh u životu i radu.

Biografije polaznica koje su primile sertifikate

Antunović Marija je ekonomistica. Veći deo radnog veka provela je u izdavačkim kućama u Subotici i Segedinu radeći kao izvršna direktorka, agentkinja prodaje, rukovoditeljka knjižare. Poseduje više licenci za bankarsko-administrativne poslove.

Blizanac Branka studira na Odjelenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Do sada je pohađala kurseve Ženskih studija: Onlajn ženske studije (AI „Forum 10”, Novi Pazar i ŽSI, Novi Sad, novembar 2020), Feminističke medijske kulture (Centar za ženske studije, Beograd, mart 2021), Feminist Spring School (Alternativni centar za devojke, Kruševac & Artoplis Center, Priština, april-novembar 2021), Uvod u ženske studije (Centar za ženske studije, Beograd, septembar 2022). Članica je neformalnog feminističkog kolektiva Ženska solidarnost.

Janković Svetlana potpukovnica je Vojske Srbije u penziji. Magistrirala je u oblasti odbrane, bezbednosti i zaštite i doktorantkinja na Fakultetu za inženjerski menadžment Univerziteta „Union-Nikola Tesla“ u Beogradu. Sa misijom OEBS u Srbiji radila u Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije kao konsultantkinja za rod i bezbednost (2018. i 2019). Aktivistkinja Centra za podsticanje dijaloga i tolerancije (Čačak), Fonda za socijalnu i demokratsku inicijativu (Beograd) i saradnica Mreže 1325, Centra za nenasilnu akciju i Global analitike iz Sarajeva. Stipendistkinja programa Žene mir bezbednost vašingtonske organizacije Vital voice (2021/2022). Dobitnica nagrade „Andelka Milić“ (2018) za izuzetne doprinose unapređenju rodne ravnopravnosti.

Željka Jelić je diplomirala na Osnovnim akademskim studijama psihologije FPPS „Dr Lazar Vrkatić“ Novi Sad (2018). Radi kao glumica (1998-) amaterski i kao voditeljica (2005-) za Pokrajinsku vladu, Grad Novi Sad, Vojsku Srbije, umetničke manifestacije, kao spikerka na lokalnoj TV, autorka i voditeljka radijske emisije na lokalnom radiju.

Danica Kašaš je penzionerka (hortikultura). Slika i glumi u dramskoj sekciji u Klubu penzionera u Subotici, piše pesme.

Adriana Pecka je završila master studije defektologije na Univerzitetu „Lorand Etveš“ u Budimpešti (Mađarska) (2021) i Pedagoški fakultet „Juhas Đula“ Univerziteta u Segedinu, Mađarska, smer Specijalna edukacija i rehabilitacija osoba sa teško-

ćama u mentalnom razvoju i osobe sa teškoćama u učenju (2011). Zaposlena je kao defektološkinja OISŠ „Dr Svetomir Bojanin” u Subotici.

Pešić Tamara je završile osnovne (2009) i specijalističke studije (2011) iz oblasti Međunarodnih odnosa i diplomacija na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta Crne Gore u Podgorici, a trenutno na istom fakultetu pohađa master studije iz Komparativne politike. Zaposlena je kao samostalna savjetnica II u Sekretarijatu Odbora za rodnu ravnopravnost pri Skupština Crne Gore u Podgorici.

Za urađen završni rad (uz pomoć mentorke) i dovoljan broj prisustva predavanjima polaznica dobija sertifikat. Dodela sertifikata podrazumeva kratko predstavljanje sadržaja završnog rada (u obliku odbrane rada), uz navođenje moguće praktične primene rezultata.

3.2.3. Završni događaj: dodela sertifikata

Na završnoj svečanosti 17. decembra 2022. u prostoru Savremene galerije Subotica polaznice su usmeno branile svoj završni rad, nakon čega dobijaju sertifikate, a događaj je zabeležen i na video-traci.

3.2.3.1. Evaluacija

Anonimna evaluacija programa (onlajn polaznicama prosledile smo evaluacioni listić imejlom).

Izdvajamo pitanja koja se odnose na očekivanja polaznica (1), zadovoljstvo stečenim znanjem (2) i na znanja koja žele da prodube i primene (5).

1. Da li su predavanja u programu Ženskih studija ispunile tvoja očekivanja?
Opiši na koji način?
 - *Predavanja su mi pomogla da proširim svoje znanje iz oblasti rodne ravnopravnosti, te izazova koji još uvijek postoje u brojnim oblastima ženskog dje-lovanja i upoznam se sa istorijom i aktivizmom žena na području Subotice.*
 - *Slušala sam mnogo raznovrsnih predavanja, i zaista naučila dosta. Program je bio odlično spremljen, a predavanja su se fantastično nadovezivala jedna na drugo, u nekoliko tematskih celina.*
 - *Interdisciplinarnost tema koje su obrađene u ovom programu, istraživanja i aktivnosti o doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice, koji su u mnogo čemu istovetni sa do-*

prinosima žena u drugim sredinama, ali koje su u mnogim detaljima zaista specifične.

- *Predavanja su u potpunosti ispunila moja očekivanja. Pažljivo sam pratila sva predavanja, stekla znanja o novim temama ili saznala nove pojedinosti o nekim temama koje su mi bile poznate. Istraživanja i rezultati do kojih su došle autorke predstavljeni su sveobuhvatno, bilo je prilike za diskusiju.*
 - *Nisam znala šta da očekujem, ali sam više nego zadovoljna.*
 - *Čula sam korisne teme i sa njima se dublje upoznala.*
 - *Stekla sam nova znanja, informacije i pročitala interesantne knjige.*
2. Šta je bilo najkorisnije od predavanja koja si slušala (možete zaokružiti više od jednog izbora)? Obrazloži svoj izbor?
- *Pošto mi je veoma fascinantan projekat prikupljanja biografija znamenitih žena, slušati Margaretu na temu istraživanja koje je sprovela je bilo zaista neprocenjivo vredno. Podvukla sam sebi najdraža predavanja od onih kojima sam mogla da prisustvujem. Predavanje Dragane Pejović je bilo odlično i najviše od svih me je oduševilo – pripremni materijal koji je poslala je bio odličan, njen izlaganje koncizno, jasno, i mnogo vredno i značajno, kao što su i njena istraživanja koja je predstavljala tokom njega. Predavanja Nele Tonković su mi pokazala jedan za mene sasvim nepoznati svet ženskog stvaralaštva u Subotici, i sad znam da ću ga sigurno potražiti kad dođem do vašeg grada.*
 - *Ove teme su mi bile veoma korisne jer do sada nisam imala prilike da o njima više slušam.*
 - *Prvo, sva predavanja su korisna. Zaokružila sam ona koja sam slušala 100% fokusirana. Negde sam proširila svoj fond znanja, temama za koje sam prvi put čula ili čula iz neke druge perspektive i temama kojima sam obnovila svoje znanje i produbila ga novim informacijama.*
 - *To su teme koje me od ranije zanimaju, ili su me zainteresovale kada sam ih prvi put čula na ovim predavanjima.*
 - *Dopale su mi se sve teme.*
 - *Sva predavanja bila su korisna. Izdvojila sam za mene najzanimljivija, (e i f) zbog tema i ličnog iskustva autorki istraživačica i umetnica kojima se istinski divim. „Rod u razgovoru u razredu” zbog značaja komunikacije u školama. „Rodna dimenzija urbanog planiranja” jer je važna za kvalitet života ne samo žena i podsticanja aktivizma za vidljive promene u ulici, gradu, državi.*
 - *Sva predavanja su mi bila interesantna.*
5. Iz koje oblasti Ženskih studija bi volela da proširiš znanje, nakon osnovnog, a stečenog u ovom programu?

- *Najviše iz istraživanja koje sprovode istraživačice ŽSI, ženske istorije. Ali i drugih veoma značajnih tema sa kojima smo imale prilike da se upoznamo, dakle, istraživanja na temu položaja žena u prostituciji, umetničkom stvaralaštvu žena – sve veoma bitne teme koje su uključene u ovaj program.*
- *Voljela bih da proširim znanje iz oblasti poput rodne perspektive urbanizma, rodno odgovornog budžetiranja kroz konkretne primjere i sl.*
- *Volela bih da proširujem znanja iz svih obrađenih tematskih oblasti sa naglaškom na mirovno delovanje žena. I posebno, dobila sam inspiraciju da teme vezane za istraživanja i aktivnosti u lokalnoj sredini (grad Subotica) sa fokusom na žene obradim za moj grad Čačak.*
- *Žene i mediji.*
- *Žene u umetnosti.*
- *Žene sa invaliditetom u prošlosti.*

Evaluacija nam je takođe pokazala da je količina podeljene literature (uživo i putem mejla) bila dovoljna, da su polaznice često posećivale sajt ŽSI radi šireg informisanja, da je priprema pojedinačnih predavanja odlična a ukupnu organizaciju programa ženskih studija procenjuju kao dobru. Hibridni model nastave odgovarao je svim polaznicama i u njemu su videle mogućnost uključivanja u program i van Subotice (iako su svesne manjkavosti onlajn komunikacije).

Više od 35 osoba prisustvovalo su pojedinačnim predavanjima (uživo ili onlajn), što pokazuje da je interesovanje za odabrane teme bilo i izvan prijavljene grupe polaznica, a to daje mogućnost daljeg širenja i afirmisanja ŽSI u Subotici.

Napominjemo da smo tokom ostvarivanja programa podelile knjige, brošure i druge materijale polaznicama i gošćama, a u pitanju su većinom izdanja ŽSI, ali i drugih institucija i ženskih aktivističkih udruženja.⁵³

Takođe smo u okviru programa organizovale promociju knjige dr Dragane Pejović *Položaj žena u prostitutiji u Republici Srbiji* (Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2022) (5. 11. 2022) kao primer polaznicama kako se organizuje promocije knjiga. To znanje, uz znanje o pisanju prikaza knjiga, mogu direktno biti od koristi u praktičnom radu u budućnosti.

⁵³ Lord, Odri (2022), *ZAMI - novo čitanje mog imena*, Rekonstrukcija ženski fond, Beograd; Spahić Šiljak, Zilka (ur.), Jasna Kovačević (ur.) i Jasmina Husanović (ur.) (2022), *Izazovi integrisanja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*, TPO Fondacija, Sarajevo u suzdravlju sa IFDT UB, Beograd i UNS, Novi Sad, UIS, Sarajevo, UBL, Banja Luka; Marijana Čanak (ur.) (2022), *Sećanje na detinjstvo: odrastanje žena sa invaliditetom*, Iz kruga... Vojvodina, Novi Sad; i dr.

3.2.4. Medijska reprezentacija Ženske studije u Subotici (2022)

Po scenariju Svenke Savić i Margarete Bašaragin sačinile smo i video-zapis napisan „Ženske studije u Subotici II generacija“ uz učešće predavačica, polaznica i koordinatorki (snimano u prostoru Savremene galerije Subotica u dva termina – 17. 11. i 17. 12. 2022. na završnom događaju)⁵⁴.

Cilj video-zapisa je čuvanje sećanja na obnovljenu praksu održavanja Ženskih studija u Subotici, nakon 25 godina od prvih predavanja (1997). Otuda je scenario zamišljen kao povezivanje istorije i budućnosti Ženskih studija i očuvanje kontinuiteta u gradu Subotica.

Margareta Bašaragin govori o svim aktivnostima u vezi sa realizacijom alternativnog visokoškolskog obrazovnog programa „Ženske studije u Subotici“, ostvarenoj saradnji, rezultatima i planovima za budućnost.

Predavačice i predavač: dr Mirjana Dokmanović, Dejan Mrkić, dr Dragana Pejović, Radmila Zečirović i doc. dr Milena Žikić govore o sadržaju i ciljevima pojedinačnih predavanja.

Dr Mirjana Dokmanović se osvrće i na rad Udruženja „Ženske studije i stvaralaštvo“ (1997-2004).

Polaznice koje su završile Ženske studije i stekle sertifikat: Svetlana Janković (putem Zuma), Željka Jelić, Danica Kašaš, Adriana Pecka i Tamara Pešić (putem Zuma) predstavljaju svoje završne rade i ističu ostvarenu promenu u sopstvenom načinu sagledavanja položaja i uloge žena u našem društvu danas.

Tokom trajanja programa Ženskih studija ostvarena je veoma uspešna saradnja sa internet portalima Magločistač (<https://www.maglocistac.rs/>) i Grad Subotica (www.gradsubotica.com). Tu su predavanja i susreti redovno najavljuvani, a sa pojedinim predavačicama Stašom Zajović, Nelom Tonković i dr Dragom Pejović i predsednicom ŽSI prof. dr Svenkom Savić objavljeni su intervju i u vezi sa predavanjima i angažmanom na programu „Ženske studije u Subotici“⁵⁵.

⁵⁴ Dostupan na: <https://www.dailymotion.com/video/k6ZfB3q2lY2onPyCE8N>

⁵⁵ Staša Zajović: Osuđeni ratni zločinci su postali moralni autoritet u Srbiji, koja i dalje ne priznaje odgovornost za zločine nad civilima, *Magločistač*, 2. decembar 2022.

Svenka Savić, profesorka emeritus: Uvek se iznad žena domisle neki novi kišobrani koji ih onda zaklanjavaju, *Magločistač*, 18. novembar 2022.

Nela Tonković: Kako pronaći balans između savremene umetnosti i "običnog" života, *Magločistač*, 7. novembar 2022.

Dr Dragana Pejović u Subotici: Prostitutke u Srbiji nevidljive, bez ljudskih prava i podrške porodice i sistema, *Magločistač*, 7. novembar 2022.

Poverenica Margareta Bašaragin je takođe dala intervjue za lokalni subotički sajt subotica.info⁵⁶ i za Portal Subotica danas.⁵⁷

Osnovni je doprinos, prema saopštenjima polaznica i predavačica, da je tokom trajanja edukativnog programa, oformljena zajednička grupa koja se međusobno dobro razume i može nastaviti saradnju u budućnosti, uz povezivanje sa grupom onih polaznica prve generacije i tako oformiti značajnu aktivističku grupu u ovom gradu.

⁵⁶ Margareta Bašaragin: O ženskim studijama, subotica.info, 27. septembar 2022.

⁵⁷ Margareta Bašaragn „Značaj ŽSI i Ženskih studija u Subotici“, *Subotica danas*, 10. novembar 2022.

4. ZAKLJUČAK

„Prilog istoriji Ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici“ pišemo sa idejom da je očuvanje kontinuiteta Ženskih studija i kontinuiteta Ženskog pokreta ključno za uspeh feminističkih nastojanja beleženja istorije žena i ženske istorije, za povezivanje i razgovor različitim generacijama feministkinja, (pre)nositeljki znanja, iskustava i veština.

Vera Vasić, dugogodišnja saradnica ŽSI i koordinatorka Centra za rodne studije (ACIMSI, UNS) (2010–2012) naglašava:

„Dokumentacija o aktivizmu žena postaje dobar materijal za studiozno pisanje o novoj istoriji ženskih ljudskih prava, kontinuitetu ženskog pokreta u Vojvodini od prošlog veka do danas, kao i o moći i mogućnostima žena danas.“ (Vasić, 2014).

Usaglasile smo se u misli da bez poznavanja istorije žena nema suštinskog razumevanja sadašnjosti niti jasne predstave budućnosti. Očuvanje sećanja na naše prethodnice jedan je od glavnih zadataka nas savremenica, a njihovi doprinosi svakako omogućavaju da uživamo u pravima i privilegijama danas, da znamo da prepoznamo kada narasta i preti njihovo oduzimanje, ali i da učimo od njih načine na koje da se nosimo i izborimo sa većitim mehanizmima brisanja istorije žena i njihovih doprinsosa.

Silvia Dražić, koja je doktorirala na Centru za rodne studije i sa kojom ŽSI sarađuje od samog osnivanja, ističe pitanja „opstanka i smisla „ženskog pokreta“ shvaćenog u najširem smislu: – kako se generisanje mikrostruktura moći u politici i obrazovanju reflektuje na samorazumevanje ženskih inicijativa i formulisanje njihovih budućih akcija i ciljeva; – kako očuvati politički i aktivistički potencijal feminizma unutar sve uspešnije integracije, a time i depolitizacije njegovih postignuća; – kako očuvati ili iznova proizvesti zajedništvo i solidarnost kao bitne odlike ženskog delovanja unutar, različitim strukurama moći raspodeljenog, polja društvenog i političkog?“ (Dražić, 2014).

Pisanje istorije svakako je jedan od načina.

Postojanje i delovanje udruženja „Ženske studije i stvaralaštvo/Centar za ženske studije“ Subotica obeležio je dekadu na prelazu vekova u gradu na severu Vojvodine (Srbije) širenjem ideja ženskih ljudskih prava, ženskih studija i istraživanjima o ženama, u to vreme izuzetno nove i napredne, u lokalnoj sredini, gradu Subotici. Možemo zaključiti da je za uspešnost zaslužna mreža podrške pojedinki i ženskih organizacija i udruženja iz Vojvodine, Srbije, Evrope i sveta koje su nesebično delile svoj društveni kapital i prenosile znanja. Združene ostvarivale su zamisao društva u kom su žene ravnopravne i uvažavane podjednako kao i muškarci. Danas o tome nedovoljno vodimo računa.

U tome je poseban status imao obrazovni program Ženskih studija, jer je edukacija glavna alatka u procesu promene svesti za pravednije i humanije društvo i za postizanje toliko željene rodne ravnopravnosti. Društveno-politička previranja i preokreti na prelazu vekova dali su nadu da je zacrtani cilj barem delimično ostvaren institucionalizacijom ženskih tj. rodnih studija na Univerzitetu Novom Sadu.

Centar za rodne studije na ACIMSI Univerziteta u Novom Sadu tokom postojanja (2003-2020) iznedrio je šezdeset akademskih završnih radova: dva specijalistička, šest magistarskih, 28 master i 27 doktorata (up. Savić, 2020: 198). To je velika suma znanja koja danas nažalost ostaje neprepoznata i ignorisana od strane većine obrazovnih i istraživačkih institucija u zemlji kao i postojećih mehanizmima za rodnu ravnopravnost.

Odnos institucionalnog obrazovnog programa Rodnih studija i alternativnog visokoškolskog Ženskih studija je kompleksan i zahteva zasebno promišljanje i proučavanje. Međutim, oba možemo razumevati kao načine za „ostvarenje ciljeva koje su sebi postavile i naučnice i aktivistkinje Ženskog pokreta“ (Svirčev, 2020: 306, fuznota 4).

Alternativni, interdisciplinarni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija u Subotici obnovile smo u 2022. godini i ostvarivale kao sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodnih studija, povezano sa lokalnim aktivnostima i istraživanjima u Subotici, s fokusom na doprinosima žena kulturnom (pozorišnom), umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice. Nadovezujemo se delom i na tekovine, rad i zalaganja prethodnica u ŽSS/CŽS Subotica.

Dva ciklusa Ženskih studija u 2022. godine u Subotici organizovale smo pod nazivom „Ženske studije posle 25 godina“ (u letnjem semestru: maj-jul 2022) i „Ženske studije u Subotici“ (oktobar-decembar 2022), a u znaku obeležavanja 25 godina postojanja Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad i pojedinih datuma u navedenom periodu (kao što je Deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. u formi aktivnosti objedinjenih pod zajedničkim nazivom „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“).

Osnovni cilj programa Ženskih studija danas je da nastavimo proces obrazovanja grupa polaznica, a budućih saradnica u aktivnostima NGO, koje će nadalje poraditi na osnaživanju i edukaciji drugih i omogućiti tako održavanje kontinuiteta sa istorijatom i prethodnicama Ženskih studija u Subotici, Vojvodini i Srbiji (regionu), s jedne strane, i umrežavanje aktivistkinja i ekspertkinja (predavačica) sa druge strane iz višejezične Subotice, Vojvodine, Srbije i regiona.

Odarbane teme za prvi ciklus predavanja (Rodna ravnopravnost, Žene u umetnosti, Žene u nauci, Mirovno delovanje žena) i drugog ciklusa (Žene u umetnosti, Znamenite žene, Mirovno delovanje žena, Rodna ravnopravnost: jezik, obrazovanje, nauka), i tim predavačica bile su vrlo delotvorne, o čemu svedoči pozitivna evaluacija polaznica. Dati tematski krug naišao je na dobar odjek u subotičkoj javnosti (a i šire) jer je više od 50 osoba prisustvovalo pojedinačnim predavanjima (uživo ili onlajn). To nam pokazuje da je interesovanje za odabране teme bilo i izvan prijavljene grupe polaznica, a to daje mogućnost daljeg širenja i afirmisanja ŽSI u Subotici.

U realizovanom programu Ženskih studija u Subotici polaznice su imale priliku da slušaju predavanja predavačica iz nekoliko različitih oblasti, od kojih su neke doktorirale na Centru za rodne studije (Margareta Bašaragin, Mirjana Dokmanović, Sanja Kojić Mladenov, Dragana Pejović) dok su neke sasvim inovativne u umetnosti i nauci.

Tokom trajanja Ženskih studija u Subotici učvrstile smo i saradnju sa lokalnim medijima, NGO i institucijama u zajedničkoj želji da nadalje afirmišemo, zagovaramo i podstičemo edukaciju, istraživanja, publikovanje i dokumentovanje o ženama za žene (i muškarce). Saradnja sa Savremenom galerijom u Subotici dobar je pokazatelj povezivanja sa jednom od institucija u Gradu Subotica, što upravo i jeste jedan od ciljeva delovanja Uduženja „Ženske studije i istraživanja“. Verujemo da će alternativni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija postati trajno važna aktivistička, istraživačka i obrazovna pokretačka snaga u Gradu Subotici.

Sastavni deo programa Ženskih studija činila je i podela literature, elektronski i u štampanom obliku tokom susreta. Održana promocija knjige (Dragana Pejović, *Položaj žena u prostituciji u Republici Srbiji*, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2022) pružila je polaznicama priliku da se uče ovim oblikom naučnog diskursa, često izuzetno zapostavljenim u institucionalnim visokoškolskim obrazovnim programima.

Hibridni model nastave (uživo i onlajn) predstavlja važnu novinu koju treba više koristiti u daljem radu jer daje polaznicama koje su fizički i prostorno onemogućene da učestvuju u obrazovnom programu. Ovo je i jedna vrsta izazova za sve predavačice koje moraju da nauče i da se prilagode nedovoljno poznatom obrazovnom i naučnom diskursu.

Osnovni cilj altrenativnog visokoškolskog programa Ženskih studija o širenju mreže saradnica u Subotici i podsticanju istraživačkog i aktivističkog delovanja žena se ostvaruje. Devetnaest polaznica koje su tokom 2022. godine završile program i stekle sertifikat saopštavaju o stečenim znanjima iz oblasti ženskih i rodnih studija, a na osnovu prosleđene literature i tokom predavanja i izrade završnog rada, novoj veštini akademskog pisanja sa metodologijom iz ovih oblasti, idejama za nova ili slična istraživanja o ženama u pojedinim lokalnim zajednicama i budućim aktivističkim poduhvatima. One predstavljaju sada veliki potencijal za Grad Suboticu jer stečeno znanje i veštine mogu koristiti u svim aspektima kulturnog, umetničkog, naučnog, političkog i društvenog života Subotice, a u cilju poboljšanja i unapređenja položaja žena, kao i za istraživanje i dokumentovanje o (znamenitim) ženama Subotice. Dve polaznice prvog ciklusa Ženskih studija (Tatjana Kiš Čegar, Maja Rakočević Cvijanov) u drugom ciklusu imale su ulogu predavačica⁵⁸.

Ženske studije kao alternativni visokoškolski obrazovni program u Vojvodini su danas izuzetno važne, jer je upis na akademski program Rodnih studija (ACIM-SI Centar za rodne studije) na Univerzitetu u Novom Sadu ukinut 2016. godine. Interesovanje za program pokazalo je ukupno 40 polaznica u oba ciklusa različitog osnovnog znanja i profesionalne orijentacije, kojima je potrebno znanje iz ženskih i rodnih studija upravo za dalji profesionalni rad i angažman.

U Subotici danas stasavaju nove generacije studentkinja (i studenata) kojima je znanje interdisciplinarnih Ženskih studija važno za dalji profesionalni rad (akademski, naučni ili poslovni) i koje to znanje mogu primeniti i u svakodnevici i privatnom životu. Znanje koje mogu iskoristiti u aktivističkom delovanju u raznim oblastima.

Dugoročni je plan Udruženja „Ženske studije i istraživanja“, Novi Sad, Podružnica Subotica je da u kontinuitetu nastavimo sa obrazovnim programom Ženskih studija u Subotici dva puta godišnje – u zimskom i letnjem semestru.

Ženske studije su deo napora feminističkog ženskog pokreta u Vojvodini i svetu da se uobliči u akademsko znanje sve ono što jesu otvorena kritička pitanja žena, ravnopravnosti, pravde, mira i ostalih stanja svakodnevnog i profesionalnog života. Ženske studije i u budućnosti treba kritički da promišljaju svakodnevnicu stvarnosti i ukazuju na moguću bolju preraspodelu društvene moći, dostupnosti znanja i ostalih resursa među svim građankama i građanima.

⁵⁸ Maja Rakočević Cvijanov, zaposlena u Međuopštinskom zavodu za zaštitu spomenika u Subotici, je na inicijativu poverenice Margarete Bašaragin prikupila svu potrebnu projektну dokumentaciju za obnavljanje oskrnavljenog spomenika antifašistkinje Lole Vol (<https://www.maglocistac.rs/subotica/margareta-basaragin-zasto-nema-lole-vol>). Sanela Simeunović, polaznica prvog ciklusa ŽS, zaposlena na TV Subotici, inicirala je seriju reportaža o antifašistkinjama (https://www.youtube.com/watch?v=wKvZj_7wU-w).

5. PREPORUKE

Ženske studije kao alternativni visokoškolski obrazovni program imaju i teorijsku i aktivističku dimenziju jer je jedan od njihovih osnovnih ciljeva da ostvare pozitivnu društvenu promenu. Za buduće uspešno ostvarivanje programa Ženskih studija u Subotici, ali i Vojvodini, Srbiji i regionu, dajem sledeće preporuke:

1. Sarađivati sa ženskih organizacija i inicijativama lokalno i regionalno.
2. Odabirati tematski krug na osnovu anketa i elavuacija potencijalnih predavačica i polaznica, a u skladu sa lokalnim potrebama.
3. Afirmisati literaturu iz oblasti ženskih i rodnih studija na BCGHS jezicima.
4. Podsticati polaznice na samostalne istraživačke radove.
5. Podsticati aktivizam kod polaznica.
6. Poštovati osnovne feminističke principe solidarnosti, sestrinstva, saradnje, međusobnog uvažavanja i dr. i negovati individualni pristup prema svakoj polaznici.
7. Obeležavati značajne datume za žensku istoriju, ženski aktivizam, lokalno, regionalno i u odnosu na svet.
8. Omogućiti dostupnost programa Ženskih studija svima bez obzira na pol, rod, jezik, veru, nacionalnost, klasu, rasu, zdravstveno i materijalno stanje, obrazovanje i sl.
9. Omogućiti javnost i transparentnost programa.
10. Posebno sarađivati sa medijima kako bi program Ženskih studija dobio na afirmaciji i popularizaciji u društvenoj javnosti.
11. Sarađivati sa obrazovnim, naučnim i kulturnim institucijama.
12. Obezbediti kvalitetnost programa i težiti njegovoj izvrsnosti.
13. Obezbediti kontinuitet programa, saradnje i umrežavanja svih akterki i aktera.
14. Povezivati istoriju, sadašnjost i budućnost Ženskih studija kod nas.

6. LITERATURA I DOKUMENTACIJA

Literatura

- Barać, Stanislava (2015), *Feministička kontrajavnost. Žanr ženskog pokreta u srpskoj periodici 1920–1941*, Institut za književnost i umetnost, Beograd.
- Bašaragin, Margareta (2021), *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad.
- Beetz, Stefan (2008), „Die Natur der Peripherien“, in Karl-Siegbert Rehberg (Hg.) (2008), *Die Natur der Gesellschaft: Verhandlungen des 33. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Kassel 2006*, Teilbd. 1 u. 2, Campus Verlag, Frankfurt am Main, 562-576.
- Božinović, Neda (1996), *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Devedeset četvrtka i Žene u crnom, Beograd.
- Cvetić, Bosa (ur.) (1975), *Žene Srbije u NOB*, Nolit, Beograd.
- Dojčinović-Nešić, Biljana (ur.) i Dragana Popović (ur.) (2002), *Centar za ženske studije Beograd/Belgrade Women's Studies Center 1992-2002*, Centar za ženske studije, Beograd.
- Dokmanović, Mirjana (2020a). „Centar za ženske studije „Ženske studije i stvaralaštvo”, Subotica, neobjavljeni rukopis.
- Dokmanović, Mirjana (2020b), Intervju sa Mirjanom Dokmanović (Margareta Bašaragin), Subotica, 14. jun 2020.
- Dražić, Silvia (2014), Recenzija za knjigu *Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003-2013): životne priče nagrađenih*, Savić, Svenka (ur.), Vesna Šijački (ur.) i Katarina Krajnović (ur.) (204), Zavod za ravnopravnost polova i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Dubajić, Milan (1984), „Žene Subotice u narodnooslobodilačkoj borbi”, u: Kecić, Danilo (ur.) (1984), *Žene Vojvodine u ratu i revoluciji: 1941–1945: (ra-*

dovi sa savetovanja održanog 27. i 28. marta 1984. u Novom Sadu, Institut za istoriju I Proleter, Novi Sad, Bečej, 484–508.

- Duhaček, Daša (1998), “State of the Art. The Belgrade Women’s Studies Center”, *European Journal of Women’s Studies*, Vol.5, 489-497.
- Duhaček, Dasa (2004), “The Belgrade Women’s Studies Centre: The Next Stage?”, in: Braidotti, Rosi (ed.), Just, Edyta (ed.), (2004), *The Making of European Women’s Studies*, Volume V, A work in progress report on curriculum development and related issues in gender education and research, University of Utrecht, Utrecht 41-45.
- Duhaček, Gordana Daša (2014), *Rodne studije: od Deklaracije o pravima žene i građanke do drugog pola*, Fakultet političkih nauka, Centar za studije roda i politike, Beograd.
- Hugson, Marina (2015), *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Isić, Momčilo i Vera Gudac Dodić (2011), *Žena je temelj kuće: žena i porodica u Srbiji tokom dvadesetog veka*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd.
- Jerončić, Milica (2015), „Privatni i javni patrijarhat: društveni položaj i uloga žene u Jugoslaviji tokom socijalističkog perioda“, *Genero*, 19, 1-26.
- Jorgić, Kristina (2022), *Pitanje emancipacije žena u Kraljevini Jugoslaviji (1918-1941)*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Kecman, Jovanka (1978), *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918–1941*, Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, Beograd.
- Kujundžić Ostojić, Suzana (1918), „Žene parlamentarke na Velikoj narodnoj skupštini 1918. godine“, u: Pavlović, Zoran (ur.) (2018), *Žene u parlamentarnom životu Vojvodine 1918–2018*, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, Novi Sad, 28–57.
- Lončarević, Katarina (2012), „Feministička epistemologija, Nastanak, razvoj i ključni problemi“, *Godišnjak fakulteta političkih nauka*, Beograd, 41-59.
- Mamužić, Slavica (2001), *Ženske studije i stvaralaštvo, Subotica: 1997-2001*, diplomski rad, Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Pantelić, Ivana (2011a), *Partizanke kao građanke: društvena emancipacija partizanki u Srbiji, 1945–1953*, Beograd Institut za savremenu istoriju i Evoluta.
- Pantelić, Ivana (2011b), „Neki aspekti položaja žena u Kraljevini Jugoslaviji“, *Knjiženstvo: časopis za studije književnosti, roda i kulture*, br. 1. <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/neki-aspekti-polozaja-zena-u-kraljevini-jugoslaviji#gsc.tab=0>. Pриступљено 26. 3. 2023.

- Pantelić, Ivana (2014), „Yugoslav female partisans in World War II”, *Cahiers balkaniques*, 41/1, 239–250.
- Pantelić, Ivana (2020), „Antifašistički front žena Jugoslavije i njegovo ukipanje – primer patrijarhalnog (dis)kontinuiteta”, *Antropologija*, 20, sv. 1–2 (2020), 74–90.
- Papić, Žarana (1977), „Društveni položaj žene – specifičnosti i teškoće ute-meljenja problema“, *Žena*, br. 3, 106–116, preštampano u: Adriana Zaharijević (ur.), Zorica Ivanović (ur.) i Daša Duhaček (ur.) (2012), *Žarana Papić. Tekstovi 1977–2002*, Fakultet političkih nauka, Centar za studije roda i politike, Rekonstrukcija Ženski fond, Žene u crnom, Beograd.
- Perović, Latinka (ur.) (1998), *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka. 2 Položaj žene kao merilo modernizacija: naučni skup*, Helsinski odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd.
- Petrović, Kosta (1928), *Subotica i kupalište Palić*, Gradska štamparija Subotica, Subotica.
- Popović, Dragana (2012), *Centar za ženske studije/Center for Women's Studies 1992–2012*, Centar za ženske studije, Beograd.
- Radosavljević, Duško (2021), „Uspon i pad ideje autonomije Vojvodine u XX veku”, *Politikon, Časopis za istraživanje fenomena politike*, 30/2021, 65–85.
- Savić, Svenka (1976), *Razvojna psiholingvistika: odabrana i komentarisana literatura za period od 1970–1975*, Institut za lingvistiku, Novi Sad.
- Savić, Svenka (1980), *How Twins Learn to Talk*, Academic Press, London.
- Savić, Svenka (1985), *Narativi kod dece*, Filozofski fakultet, Institut za južno-slovenske jezike, Novi Sad.
- Savić, Svenka (1993), *Diskurs analiza*, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Savić, Svenka (1995), „O istoriji ženskog aktivizma u Vojvodini. Godina žena (1975) na našem Univerzitetu”, *Univerzitetski glasnik*, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
- Savić, Svenka (ur.) (1999), *Feministička teologija*, Futura publikacije, Novi Sad.
- Savić, Svenka (2006), „Žene i obrazovanje: razvoj ženskih studija u Vojvodini“, u: Šijački, Zorana (ur.) (2006), *Pet godina posle. Ženski pokret u Vojvodini*, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 37–50.
- Savić, Svenka i dr. (2009), *Rod i jezik*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad.
- Savić, Svenka (2014), *ACIMSI Centar za rodne studije UNS: deset godina posle: izveštaj o radu u školskoj 2013–2014*, Univerzitet u Novom Sadu, Asocijacija centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije i istraživanja: ACIMSI, Centar za rodne studije, Novi Sad.

- Savić, Svenka (2020), „Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu: doktorske studije“, u: Stevanović, Lada (ur.), Mladena Prelić (ur.) i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020.*
- u *Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu*, Etnografski institut, SANU, Beograd, 191-209.
- Savić, Svenka (2021), „Jezik i starost u interakciji“, u: Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Starost i rod u vremenu i prostoru: Šta starije žene (ne) mogu u Srbiji danas?*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 33-55.
- Savić, Svenka (2023), „Gerontolingvistika: starost, jezik i rod u interakciji u vremenu i prostoru“, (u štampi).
- Savić, Svenka i Veronika Mitro (1997), „Ženske studije u Vojvodini“, *Feminističke sveske*, 9/10, <https://www.womenngo.org.rs/fs-9-10>. Pриступљено 26. 3. 2023.
- Savić, Svenka i Veronika Mitro (1998a), *Diskurs viceva*, Futura publikacije, Novi Sad.
- Savić, Svenka i Veronika Mitro (1998b), *Psovke!!!*, Futura publikacije, Novi Sad.
- Savić, Svenka i Vesna Polovina (1989), *Razgovorni srpskohrvatski jezik*, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad.
- Savić, Svenka (ur.), Vesna Šijački (ur.) i Katarina Krajnović (ur.) (2014), *Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003-2013): životne priče nagrađenih*, Zavod za ravnopravnost polova i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Simin Bošan, Magda i Nevena Simin (2009), *Zašto su čutale: majka i čerka o istom ratu*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Spasović, Ivana (2018), „Sedam poslanica na Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 25. novembra 1918.“, *Komunikacije, mediji, kultura*, 10(10), 37–52
- Stefanović, Svetlana (2000), *Žensko pitanje u beogradskoj štampi i periodici*, neobjavljen magistarski rad, Filozofski fakultet UB, Beograd.
- Stojaković, Gordana (2001), *Znamenite žene Novog Sada*, Futura publikacije, Novi Sad.
- Stojaković, Gordana (2002), *NEDA: jedna biografija*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Stojaković, Gordana (2007). *Antifašistički front žena Vojvodine 1942–1953*, elektronski izvor, <https://zenskimuzejns.org.rs/2020/09/28/antifasisticki-front-zena-vojvodine-1942-1953/>. Pриступљено 26. 3. 2023.

- Stojaković, Gordana (2012), *Rodna perspektiva u novinama Antifašističkog fronta žena (1945–1953)*, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Stojaković, Gordana i Mirjana Isakov (2007), *Ženski pokret u Vojvodini* (izložba), Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Svirčev, Žarka (2020), „Centar za ženske studije između dva svetska rata“, u: Stevanović, Lada (ur.), Mladena Prelić (ur.) i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu*, Etnografski institut, SANU, Beograd, 301- 307.
- Šimunović-Bešlin, Biljana (2018), „Pravo glasa kao pokazatelj položaja žena u Srbiji u 20. veku“, u: Pavlović, Zoran (ur.) (2018), *Žene u parlamentarnom životu Vojvodine 1918–2018*, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, Novi Sad, 58-81.
- Škodrić, Ljubinka (2015), „Učešće žena u narodnooslobodilačkim odredima u Srbiji 1941–1944”, *Knjiženstvo: časopis za studije književnosti, roda i kulture*, br. 5, <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2015/zenska-knjizevnost-i-kultura/ucesce-zena-u-narodnooslobodilackim-odredima-u-srbiji-1941-1944#gsc.tab=0>. Pristupljeno 08. 04. 2023.
- Škodrić, Ljubinka (2020), *Žena u okupiranoj Srbiji 1941–1944*, Arhipelag i Institut za savremenu istoriju, Beograd.
- Vasić, Vera (2014), Recenzija za knjigu *Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003-2013): životne priče nagrađenih*, Savić, Svenka (ur.), Vesna Šijački (ur.) i Katarina Krajnović (ur.) (204), Zavod za ravnopravnost polova i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Vuletić, Predrag (2018), „Hrabrim ženama Vojvodine 19. i 20 veka”, predgovor u: *Ženski rokovnik 2018*, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Zaharijević, Adrijana (2015), „Fusnota u globalnoj istoriji. Kako se može čitati istorija jugoslovenskog feminizma?”, *Sociologija*, Vol. LVII (2015), br. 1, 72-89.
- Wkipeda (2023a), „Sveta Lidija“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Lidija_iz_Tijatire. Pristupljeno: 11. 04. 2023.
- Wkipeda (2023b), „Milanka Stankić“ https://sh.wikipedia.org/wiki/Milanika_Stankić. Pristupljeno: 11. 04. 2023.

Dokumentacija

- Dokument o radu ŽSS/CŽS Subotica (Jasminka Dulić), 2004.

- Izveštaj sa projekta Konferencija „Ostvarimo našu budućnost - Položaj žene u Jugoslaviji u 2020. godini“ (4-7. 11. 1999, Subotica), 1999.
- Izveštaj sa projekta Konferencija istraživanja budućnosti „Ekonomsko-socijalni položaj žene u Srbiji - Od očekivanja do vizije“ (10-12. 11. 2000, Bečeј)
- Izveštaj o radu Udruženja „Ženske studije i stvaralaštvo“, Subotica za 1999/2000. godinu.
- Izveštaj ŽSS/CŽS Subotica o projektu Pravno savetovalište, 2000.
- Programski izveštaj ŽSS/CŽS o projektu „50 % - 50 % DO 2005.“ (31. 07. 2000. - 31. 01. 2001), 2001.
- Programski izveštaj ŽSS/CŽS Subotica o Letnjoj školi Ženskih studija „Religija, religioznost i tradicionalna uloga žene“ (Subotica - Horgoš, 9-18. septembar 2002,) Subotica, 2002.
- Program Treće Letnje škole Ženskih studija Miriam: Changing the World Together, Palić, 2004.
- Savić, Svenka (2000), Intervju sa Jasminkom Dulić, Mirjanom Dokmanović i Slavicom Mamužić za potrebe eksterne evaluacije Fonda za otvoreno društvo, Beograd.
- Statut Udruženja „Ženske studije i stvaralaštvo“, Subotica, 1997.

7. PRILOZI

Prilog 1. Spisak knjiga Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI)

1. Savić, Svenka (2000), *Vera Šosberger (1927–1972)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
2. Savić, Svenka (ur.) (2001) *Vojvođanke (1917–1931): životne priče*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
3. Savić, Svenka, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović i dr. (2001), *Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
4. Svenka Savić, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović (2002), *Romani Women*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
5. Kestli, Elizabet (2002), *Žene sa Kosova: životne priče Albanki*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
6. Savić, Svenka, Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović (2002), *Romnja*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
7. Stojaković, Gordana (2002), *NEDA: jedna biografija*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
8. Ferkova, Antonija, Jarmila Hodoličova, Anna Jaškova i Veronika Mitro (ur.) (2003), *Slovenky: životne pribedy Sloveniek vo Vojvodine*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad. Prošireno izdanje 2015.
9. Tot, Marija i Veronika Mitro sa saradnicama (2003), *Рускині: животни нруповећку*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

10. Savić, Svenka i Veronika Mitro (2004), „Životne priče mlađih Romkinja”, u: *Zbornik istraživačkih radova studenata Roma*, ur. Milena Mihajlović, Centar za interaktivnu pedagogiju, Beograd, 77–105.
11. Savić, Svenka (2006), *Woman's Identities in Vojvodina: 1920–1930*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
12. Savić, Svenka (ur.) (2007a), *Romkinje 2*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
13. Savić, Svenka (ur.) (2007b), *Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919–1955)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
14. Savić, Svenka i Veronika Mitro (ur.) (2006), *Vajdasági Magyar nők élettörténetei*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
15. Jankov, Edita (2006), *Jevrejke: životne priče žena iz Vojvodine*, Ženske studije i istraživanja i Jevrejska opština, Novi Sad.
16. Savić, Svenka (ur.) (2008), *Jelica Rajačić Čapaković*, Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja i Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.
17. Savić, Svenka, Veronika Mitro, Sara Savić, Marijana Čanak (2008), *Životne priče žena – 'A što će ti ja jedna pričat...'*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
18. Bracić, Milica, Milica Mima Ružičić-Novaković i Svenka Savić (2009), *Životne priče žena sa invaliditetom u Vojvodini*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
19. Simin Bošan, Magda i Nevena Simin (2009), *Zašto su čutale: majka i čerka o istom ratu*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
20. Spariousu Laura i Svenka Savić (ur.) (2011), *Životne priče žena u Vojvodini – Rumunke (1921–1974)*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
21. Savić, Svenka (2013), *Iskustva mentorskog programa sa učenicima: višestruko podzastupljene grupe*, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad.
22. Savić, Svenka, Vesna Šijački, Katarina Krajnović (2014), *Deset godina Gođišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003–2013): životne priče nagrađenih*, Zavod za ravnopravnost polova i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
23. Savić, Svenka (2014), *ACIMSI Centar za rodne studije na UNS: deset godina posle* (izveštaj o radu u školskoj 2013–2014) Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
24. Savić, Svenka (2015), *Profesorke Univerziteta u Novom Sadu*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

25. Savić, Svenka (2016), *Kako je muški rod od devica? Visokoobrazovana romska ženska elita u Vojvodini*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
26. Ružić Novković, Milica Mima (2017), *Izboriti se za izbor: životna priča Gordane Rajkov*, Centar Živeti uspravno, Centar za samostlani život sa invaliditetom Srbije, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
27. Savić, Svenka (2017), *Doprinos izgradnji mira protestantskih sveštenica u Vojvodini*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
28. Savić, Svenka (2018), *Erika Marjaš*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
29. Savić, Svenka (2019), *Žarko Milenković i Mirjana Matić*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
30. Antonić, Ivana (2020), *Svenka Savić: između baletske i jezičke igre*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
31. Bašaragin, Margareta (2020), *Znamenite Jevrejke Subotice*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
32. Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Sonja Licht: životna priča*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
33. Bašaragin, Margareta (ur.) (2021), *Starost u vremenu i prostoru*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
34. Bašaragin, Margareta (2021), *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Prilog 2. Konkurs na Ženske studije u Subotici (maj 2022)

POZIVNICA ZA PRIJAVU NA ŽENSKE STUDIJE U SUBOTICI

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ (ŽSI) od 1997. godine u Novom Sadu predstavlja interdisciplinarni alternativni visokoškolski obrazovni program koji objedinjuje nastavu, istraživanje, izdavaštvo i dokumentaciju o ženama u jedinstven program za žene (i muškarce) sa ciljem poboljšanja položaja žena iz različitih nacionalnih zajednica u Vojvodini, sa posebnim akcentom na grupe sa manje društvene moći (<http://www.zenskestudije.org.rs>).

Od 2020. godine u Subotici deluje Podružnica ŽSI, u kojoj je dr Margareta Bašaragin realizovala istraživački program o znamenitim ženama Subotice: *Znamenite Jevrejke Subotice* (2020), *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke* (2021), *Sonja Licht: životna priča* (2021).

Godine 2022. u Podružnici pokreće i edukativni program **Ženskih studija (ŽS)** kojim se naslanja na aktivnosti „Centra za ženske studije Subotica” iz prethodnog perioda (1997–2004).

Program pod nazivom „Ženske studije posle 25 godina” obuhvata sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodnih studija, povezano sa lokalnim aktivnostima, a fokus je na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice.

Ciklus predavanja obuhvata četiri tematske oblasti: Rodna ravnopravnost, Žene u umetnosti, Žene u nauci i Mirovno delovanje žena, a u okviru njih su pojedinačna predavanja naučnica/predavačica. Program i predavanja su namenjeni ženama i muškarcima svih uzrasnih grupa i nivoa obrazovanja sa područja Subotice i okoline (ali i šire).

Program podrazumeva 32 časa ukupnog rada. Po završetku polaznice i polaznici stiće sertifikat, nakon prisustva predavanjima (ne manje od polovine ukupnog broja) i napisanog seminarског (završнog) rada.

Predavačice:

dr Margareta Bašaragin, dr Mirjana Dokmanović, dr Jasminka Dulić, prof. emeritus Katalin Kaić, prof. dr Maja Korać, dr Sanja Kojić Mladenov, msr Nela Tonković, msr Jasna Jovićević, dr Dragana Pejović, dr Sara Savić, prof. emeritus Svenka Savić i Staša Zajović.

Predavanja se održavaju subotom od 10.30 do 13.00 sati tokom juna i jula 2022. godine, u prostoru Savremene galerije Subotica (Park Rajhla Ferenca 5), uz mogućnost onlajn učešća putem Zum aplikacije.

Prijavlјivanje na imejl: margareta.basaragin@gmail.com

Za sva pitanja na mobilni telefon 069 11 62 803.

Broj polaznika/ca nije ograničen.

Prilog 3. Podeljena literatura Ženske studije posle 25 godina, Subotica (maj – jul 2022)

Obavezna literatura

- Bašaragin, Margareta (2020). *Znamenite Jevrejke Subotice*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Jevrejke-Suboticanke-objedinjeno.pdf>

- Bašaragin, Margareta (ur.) (2021). *Sonja Licht: životna priča*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/sonja_licht.pdf
- Bašaragin, Margareta (ur.) (2021). *Starost u vremenu i prostoru*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/starost_i_rod_u_vremenu_i_prostoru.pdf
- Bašaragin, Margareta (2021). *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/images//Antifa-za_biblioteku.pdf
- Savić, Svenka (ur.) (2001). *Vojvođanke (1917–1931): životne priče*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.
- Savić, Svenka (ur.) (2007). *Hrvatice, Bunjevke, Šokice (1919–1955)*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.
- Savić, Svenka i sar. (2009). *Jezik i rod*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/rod_i_jezik.pdf
- Savić, Svenka (prir.) (2015). *Profesorke Univerziteta u Novom Sadu: životne priče*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/profesorke_uns.pdf
- Savić, Svenka i Veronika Mitro (ur.) (2006). *Vajdasági Magyar nők élettörténetei*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/vajdasagi_mayar_nok.pdf
- Savić, Svenka, Veronika Mitro, Sara Savić, Marijana Čanak (2008). *Životne priče žena – ‘A što će ti ja jedna pričat...’*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/a_sto_cu_ti_ja_jedna_pricat.pdf
- Savić, Svenka, Stevanović, Marjana (2019). *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/vodic_za_rodno_osectljiv_jezik.pdf

Izborna literatura

- Antonić, Ivana (ur.) (2020). *Svenka Savć: između baletske i jezičke igre*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/svenka_savic_izmedju_jezicke_i_baletske_igre.pdf
- Nikolić, Jovana (2021). *Erotizam u književnom stvaralaštву Bore Stankovića*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

- Pešikan-Ljuštanović, Ljiljana (2008). „Borisav Stanković – između tradicije modernosti“, u: Stanković, B. *Izabrana dela*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarica Zorana Stojanovića, 5–49.
- Raičević, Gorana (2013). „Eros i žrtva u srpskoj moderni: kolektivistički i individualistički princip u delu Milana Rakića i Borisava Stankovića“, u: Tomin, S, Pešikan Ljuštanović, Lj, Polovina, N. (ur.) (2013). *Zbornik u čast Mariji Kleut*, 497–514.
- Savić, Svenka (1999). *Feministička teologija*. Novi Sad: Futura publikacije. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/feministicka_teologija.pdf
- Savić, Svenka (2017). *Doprinos izgradnji mira protestantskih sveštenica u Vojvodini*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/svestenice.pdf>
- Savić, Svenka (2018). *Erika Marjaš*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Erika.pdf>
- Savić, Svenka (2019). *Žarko Milenković i Mirjana Matić*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja. http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/zarko_milenkovic_i_mirjana_matic.pdf
- Vuksanović; Iskra (2016). „Treći rod i stare životinje u *Pismima iz Norveške* Isidore Sekulić“. *Kultura*, br. 152, 80–92.

Prilog 4. Uputstvo za tehničku pripremu teksta

UPUTSTVO ZA TEHNIČKU PRIPREMU TEKSTA

Tekst pisati rodno osetljivim jezikom (ROJ), ne duže od 30 stranica.

PISATI U PRVOM LICU.

Font

Svi tekstovi treba da budu kucani fontom Times New Roman, 12, prored 1,5; pisani na srpskom jeziku, latinicom ili cirilicom.

Strana imena autora/ki koji/e se pominju u tekstu transkirbovati, a prilikom prvog pominjanja ispisujemo u zagradi originalnim jezikom i pismom. Pojedine reči i izrazi mogu biti, iz naučno-stručnih potreba, pisani na originalnom jeziku i pismu. Svi citati na srpskom jeziku sa nekog drugog jezika, a koji su prevod autorke teksta, naznačiti izrazom u zagradi (u prevodu autorke).

Pravopis srpskoga jezika (Pešikan, Jerković, Pižurica, 2010) primeniti u tekstovima.

Zagлавље

1. Ime i prezime: ime kurent, prezime verzal, na početku rada u levom bloku, sa afilijacijom.
2. Ime rada, font 12, verzal

Sažetak

Način pisanja: SAŽETAK; po strukturi preslikan tekst rada i sadrži uvod, precizno određen cilj rada, sažeto definisane postupke i metode, rezultate rada i zaključak. Sažetak ne treba da bude duži od 300 reči, prored 1.0, font 10.

Posle Sažetka slede ključne reči (način pisanja: KLJUČNE REČI); do 10 reči i pojmove, redosledom abecednim (odnosno azbučnim); prored 1.0, font 10.

TEKST RADA: struktura i literatura

Segmentiran je u pojedine delove: 1.0. Uvod, 2.0. Cilj, 3.0. Metod, 4.0. Rezultati, 5.0. Zaključak, 6.0. Literatura, 7.0. Prilozi (videti detalje u Tekst sažetka).

Naslovi poglavlja su centrirani i boldirani. Potpoglavlja su boldirana i pišu se na početku reda bez uvlačenja teksta.

Primer:

4.0 Rezultati istraživanja

4.1 Kvantitativni rezultati

4.2 Funkcije govorenja uglas i prekidanja

Unutar teksta pozivanje na radove pojedinih autora/ki treba da bude navođeno na sledeći način: prezime autora/ke, zarez, godina izdanja, dvotačka i strana u zagradi):

(Savić, 2001: 17); (Duhaček, 2009: 57).

U popisu literature na kraju teksta, ako je reč o monografskoj publikaciji, navodi se prezime/na i puna ime/na autora/ke, godina, naslov teksta, mesto, izdavač:

Gros, Elizabet (2005), *Promenljiva tela: ka telesnom feminizmu*, Centar za ženske studije, Beograd.

Ukoliko je više od tri autora/ki, pisati prezime i ime prvog/e, uz odrednicu et al. (ili skraćeno: i dr.).

U popisu literature, ako je reč o serijskoj publikaciji, navodi se prezime i ime autora/ke, godina, naslov teksta pod navodima, ime serijske publikacije, broj sveske ili toma, strane na kojoj se tekst nalazi (svaki element odvojen zapetama):

Savić, Svenka (1995), „Jezik i pol (II)”, *Ženske studije*, br. 2/3, Centar za ženske studije, Beograd, 228–244.

Ukoliko je više tekstova istog/e autora/ke, ređajmo ih hronološkim redosledom, a ako je u istoj godini više tekstova onda uz godinu stavljamo malo slovo abecede/azbuke:

Savić, Svenka et al. (2007a), *Romkinje 2: životne priče Romkinja u Srbiji*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Savić, Svenka et al. (2007b), *Hrvatice, Bunjevke, Šokice: životne priče*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Tekstovi dostupni onlajn u popisu literature se navode na sledeći način:

Monografske publikacije: Prezime i ime autor/ke, naslov, internet adresa sa koje je tekst preuzet, datum preuzimanja.

Primer: Stephens, James. *Irish Fairy Tales*.

<<http://www.surlalunefairytels.com/books/ireland/jamesstephens.html>.

2. 9. 2010.

Periodična publikacija: Ime i prezime autora/ke, naslov teksta pod navodima, naslov periodične publikacije kurzivom (italikom), broj i datum publikacije (samo ako nije sadržana u internet adresi), internet adresa, datum preuzimanja:

Opačić, Zorana. „Odrastanje u multikulturalnim sredinama u srpskoj književnosti za decu i mlade”. *Detinjstvo*

<http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/Detinjstvo/XXXV_4/index_html?stdlang=ba_rs> 2. 9. 2010.

Ako je knjiga zbornik radova sa naučnog skupa ili posvećen jednoj temi kao autor, tj. autorka navodi se priređivač ili priređivačica tog dela, te dodajemo “ur.” ako je urednik/ca ili “prir.” ako je priređivač/ica ili “ed.” (“editor”) ako je knjiga pisana na stranom jeziku.

Đurković, Mišo (ur.) (2007), *Srbija 2000–2006: država, društvo, privreda*, Institut za evropske studije, Beograd.

U popisu literature bibliografske jedinice ređamo azbučnim redosledom prezimena autora i autorki (ako je tekst na cirilici) ili abecednim redom (ako je tekst na latinici). Dopunski kriterijum je godina izdanja.

Ukoliko tekst ima Priloge, unutar priloga odrediti sadržinu: Prilog 1 (dati naslov priloga); Prilog 2 (dati naslov priloga). U priloge uvrstiti sve ono što su dodatne potvrde istraživačkim rezultatima ili dokumentaciji: anketni list, upitnik, tabele, grafikoni i sl.

Grafikoni, prikazi, slike i ilustracije moraju biti u okvirima standardnih marga-
gina i moraju biti potpisani i označeni brojevima (npr. *Grafikon br. 1. Žene kao objekti u tekstovima*), kao i u crno-beloj boji.

Rezime (Summary)

Posle popisa literature sledi rezime na stranom (engleskom) jeziku. Sadrži: ime i prezime autor/ke, naslov rada, tekst rezimea koji je po strukturi sličan Sažetku na početku rada, sadrži cilj rada, sažeto definisane postupke i metode, rezultate rada i zaključak (poželjno i preporuku za dalji rad). Rezime može biti širi od Sažetka i dosezati do 10% ukupnog obima rada. Posle Rezimea slede ključne reči.

Font Times New Roman, veličina slova 10. Ključne reči: navesti najviše 10 reči.

Prilog 5. Uputstvo za pisanje sažetka

Svenka Savić

Tekst Sažetka

Većina naučnih časopisa danas ima ustaljenu šemu za pisanje tekstova. Jedno od pravila je da se na samom početku nalazi **sažetak** onoga što se u tekstu nalazi. Smisao Sažetka je da posluži čitateljkama i čitaocima u odluci da li tekst da čitaju u celini, ili ne. Zato je potrebno da empatišemo sa potencijalnim auditorijumom (stavimo se u njihovu poziciju) i procenimo šta bi iz te druge perspektive njima bilo od koristi da pročitaju u sažetom obliku. Sposobnost pisanja sažetka se stiče vežbanjem.

Svaki sažetak treba da sadrži delove koje ima tekst: *uvod, cilj, metod, rezultati, (diskusija), zaključak, ključne reči*. Osnovna je segmentacija naučnog teksta.

1.0. Uvod sadrži osnovne kontekstualne elemente koji pomažu čitaocima teksta da razumeju cilj rada i ostale delove, jer je svaki tekst ideološki uklopljen u disciplinu, društveno-politički ili istorijski kontekst. Svuda gde je to moguće jasno pokazati kojoj teorijskoj opciji pripada rad.

2.0. Cilj rada jasno izdvojiti u tekstu, kako bi auditorijum mogao proceniti uspešnost istraživanja saopštenog u tekstu u zavisnosti od cilja autorke.

3.0. Metod sadrži osnovne podatke o korpusu podataka, ispitanicama, načinu analize podataka. Cilj je u vezi sa načinom na koji se odabira metod istraživanja, ostvaruje diskusija i izlažu rezultati.

4.0. Rezultati se nabrajaju redosledom analiziranja u tekstu.

5.0. Zaključak je u neposrednoj vezi sa ciljem i najčešće njime počinje („Cilj rada je bio da...“). Nabrajaju se rezultati i daju preporuke za dalji rad.

6.0. Literatura se piše ABC redosledom autor/ki (videti Uputstvo za pisanje teksta)

7.0. Prilozi obuhvataju empirijski materijal za koji autor/ka procenjuje da može koristiti u razumevanju delova teksta (tabele, grafikoni, intervjui, ankete, upitnici i sl.).

Ključne reči se izlažu ABC redosledom, ne više od 10, one pomažu da se shvati u koju (inter)disciplinu treba rad kategorisati, koja je osnovna terminologija koja signalizira teorijski pristup.

Seminarski, master, doktorski rad na rodnim studijama pišemo u prvom licu, rodno osetljivim jezikom (ROJ), uz korišćenje sintakšičkih oblika sažimanja rečenica teksta, izbegavanja digresija, korišćenja minimalnog broja napomena (fusnota).

Ukratko, kada naučimo da sastavimo sažetak teksta (knjige) dobijamo moćno sredstvo vladanja naučnim jezikom u interdisciplinarom području rodnih studija, koje, zatim, primenjujemo i u čitanju tekstova drugih autora/ki. Ukratko, stičemo sposobnost da odvajamo bitno od nebitnog i da bitno saopštavamo svedenim jezičkim izrazom u kontinuiranom tekstu (izbegavajući digresije).

Prilog 6. Uputstvo za pisanje prikaza knjiga

PISANJE PRIKAZA KNJIGA

Prikaz knjige je jedan od tipova teksta koji se mora savladati. Pisanje prikaza je samo jedno od umeća koje se uči i usavršava. U prikazu je osoba koja prikazuje u nadmoći nad autorom dela koje se prikazuje. U tom smislu možemo govoriti o statutno neravnopravnom odnosu autora i prikazivača. Otuda je važna već prva informacija da se prikazi mogu pisati na različite načine u zavisnosti od discipline, tipa knjige (monografije, skup članaka sa nekog skupa, zbornici radova koji u kontinuitetu izlaze, na primer, časopis *Ženske studije* u Beogradu), zatim od tipa novina, časopisa ili knjige u kojem je prikaz objavljen. Posebnu dimenziju prikaza čini podatak da je knjiga pisana u originalu na nekom drugom jeziku i da se na našem jeziku prikazuje za ovu sredinu (što od prikazivača iziskuje i znanje o prevodu termina na naš jezik i mnoge druge stvari vezane za problematiku prevođenja).

Pojedine naučne discipline su razvile određena pravila za pisanje prikaza (o čemu se može dozнати, najčešće, iz podataka napisanih na poledini časopisa), isto tako i pojedini časopisi, naročito svetski imaju određeni tip slova kojima se pišu naslov, poglavља i drugi odeljci u tekstu. Pravila se, dakle, odnose na način pisanja ili dužinu prikaza. Neki časopisi, na primer, nemaju rubriku prikaza, drugi ograničavaju dužinu samo na dve kucane stranice, neki prave razliku između kratkih prikaza i dužih koji su onda detaljnije raspravljanje o jednom pitanju (tzv. pregledni prikazi, na primer, prikaz knjige Skinera koju je u časopisu *Language* dao tada mladi Noam

Čomski 1959, kojim je urnisao velikog, i tada nedodirljivog, velikana američke psihologije Skinera).

Postoji ipak opšta forma prikaza na osnovu kojeg znamo da je to upravo taj tip teksta.

1. Na samom početku se daju podaci o knjizi koja se prikazuje u izdvojenom pasusu, najčešće drugaćijim slovima pisano da ukaže da se radi o posebnom tekstualnom tipu:

Svenka Savić (1993), Diskurs analiza, Filozofski fakultet, Futura publikacije, Novi Sad, 235 str.

Daju se svi relevantni podaci o knjizi: ime i prezime autora/ke, naziv knjige, ako ima podnaslov onda i on, izdavač, mesto izdanja, broj stranica, ako ima dodataka, kao što su slike, tabele i sl, što može biti i drugačije paginirano, onda i to tako navesti.

Ukoliko knjiga ima više autora/ki, na primer do tri autora/ki, navode se puna imena i prezimena svih, ukoliko ima više, navodi se prvi autor/ka i dodaje *et al.* (= i dr.).

Ako je knjiga koju prikazujete na stranom jeziku objavljena, onda sve u originalu navesti, naslov knjige u zagradi na našem jeziku, ukoliko pravila časopisa za koji pišete ne nalaže drugačije.

2. Sledi tekst prikaza koji ima: uvod (ili kontekstuiranje knjige u vremenu, prostoru, trenutku političkom, ekonomskom, društvenom i sl.), zatim sadržaj (ili ono zbog čega je knjiga pisana), pa procena/kritički ugao autora/ke prikaza o knjizi i preporuka knjige kome može biti od koristi.

2.1. Cilj svakog prikaza je da prikaže (zato se i zove tako) potencijalnim čitocima dovoljno informacija od kojih bi oni pošli u daljem pristupu knjizi, autoru/ki, temi... Zato je jedan od načina uvođenja u knjigu, ili kontekstuiranja, upravo nekoliko podataka ***o autoru/ima***. Ako je ona iz strane sredine, prvi put se delo prevodi i objavljuje u našoj sredini ili jeziku, onda tako oformiti sumu informacija da čitaci mogu vezati neko sećanje ili neki elemenat znanja o autorima za ovaj prevod (na primer, Toni Morison je dobila Nobelovu nagradu, a da kod nas tek ovih dana na srpskom izlazi prvi put njen roman).

2.2. Ako je pak dovoljno poznat autor/ka (kao što je slučaj sa Pavićem kod nas), onda uvod, ili kontekstuiranje ove vrste nije neophodno. Prikaz može početi ***temom*** knjige: ko se njome pre bavio, na koje načine, ko su neposredni prethodnici u ovom nizu do ovog/e autora/ke, odnosno ako je o tome pisano prvi put, itd. Kontekstuiranje teme prikazuje autora/ku prikaza kao kompetentnu osobu i tu šansu treba iskoristiti.

Gotovo da se ne može navesti iscrpna lista svih mogućnosti kontekstuiranja (ili uvoda) u prikazu što bi bilo podjednako prikladno za svaki prikaz, jer to zavisi od toga kako autor/ka prikaza percipira svoje čitalaštvo datih novina, časopisa ili knjige

za koju piše prikaz. Ukoliko je autor/ka prikaza stalni saradnik/ca nekog časopisa, novina ili revije, onda su čitaoci već navikli na njega/nju i stekli potrebnu sumu zajedničkog znanja. Ako se neko prvi put pojavljuje prikazom u nekom listu, novinama, TV ili radiju, to je, naravno, druga priča.

3. Najteži deo u pisanju prikaza je kako sadržaj knjige (koja nekada može biti i 1000 strana ili u nekoliko tomova) napisati na dve stranice teksta, koliko je uredništvo dozvolilo, a da bude informativno, kritičko, pitko, itd. Postoje razne mogućnosti da se iz ove teškoće izađe, bez velike pogreške.

3.1. Može se navesti suma pitanja o kojima se u knjizi raspravlja, a prema postojećem sadržaju u knjizi. Sadržaj u knjizi nam je putokaz za segmentaciju problematike u tekstu prikaza. Sadržaj knjige nekada može biti neinformativan (na primer, samo oznake: Poglavlje I, II, III, itd.), zato je dužnost prikazivača/ice da tim delovima odredi tematske identifikacije:

U poglavlju II autorka se bavi teorijskim razmatranjem analize diskursa (i sl.).

U poglavlju III primerima pokazuje kako se teorije mogu potvrditi.

U poglavlju VI.... itd.

Ovakvim postupkom prikazivač/ica omogućava čitaocima da stvore mentalnu sliku ukupne problematike u knjizi i da, shodno tome, pokažu svoje interesovanje za kupovinu ili nalaženje knjige.

3.2. Nakon navođenja **ukupnog sadržaja i** problematike, autor/ka prikaza se može fokusirati na jedan problem za koji prikazivač/ica knjige, ili časopis/novine za koje piše, pokazuje posebnu zainteresovanost, ili kompetenciju, pa samo to detaljnije razraditi. Na primer, ako je knjiga o feminizmu, a poglavlje o nasilju nad ženama i objavljuje se prikaz u časopisu koji je tematski posvećen nasilju, onda je takav pristup prihvatljiv. Isto se može pristupiti naročito ako se želi naglasiti pozitivna ili negativna strana samo tog jednog dela, a o ostalim delovima dati načelni sud.

Nikada ne znamo ko će pročitati neki prikaz, zato on mora biti pisan dovoljno **jasnim jezikom** da koristi najširem krugu, sada, ali i iz istorijske perspektive (nekada se prikazi čitaju i po 20–30 godina kasnije. Na primer, negativan prikaz *Istорије srpsког језика* Ivana Popovića koji je dao Pavle Ivić pedesetih godina XX veka, a data knjiga je doživela prevod na nemački jezik i priznata je u svetu). Stručna terminologija ili poseban stil, kako je u književnoj kritici, koju neguje ili sam časopis ili sam autor/ka, može biti prepreka u razumevanju prikaza pa danas nije preporučljiv.

3.3. U kritičkoj proceni knjige **namera** prikazivača/ice je presudna za fizionomiju ili sadržaj prikaza. Nekada se putem prikaza obračunavaju dve strane (autor/ka i prikazivač/ica), a da čitaoci prikaza toga ne moraju biti svesni, nego dijalog vode preko teksta prikaza. Nekada je namera prikazivača/ice da afirmiše novo, nepoznato ime, temu ili nameru u sredini, pa daje mnogo više informacija nego što ih je u samoj knjizi, kako bi stvorila novi kontekst svim navedenim elementima (na primer,

pitanje seksualnih manjina danas kod nas). Nekada namera prikazivača/ice može biti da umanji važnost knjige, pa ne kaže dovoljno, ili dovoljno jasno, o onome što je suštinski novo, dobro, preporučljivo ili bolje u knjizi i praktično knjigu ne preporuči, a ova to zaslužuje.

Nije dobro kada se samo opiše, deskriptivno prenese, čega u knjizi ima **bez** kritičke procene ili eksplisitne namere prikazivača/ice (mada je i ovakvih prikaza moguće pročitati).

4. Preporuka čitaocima je važan deo u prikazu koji pomaže čitalaštvu da se odredi i opredeli. Najčešća je, i najmanje netačna rečenica: *knjiga je namenjena svima onima koji se na bilo koji način bave tematikom koju smo u ovom prikazu naveli*, ali je najmanje korisna. Obaveza je prikazivača/ice da knjigu preporuči upravo onima koji još ne znaju da knjiga postoji. Zato traganje za pravim čitateljstvom, tj. nalaženje prave jezičke forme za one koji knjigu treba da kupe i pročitaju jednako je važna za autora/ku knjige, koliko za časopis (novine, reviju) u kojoj se prikazuje, koliko i za izdavača (izdavači žive od prodatih knjiga).

Ponekad jedna knjiga dobije mnogo prikaza, pa ste u lakšoj situaciji ako svoj prikaz pišete nakon svih i otvarate samo deo ukupne problematike. Druga je pozicija kada ste prvi u tom lancu. Nadalje, prikaz knjige na stranom jeziku (koju prikazujete na našem) može da ima više prikaza objavljenih na jeziku u sopstvenoj sredini, što vam samo delimično može pomoći, jer su druge vrste znanja onih čitalaca na maternjem i ovih na prevedenom jeziku, ali je vaša dužnost da se o njima raspitate.

Svenka Savić

Novi Sad, 31. 1. 2002.

Prilog 7. Konkurs za Ženske studije u Subotici (septembar 2022)

ŽENSKE STUDIJE U SUBOTICI

UPIS U DRUGU GENERACIJU

(Drugo obaveštenje)

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“ Novi Sad (podružnica u Subotici), raspisuje konkurs za upis u drugu generaciju polaznica i polaznika.

*Prijavljanje do 12. oktobra 2022. na mejl: margareta.basaragin@gmail.com
069 11 62 803.*

Program obuhvata 4 tematske oblasti:

1. Žene u umetnosti
2. Znamenite žene
3. Mirovno delovanje žena
4. Rodna ravnopravnost: jezik, obrazovanje, nauka

Ukupno 32 časa nastave (subotom: 15. oktobar – 17. decembar 2022, 10.30-13.00 časova), uživo u prostoru Savremene galerije Subotica (Park Rajhl Ferenca 5) i/ili onlajn, a dobijanje sertifikata podrazumeva pisanje završnog rada uz pomoć mentorke.

Nastava obuhvata sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodnih studija, povezano sa lokalnim aktivnostima i istraživanjima, a fokus je na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice. Izvode je 14 predavačica iz Subotice i Novog Sada.

(Pohađanje je besplatno.)

Više o prvoj generaciji Ženskih studija u Subotici u brošuri: <http://www.zenske-studije.org.rs/aktivnosti/405-brosura-zenske-studije-posle-25-godina-u-subotici>

Prilog 8. Podeljena literatura Ženske studije u Subotici, Subotica (oktobar - decembar 2022)

Spisak dodatne literature

- Antonić, Ivana (2020), *Svenka Savć: između baletske i jezičke igre*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
- Bašaragin, Margareta (2019), *Rod, kultura i diskurs razgovora u razredu*, Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU, Novi Sad.
- Bašaragin, Margareta (2021), „Upotreba rodno osetljivog jezika u feminističkom časopisu Ženski pokret“, u: Milinković, Jelena (ur.) i Žarka Svirčev (ur.) *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Časopis Ženski pokret (1920–1938)“*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 99-118.
- Bašaragin, Margareta i Draga Gajić (2020), „Dr Margita Hercl – antifašistkinja i lekarka“, u: Stevanović, Lada (ur.), Mladena Prelić (ur.), Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020), *Naučnice u društvu*, Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu, Etnografski institut SANU, Beograd, 361-371.

- Bašaragin, Margareta i Svenka Savić, (2019), „Funkcije diskursne strategije ‘govorenje uglas’ u TV duelu političara u Srbiji“, u: Gruhonjić, Dinko (ur.); Drašković, Brankica (ur.) Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije *Mediji i javne politike – između proklamovanog i prakse*, Odsek za medijske studije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 91-107.
- Bašaragin, Margareta i Svenka Savić (2021), “Gender and Ideology: Women on Postage Stamps in Serbia: 2006-2018“, *Teme*, Vol. XLV, No 1, 193-211.
- Belić, Uglješa (2018), *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta. Ideologija i interkulturnalnost*, Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU, Novi Sad.
- Božinović, Neda (1996), *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Devedeset četvrta i Žene u crnom, Beograd.
- Dabižinović, Ervina (2028), *Diskursi o ženama Boke Kotorske: rodni identiteti (1815-2015)*, doktorska disertacija, CRS, ACIMSI, UNS, Novi Sad
- Disch, Lisa (ed.) & Mary Hawkesworth (ed.). (2016), *The Oxford Handbook of Feminist Theory*, Oxford University Press, New York.
- Dojčinović, Biljana i dr. (2018), „Annotated Bibliography of Journals and Books on Gender Issues in Serbia 1991–2003“, *Knjiženstvo*, <http://www.knjizenstvo.rs/en/journals/2018/bibliographies/annotated-bibliography-of-journals-and-books-on-gender-issues-in-serbia-1991-2003#gsc.tab=0> Pриступљено 20. 10. 2022.
- Kecman, Jovanka (1978), *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918–1941*, Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, Beograd.
- Kojić Mladenov, Sanja (2020), *Skok i zaron: diskursi o rodu u umetnosti*, Proartog, Beograd.
- Lekić, Stojanka (2017), *Znamenite žene Velikog Bečkereka – Petrovgrada – Zrenjanina do polovine XX veka*, Pokrajinski zavod za ravноправност polova, Novi Sad.
- Mitro, Veronika (prir.), Vesna Krčmar (prir.) i Marijana Čanak (prir.) (2007), *Pogled u nazad - Svenka Savić o igri i baletu*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
- Muzej Matice srpske (1893), *Statut o prostituciji*, Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Nikolić, Gordana (2007), *Rodni stereotipi u udžbenicima za mlađe razrede osnovnih škola za decu sa lakom mentalnom nedovoljnom razvijenošću*, magistarски рад, CRS, ACIMSI, UNS, Novi Sad.

- Pavlović Jovana, Sandra Farkaš i Jelena Memet (2012), *Kratak pregled istorija ženskog organizovanja u Kruševcu: 19-ti i prva polovina 20-tog veka*, Udruženje žena Peščanik, Kruševac.
- Pejović, Dragana (2022), *Položaj žena u prostituciji u Srbiji*, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Petrović, Aleksandar i Andrijana Vasiljević (2020), *Kratak pregled izumiteljki u Srbiji XX veka*, Zavod za intelektualnu svojinu Republike Srbije, Beograd.
- Popović, Dragana (2012), *Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna... Osvajanje osvojenog*, JP Službeni glasnik, Beograd.
- Prelić, Mladena (ur.), Lada Stevanović (ur.) i Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2022), *Rod, znanje i moć: istorija, nasleđe i značaj naučnica u Srbiji*, Etnografski institut SANU, Beograd.
- Reinhartz, Shulamit & Lynn Davidman (1992), *Feminist methods in social research*, Oxford University Press, New York, Oxford.
- Savić, Svenka (1997), „Ženske studije u Vojvodini“, *Feminističke sveske*, 9-10, <https://www.womenngo.org.rs/fs-9-10>. Pristupljeno 15. 10. 2022.
- Savić, Svenka (2018), *Erika Marjaš*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
- Savić, Svenka (2019), *Žarko Milenković i Mirjana Matić*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
- Stevanović, Lada (ur.), Mladena Prelić (ur.), Miroslava Lukić Krstanović (ur.) (2020). *Naučnice u društvu. Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu*, Etnografski institut SANU, Beograd.
- Stojaković, Gordana (prir.) (2002), *NEDA – jedna biografija*, Futura publikacije i ŽSI, Novi Sad.
- Stojaković, Gordana i Svetlana Kresoja (2014), *Ženska imena Novog Sada. Vodič za ljubitelje alternativnih tura*, Turistička organizacija Novog Sada, Novi Sad.
- Stojanović, Ljiljana, Ivana Ristić i Mirjana Mijajlović (2012), *Leskovac iz ženskog ugla: Zasluzne žene Leskovca, Žene u crnom*, Beograd.
- Vuletić, Ljiljana (prir.) (2010), *Portreti žena: Ksenija Atanasijević*, Plavi jahač group, Beograd.
- Vuletić, Ljiljana (prir.) (2011), *Etika hrabrosti Ksenija Atanasijević*, Žene u crnom, Rekonstrukcija Ženski fond, Centar za ženske studije, Beograd.
- Vujošević, Lela (2016), *Žensko lice istorije Kragujevca*, Klub „Vidosav“, Kragujevac.
- Zajović, Staša (prir.) (2021), *Pamtimo antiratni otpor - Vera Vebel Tatić i Centar za antiratnu akciju Ada*, Žene u crnom, Beograd.

ABSTRACT

Margareta Bašaragin, *Contribution to the History of Women's Studies in Vojvodina: Women's Studies in Subotica*

Until now, about Women's Studies (WS) as an interdisciplinary higher educational program has been written in literature in Serbia and in the region of Yugoslavia, although not enough.

Over the past three decades, this alternative higher educational program, implemented in practice as a network of educational programs in several cities of Yugoslavia and in the Republic of Serbia, has been actively built by lecturers and students together in Belgrade, Zagreb, Novi Sad and Subotica.

In the book *Contribution to the History of Women's Studies in Vojvodina: Women's Studies in Subotica*, we record segments of women's history, when it comes to education, and the history of the women's movement in the local community, in Subotica. There are two time periods: 1997-2004 in the Association "Women's Studies and Creativity" (Chapter 2) and present day (2022-) in the Department of the Association "Women's Studies and Research" Novi Sad (WSR) in Subotica (Chapter 3). The text connects the achievements of the past with the present ones and they form together a vision of the future of women's studies and the women's movement.

The Association (later the Center for Women's Studies, CWS) worked for eight years (1997–2004) and Jasminka Dulić led it with her associates (Mirjana Dokmanović and Slavica Mamužić), with the objective of conducting scientific research through the educational higher educational program.

We renewed the WS program in Subotica in 2022 and realized it as the acquisition of theoretical and methodological knowledge in women's and gender studies, in connection with local activities and research in Subotica, and with the intention of emphasizing women's contributions to the cultural (theatre), artistic, scientific, political and social life of the local community - the city of Subotica.

In 2022, we organized two women's studies courses live and online (in the summer semester: May-July 2022 and in the winter semester: October-December 2022) in celebration of WSR's 25th anniversary.

The main goal of the WS program in the future is to continue the critical education of various groups of students, who will proceed to contribute with their knowledge to the empowerment and education of others and thus achieve continuity with the history and predecessors of WS in Subotica. The obtained findings from Subotica, a multilingual and multicultural community, is a natural experiment in the harmony of diversity, which is discussed so much today not only in feminist circles.

The book entitled *Contribution to the History of Women's Studies in Vojvodina: Women's Studies in Subotica* is shaped as the handbook for WS students, and at the same time as a source of data from the past for the future.

Recording the history of the WS program is an important part of our effort today to achieve a continuity of the memories, to contribute to a better understanding of the origin and development of the women's movement in the past.

O AUTORKI

Dr Margareta Bašaragin (1978) je osnovne i masterske studije završila na Odseku za nemački jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Doktorirala 2017. u Centru za rodne studije ACIMSI UNS. Doktorska disertacija: *Interakcija roda, jezika i kulture u formiranju identiteta učenica osmog razreda osnovne škole u procesu dvojezične nastave u Vojvodini* (Novi Sad: Fondacija Bogumil Hrabak VANU, 2019). Usavršavala se (u okviru Erasmus Mundus Sigma Agile projekta školske 2015/16) u Centru za transdisciplinarne studije roda na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu, Nemačka. Poverenica je ogranka novosadskog Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Subotici od 2020. godine.

Dobitnica nagrade „Andelka Milić“ (2022) SeFema Beograd za podršku razvoju stvaranja znanja iz oblasti feminističkih i rodnih studija u Srbiji (teorija i istraživanja), priznanja „Bring the Noise“ (2023) BeFema Beograd za doprinos očuvanju sećanja, za feminističko znanje i obrazovanje i Saveza antifašista Vojvodine za promociju antifašističkih vrednosti (2023).

Do sada je objavila knjige *Rod, kultura i diskurs razgovora u razredu* (2019, Fond. ak. B. Hrabaka, VANU, Novi Sad), *Znamenite Jevreijke Subotice* (2020, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad), *Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke* (2021, ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad) i uredila tokom 2021. godine: *Starost i rod u vremenu i prostoru; Sonja Licht: životna priča* (ŽSI i Futura publikacije, Novi Sad).

Zavod za ravnopravnost polova je pokrajinska ustanova osnovana 2004. godine Odlukom Skupštine AP Vojvodine. Osnivanjem Zavoda i donošenjem Deklaracije i Odluke o ravnopravnosti polova zaokružen je sistem institucionalnih rodnih mehanizama na pokrajinskom nivou i utemeljen je pravni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na teritoriji Vojvodine u oblastima koje su u nadležnosti Pokrajine.

Zavod je osnovan kao stručno telo u cilju promovisanja koncepta rodne ravnopravnosti i izrade preporuka za integraciju rodne perspektive u sve politike, mere, akcije i programe koje pokrajinska vlada donosi i sprovodi.

Delokrug rada Zavoda obuhvata istraživačke programe i projekte sa ciljem dobijanja preciznih i aktuelnih podataka o položaju žena na teritoriji AP Vojvodine neophodnih za izradu preporuka i mera za unapređenje njihovog položaja. Aktivnosti Zavoda usmerene su i na edukativne programe u cilju povećanja nivoa znanja o značaju rodne ravnopravnosti i potrebi ugrađivanja rodne perspektive u sve društvene sfere života, kao i na pružanje podrške lokalnim samoupravama u sprovođenju politike jednakih mogućnosti. Prioritet je dat i ekonomskom osnaživanju žena putem smanjivanja rodnog jaza u ekonomiji, poboljšanju položaja višestruko diskriminisanih i ranjivih grupa žena, kao i saradnji sa civilnim sektorom.

Poseban kvalitet u radu Zavoda predstavlja činjenica da istraživačke i edukativne programe prati bogata izdavačka delatnost. Od 2006. godine, kada je delatnost ustanovljena, do danas, Zavod za ravnopravnost polova je samostalno ili u suzdravstvu objavio 45 publikacija svrstanih u pet edicija.

Izdavačka delatnost Zavoda osmišljena je sa ciljem da obezbedi trajno svedočanstvo o istoriji i iskustvima ženskog aktivizma i njihovim rezultatima, kao i da afirmiše značajna dostignuća i doprinos žena u najrazličitijim oblastima života. Ona promoviše stručnu literaturu i stručnjake i stručnjakinje u oblasti rodne ravnopravnosti i obezbeđuje dragocen fond literature neophodne za obrazovanje žena.

Edicija „*Klara Cetkin*”, u okviru koje je objavljen rad Margarete Bašaragin „*Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici*”, posvećena je edukativnim programima, izdavanju priručnika, brošura i zbirkama radova polaznika i polaznica seminara i kurseva u oblasti rodne ravnopravnosti.

U okviru ove edicije do sada su objavljeni sledeći radovi:

1. Priručnik „Rodna ravnopravnost u našoj opštini“, 2008.
2. Brošura „Bračni ugovori – teorijski i praktični aspekt“, Nevena Petrušić i Andrijana Čović, 2008.
3. Brošura „Razvod braka“, priredila Andrijana Čović, 2008.
4. „Evropska unija i rodna ravnopravnost“, 2008.
5. „Evropska unija i rodna ravnopravnost – knjiga 2“, 2009.
6. „Evropska unija i rodna ravnopravnost – knjiga 3“, 2011.
7. „Svetionici – ženski likovi između zaborava i uzora“, Zorica Mršević, 2013.
8. „Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici“, Margaret Bašaragin, 2023.

<https://ravnopravnost.org.rs/izdavacka-delatnost/>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

305-055.2(497.113 Subotica)"1997/2022"

БАШАРАГИН, Маргарета, 1978-

Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini : ženske studije u Subotici / Margaretra Bašragin. - Novi Sad : Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, 2023 (Novi Sad : Intergraf). - 183 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Edicija Klara Cetkin ; knj. 8)

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija. - Abstract.

ISBN 978-86-86259-40-0

a) Женске студије - Историја - Суботица - 1997-2022

COBISS.SR-ID 125376777

Margareta Bašaragin je priredila knjigu *Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: Ženske studije u Subotici*, sa namerom da predstavi i afirmiše delatnosti novosadskog Udruženja za ženske studije i istraživanja u Subotici. U tom smislu, priređivačica razlikuje dve faze rada: od 1997. do 2004. godine i period nakon obnavljanja rada subotičke Podružnice 2022. godine.

Danas radom Podružnice u Subotici rukovodi dr Margareta Bašaragin, a posebno ističemo činjenicu da aktivno u radu učestvuju i dr Mirjana Dokmanović i dr Jasmina Dulić, uz nesebičnu podršku i pomoć prof. emerite Svenke Savić. Izuzetno je pohvalno da se oko Podružnice okuplja veliki broj aktivistkinja koje doprinose afirmisanju raznih tematskih oblasti s ciljem unapređenja položaja žene u društvu i ravnopravnom tretmanu, ali i kulturi sećanja.

Dr Uglješa Belić

Ženske studije (ŽS) kao alternativni visokoškolski obrazovni program objedinjuju nastavu, istraživanje, izdavaštvo i dokumentaciju o ženama u jedinstveni program za žene (i muškarce). U praksi se realizuju kao mreža obrazovnih programa u nekoliko gradova unutar jugoslovenskog prostora i u Republici Srbiji, koju su tokom tri decenije aktivno gradile predavačice zajedno sa polaznicima u Beogradu, Zagrebu, Novom Sadu i Subotici. Autorka pokazuje da je upravo dokumentovanje istorije o akademskom aktivizmu žena (na lokalnom nivou – u gradu Subotici) jedan od neizostavnih načina da se ukaže na put institucionalizacije znanja o ženama i o rodnoj ravnopravnosti, kao i na njegovo prelivanje u zakone i direktni uticaj na formiranje raznih mehanizama za rodnu ravnopravost kod nas.

Dr Silvia Dražić

Knjiga „Prilog istoriji ženskih studija u Vojvodini: ženske studije u Subotici“ Margarete Bašaragin objedinjuje iskustva i znanja podeljena tokom tri decenije u gradu na severu države – multikulturalnom, višejezičnom sa bogatom naučnom i umetničkom tradicijom. U tekstu su objedinjene osobe koje su tokom ovog perioda ostvarivale kontinuitet prisustva i deljenja znanja. Pokazalo se da su žene u ovom gradu tokom dva poslednja veka bile uspešne graditeljke raznih oblasti društvenog života, neke su novine upravo započinjale. To je grad koji je prirodno okruženje za realizaciju različitih aktivnosti u okviru teorije različitosti – jedne od mogućih koja se realizuju u ženskim i rodnim studijama i kod nas.

Prof. dr Svenka Savić

9 788686 259400